

BÖLCSÉSZDOKTORI ÉRTEKEZÉS

A SZABADIDŐ MEGSZERVEZÉSE BENTLAKÁSOS

NEVELÉSI INTÉZMÉNYEKBEN

/a Fóti Gyermekváros pedagógiai gyakorlata alapján/

PÁLFY GYULA

SZEGED, 1982.

T A R T A L O M

=====

<u>B E V E Z E T É S</u>	Oldal
<u>I. A SZABADIDŐVEL KAPCSOLATOS ELMÉLETI KÉRDÉSEK</u>	9
1. A szabadidő értelmezése	
2. Szabadidő meghatározások	
3. A szabadidő értékjellege	
4. A szabadidő értékes eltöltésére nevelés	
<u>II. A SZABADIDŐ MEGSZERVEZÉSE BENTLAKÁSOS NEVELÉSI INTÉZMÉNYEKBEN</u>	25
1. A szabadidő megszervezésének specifikumai nevelőotthonokban	
2. A szabadidő strukturája és időmérlege	
3. Szabadidő foglalkozások	
4. A nevelési tényezők rendszere	
<u>III. A SZABADIDŐ KUTATÁS SZINTERE: A FÓTI GYERMEKVÁROS</u>	48
1. A Fóti Gyermekváros története, elhelyezkedése	
2. A Fóti Gyermekváros pedagógiai szervezete	
3. A Fóti Gyermekváros növendékeinek jellemzése	
<u>IV. A SZABADIDŐ ELTÖLTÉS ELEMZÉSE /felmérés/</u>	61
1. Elméleti meggondolások	
2. A felmérés célja, hipotézise	
3. A vizsgálat módszere, lebonyolítása	

V. A VIZSGÁLAT EREDMÉNYEI

75

1. Ismeretek a szabadidőről
2. A szabadidő minőségek rangsorolása
3. A növendékek szabadidő tevékenységi igényei
4. A tényleges szabadidő eltöltés szerkezete
5. A választott és végzett tevékenységek összefüggései
6. A szabadidő eltöltéssel kapcsolatos megelégedettség

V. PEDAGÓGIAI KÖVETKEZTETÉSEK

133

1. Az információ jelentősége a szabadidő eltöltésben
2. A szabadidő és művelődés
3. A szabadidő és szocializáció
4. A nevelési tényezők szélesítése
5. Kitekintés a jövőre

VI. IRODALOMVII. MELLÉKLETEK, TÁBLÁZATOK

B E V E Z E T É S

=====

I.

A SZABADIDŐVEL KAPCSOLATOS ELMÉLETI KÉRDÉSEK
=====

B E V E Z E T É S

Az 1982-83. tanévben valamennyi általános- és középfokú oktatási intézményben ötnapos lesz az oktatási hét. A munkaidő fokozatos csökkenése most már nem csupán a felnőtt dolgozókat érinti, hanem a felnövekvő ifjúságot is. A növekvő szabadidő értékes eltöltésének kérdése a szocializmus építésének egyik fontos követelménye lett /KŐPECZI B. 1976./, annál is inkább, mert a felnőtt dolgozók a megnövekedett szabadidejüket - a felmérések tanúsága szerint - nem tudják megfelelően felhasználni. /FUKÁSZ Gy. 1976./

Az értékes szabadidő eltöltésére a felnövekvő generációt rá lehet nevelni. A szabadidő értékes eltöltésére történő nevelés napjaink társadalmi igényét képezi. Kérdés azonban az, hogy a "szabad" idő nem veszít-e szabad jellegéből a nevelés során? A szervezett szabadidő eltöltés nem jelent manipulációt és vele együtt a szabadidő átalakulását kötelező tevékenységi idővé? A kérdésre elsősorban a pedagógia gyakorlata ad választ és ingatja meg "a szabadidő fétisét" /ÁGH A. 1977/, azt hogy a szabadidő mindig mentes az irányítottságtól, a társadalmi összefüggésektől, a munkatevékenységtől.

Ha a nevelést permanens folyamatként értelmezzük /ÁGOSTON Gy. 1970/, úgy a növendékek munka- és szabadidejét totalitásában kell szemlélnünk. "A munkaidő és a szabadidő szféráinak merev szembeállítása helyett egyre inkább a kapcsolódások kerülnek előtérbe." /VONSIK Gy., 1972.139.old./ Mindez új pedagógiai szemléletet kölcsönöz a szabadidő eltöltésére nevelésben. A neveléstudomány általános megállapításai, elvei egyértelműen érvényesek mind a munkaidőre /az oktatás, a tanítás-tanulás folyamatára/, mind pedig a szabadidő eltöltésére. A szabadidőben történő nevelés mégis a "különös" kategóriájába tartozik. "A szabadidő ugyanis olyan tárgyi te-

vékenységekre nyújt széleskörű lehetőséget, amelynek nincs semmilyen szigorú objektív /pl. termelési-technológiai/ mércéje, amit az ember akarata határoz meg." /GARAI L. in: VONSIK Gy. 1972. 200.old./ Ha helyesen szervezzük meg a szabadidőben folytatott tevékenységet, úgy módunkban áll hatni a személyiség fejlődésére, a személyiség ösztönző-reguláló és értékelő rendszerének működésére.

A mindennapi életben, de a nevelési gyakorlatban is természetes egyszerűséggel alkalmazzuk a "szabadidő" fogalmát, bár az korántsem ilyen egyszerű. "A szabadidő komplex fogalom. Nemcsak egy időtartamot jelent, hanem annak tartalmi rendeltetését és felhasználását is, beleértve felhasználásába a választás bizonyos szabadságát is." /KOLTAI I. 1972. 68. old./ Ha a szabadidőre vonatkozó kutatások eredményeit áttekintjük, megállapíthatjuk, hogy a szabadidő mindinkább összetett jellegűt ölt. Benne valósul meg pl. a passzív pihenés, kontempláció; az aktív fizikai pihenés, a testedzés; az aktív szellemi pihenés; a produktív tevékenység; az interperszonális kapcsolatok, társas együttlétek; sőt az ún. félszabadidő jellegű tevékenységek is, amilyen a ház körüli munka, az ifjúsági mozgalomban viselt tisztségből fakadó tevékenység, stb.

A szabadidő pedagógiájával foglalkozó kutató legelőször a szabadidő és művelődés összefüggésének vizsgálatakor ugyanebbe a problémába ütközött: "A szabadidő problémáit fejtegető munkák sorra elutasítják - írja - a definiálás igényét. Ebben kifejezésre jut, hogy a szabad idő meghatározása - rendkívül bonyolult jelenség lévén - nagyon nehéz feladat, de az is, hogy a témával kapcsolatban még nem elég az empirikus kutatási anyag." /FUKÁSZ Gy. 1978. 59. old/. A szabadidő megszervezésének vizsgálódásához ezért - az adott bentlakásos nevelési intézmény specifikumának megfelelően - magunknak kellett a konkrét tevékenységeket elvont kategóriákba rendeznünk és ezzel a szabadidő eltöltés minőségét megkeresnünk.

Négy évtizedes pedagógiai gyakorlat alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a szabadidő eltöltés megszervezése az egyik legnehezebb és egyben legszebb nevelői feladat. Különösen az ez a bentlakásos nevelési intézményekben. A négy évtizedes pedagógiai gyakorlat felét a Főti Gyermekvárosban töltöttem. Az itt szerzett tapasztalat azt is bizonyítja, hogy egy-egy gyermekközösség életének harmóniáját a szabadidő eltöltésének jó megszervezése biztosítja. Általában azt hihetnénk, hogy a növendékek a szabadidő tevékenységek közül azt választják, ami számukra értékes. Pedagógiai tapasztalatunk arra int, hogy éppen ellentétes hatásról van itt szó: a növendék azt fogadja el értéknek, amit éppen választ. Kézenfekvő tehát, hogy a nevelőnek irányítania kell a növendéket a szabadidős tevékenységek választásában is.

Disszertációnk témája a bentlakásos nevelőintézetekbe, gyermekvárosi feltételek közé vezet. A felmérésben szereplő Főti Gyermekváros növendékei is - mint más nevelőotthonoké - állami gondozásba vétel útján váltak a Gyermekváros lakóivá. Legtöbbjük "erkölcsi veszélyeztetettség" címén, ami arra utal, hogy a növendékek előző élete érzelmileg sivár, elhanyagolt, konfliktusokkal, kudarcokkal terhelt volt. Szinte általánosítható rájuk a jellemzés: szociálisan sérült személyiségűek. Számukra a szabadidőnek különös jelentősége van, hiszen a munkaterhelést /tanulást, a délutáni tanóra kötöttségét/, általában a "korlátozó" életmódot nehezen tűrik. Gyakran ismétlődnek meg a heves emocionális kitörések, antiszociális viselkedésmódok, agresszív, felülkerekedő tendenciák. Mindezek megelőzésére - pedagógiai tapasztalataink szerint - az egyik legalkalmasabb lehetőség a szabad foglalkozások, a szabad időtöltések sokszínű variációja, amelyben ki-ki megtalálja vágyainak, elképzeléseinek megvalósítását, kifejtheti adottságait, képességeit. Ez a szabadidő eltöltés még fokozottabb óvó-védő, gon-

doskodó és irányító pedagógiai tevékenységet igényel. A pedagógiai irányítás - legyen az direkt vagy indirekt - semmiképpen nem jelenthet "manipulált szabadidő eltöltést", ami megfosztja a tevékenységet a szabad jellegtől. "A szabad cselekvésen nem azt értem, hogy irányítás, befolyásolás nélkül tesz valamit az ember, hanem azt, hogy az ember kifejtheti képességeit, realizálhatja elképzeléseit." /MARÓTI A. in: VONSIK Gy. 1972. 151. old./

A bentlakásos nevelési intézményekben a szabadidő kerete és ezen belül a szabadidő szerkezete más, mint a családban nevelkedő gyermekeknél. Az intézményen belül határozott napirend szabja meg az egyes tevékenységek keretét, mértékét, sőt a helyét és a lebonyolításért felelős személyt is. Néha ez a napirend merev, nehezen enged mozgást a tevékenységek között. Kétségtelen, hogy a biológiailag jelentős tevékenységek ciklikus ismétlődése a bioritmus követelményéből fakad, de ezen túl adódó napi programok már nagyobb rugalmasságot követelnek meg. Ez a Főti Gyermekváros szabadidő-pedagógiájának alapja. A merevség feloldása, a tevékenységek tulszabályozása, az uniformizálás, a gyakori sorakozók, csoportos zárt fel- és visszavonulások a szabadidő értelmezés fonákjai. A munka és a szabadidő merev szétválasztása, az ún. félszabadidők /pl. átvonulások, iskolába menetek, stb./ merev leválasztása a szabadidőről, alapvetően antimarxista álláspont. A marxi szabadidő felfogásban lényeges helyet foglal el a munkaidő és a szabadidő közötti viszony, a kettő közötti arány és a tartalmi kapcsolat. Marx a munkaidőt és a szabadidőt nemcsak szembeállítja, de össze is kapcsolja egymással. /MARX-ENGELS MŰVEI: 46 /II.köt. 1972. 174-175. old./ Ezt valljuk a Főti Gyermekváros szabadidő pedagógiája alaptételének.

A bentlakásos nevelési intézményekben a szabadidő az egész napba ágyazódik, azaz a "társadalmi időnek" /a gyermek-társadalom, az otthoni

élet teljessége idejének/ csupán alrendszere, nem autonóm szféra, amelynek lényegéből adódóan "önértéke" van. A társadalmi időn belül természetesen a szabadidő kategóriája rendszernek is tekinthető, mert viszonylag állandó egységgel és belső totalitással rendelkezik. A szabadidő mint rendszer, kifejezi a rendszer alkotó alapját: a szabad tevékenységet. Így használjuk kutatásunkban mi is a szabadidő fogalmat.

Disszertációnkban nem teszünk különbséget "szabad idő" és "szabadidő" fogalmak között. A szakirodalomban előforduló "szabad idő" /nyerabocseje vremja, temps libre, freie Zeit/ a nem munkával töltött, munkaidő utáni időt, míg a "szabadidő" elnevezés /szvobodnoje vremja, loisir, Freizeit/ a szabad időn belül kötelezettség nélküli időt jelöli. A szabadidő elnevezés arra utal, hogy abból a szabad időből elmarad a személyi ellátást terhelő idő /testápolás, fiziológiás szükségletek kielégítése, étkezés, alvás ideje/, az otthoni munkára fordított idő /takarítás, mosás, kisebbek ellátása/.

Az értékes szabadidő eltöltést a növendékek életmódja elemévé kívánjuk pedagógiai tevékenységünkkel alakítani. "Valamely tevékenység, mint az életmód eleme, akkor válik az életmód részévé, ha ismétlődik, megrögződik, állandósul, ha szokásos formája kialakul." /SZÁNTÓ M. 1972.403.old./

Gyermekvárosi nevelésünkben éppen ezért alapvető szempontként kezeltük a szabadidő eltöltésre nevelésben a folyamatosság, az állandóság mozzanatát. Az állandóság természetesen csak relativ, mert a szabadidő tevékenység időarányai, tartalmi elemei, a tevékenységek egymáshoz viszonyított időarányai, a tevékenységeknek a növendékek életében /érdeklődésében, képességfejlesztésében/ töltött súlyuk, intenzitásuk állandóan változik. A szabadidő eltöltés pedagógiai megszervezése, irányítása a bentlakásos nevelési intézményekben így kettős célt szolgál: segíti a növendékek harmo-

nikus személyiségfejlődését, a magatartási korrekciók zavartalanabb megvalósítását, másrészt a felnőtt életmód alapjait rakja le. /Életmódon itt olyan operacionális fogalmat értünk, amely a rendszeres, ismétlődő emberi tevékenységek totalitását jelenti/.

A bentlakásos nevelési intézmények szabadidő pedagógiájának jelentőségét több társadalmi tényező huzza alá. Párt- és állami dokumentumok elemzik az ifjúság szabadidő eltöltésének alakulását. A Párt Központi Bizottságának 1970. évi állásfoglalása az ifjúságpolitikai kérdésekben "a szabadidő problémájáról" szól. Kiemeli, hogy "a szabadidő eltöltésének lehetőségei manapság nagymértékben kiszélesedtek és jelentősen megváltoztak. Nem vesszük eléggé figyelembe, hogy a munka utáni pihenést, társaséletet, szórakozást és művelődést ott szerzik meg a fiatalok a legszivesebben, ahol lakóhelyük van. Ha nincsenek ehhez szocialista töltésű, legális szervezeti formák, akkor más csoportok alakulnak, számunkra nem kívánatos tartalommal és módszerekkel." /A PÁRT IFJUSÁGPOLITIKÁJÁNAK NÉHÁNY KÉRDÉSE, 1970, 63. old./ A gyermekvárosi növendékek egy része már ezekből a csoportokból került a korrigáló nevelés hatókörébe, így a Párt állásfoglalása kettős kötelezettséget jelent a nevelőotthoni nevelés számára.

Ugy érezzük, hogy a gyermekvárosok anyagi ellátottsága, személyi állománya /nevelők és nem nevelők közössége/ egyaránt alkalmas a párttáborozatban foglalt szabadidő értékes eltöltésére történő nevelés hatékony megvalósítására. A személyi és tárgyi feltételek mozgásba hozására megfelelő szervező, irányító, orientáló pedagógiai funkcióra van szükség. Ennek egyik lehetőségét mutatja be a disszertáció.

A szabadidő pedagógiájának jelentőségét a szabadidő növekvő mértékének tükrében is vizsgálhatjuk. A felnőtt és a gyermeki szabadidő megnövekedése egyaránt felveti a kérdést: felkészítettük-e az értékes szabadidő eltöltésre a fiatalságot és a felnőtt társadalmat? Az eddigi vizsgálá-

lódások arra utalnak, hogy a felnőttek nem becsülik, nem értékelik kellőképpen a megnövekedett szabadidőt, azt nem egyszer egészségtelenül használják fel, vagy nem ismerik az eltöltés módjának variánsait. A szabadidő kulturája ma még alacsony fokon áll a fiataloknál és felnőtteknél egyaránt. Véleményünk szerint a szabadidős tevékenységek ujjaszerkesztésére van szükség, a kívánatos irányú szabadidő felhasználás bemutatására, támogatására. E téren kiemelt jelentőségük van a nevelési-oktatási intézményeknek, amelyek manipuláció nélkül képesek a harmonikus szabadidő eltöltésre nevelni. "Amikor ... a szabadidő pedagógiájáról beszélünk, nem valami olyasmire gondolunk, hogy a szülő vagy a pedagógus írja elő a tanuló szabadidő foglalkozását. Arra van inkább csak szükség, hogy a tanulóknak tudatosítsuk a szabadidő helyes felhasználásának személyiség fejlesztő hatását, fejlesszük értéktételeiket, tegyük képessé őket arra, hogy szabadidő strukturájukat értékes elemekből, helyes időráfordítási arány alapján szerkeszthessék meg." /KISS T. in: VONSIK Gy. 1972.313-314 old./

A bentlakásos nevelési intézmények szabadidő felméréséhez elsősorban az un. időmérleg vizsgálatok nyújtottak alapot. A legátfogóbb tanulmány, az Idő a mérlegen /SZALAI S. 1978/ elsősorban az elemzési technika területén nyújtott jelentős segítséget. A szabadidő szerkezet elemzésében VITÁNYI I. elemző módszerét követtem, amely a szabadidő eltöltésének minőségi megismeréséhez vitt közelebb /VITÁNYI I. 1976./ A szabadidő tevékenységek kategorizálásában RUDAS J. /1972/ osztályozását követtem a nevelőotthonok speciális adottságainak megfelelő korrekcióval.

A bentlakásos nevelési intézmények szabadidő eltöltésével reprezentatív vizsgálódás még nem folyt. A gyermekvárosokban élő növendékek korosztályaiban - nem nevelőotthoni körülmények között - már folyt felmérés,

igy a szakmunkástanulók körében /SZÉKELY L., 1970, SÁNTHA P., 1978/, középiskolások között KISS T., 1972, GAZSÓ F.-PATAKI F.-VÁRHEGYI GY; 1971./, általános iskolások között /SZÉKELY L. 1972, STEFKA S. 1978., KISS T. 1970, KIGYÓS S. 1972/. Ezek a vizsgálatok alkalmasak voltak komparatív megállapítások, következtetések levonására, s ezzel szélesítették vizsgálódásunk körét.

I.

A SZABADIDŐVEL KAPCSOLATOS ELMÉLETI KÉRDÉSEK

1. A szabadidő értelmezése

A szabadidő a fejlett szocialista társadalom építése szakaszában az egyik leggyakrabban alkalmazott szociológiai fogalom. Időszerűségét az egyre növekvő mennyisége, mind bonyolultabbá váló strukturája és az értékes felhasználására való társadalmi törekvés adja. A szocialista társadalom mindehhez megteremtette a szükséges feltételeket.

A szabadidő az ember társadalmi létének szerves része. Az ember - a társadalmi formák fejlődése során - szükségképpen mindig rendelkezett olyan idővel, amely biológiai, fiziológiai szükségleteinek kielégítésére, munkavégző erejének felujtására, a munkavégzésen kívüli interperszonális kapcsolataira, anyagi és szellemi javak felhasználására szolgált. A termelésre fordított időn kívül tehát az embernek mindig volt több-kevesebb szabad ideje, amit az ókori civilizációkban "ráérő időnek" neveztek. Arisztotelész ezt a ráérő időt a "szemlélődés" keretének tartotta, amelynek differencia specifikáját az alkotta, hogy nem kapcsolatos a kézművességgel, kereskedelemmel, más anyagi javak szerzésével. Szerinte "a ráérő idő nem szolgának való". /ARISZTOTELÉSZ, 1969/, a szabadnak születettek előjoga, akik nem elfoglaltak, hanem ráérők. Platon a szabadidőt szigorú állami ellenőrzés alá vonja, mindenki számára szabályozásnak kívánja alávetni, ugyanakkor Epikurosz filozófiája viszont teljes szabadsággal a szemlélődésre kívánja felhasználni.

Már az ókori filozófusok nézeteiben benne van a máig is élő burzsoá koncepció, hogy a szabadidő a munkának ellentéte és annak eltöltése teljesen egyéni /individualista/. Ez a felfogás nem változott a középkorban sem, amikor a szabadidő egyre inkább vallási befolyás alá került. Az "Ora et labora" /imádkozzál és dolgozzál/ jelszó arra is utal, hogy a szabadidőt az isten adományának tekintették s az istentisztelet idejének.

A feudalizmust felváltó tőkés társadalom sem oldotta meg a szabadidő kérdését. A kor filozófusainak világnézeti orientációja a fennálló kizsákmányoló társadalmi rend keretein belül a szabadidő individuális értékének hangsúlyozásáig haladt csupán. Legtöbbször nem is érintették a szabadidő szféráját, vagy csak utópia formájában egy jövőbeli társadalom szükségleteként emlegették. Az utópista szocialisták szabadidő elképzelése nem a valóságos gazdasági-társadalmi viszonyokra épült, amikor úgy vélekedtek, hogy az emberek a termelt gazdasági minimummal is megelégszenek csak azért, hogy legyen elegendő ráérő idejük. Ez a szabadidő elképzelés teljesen irreálisnak bizonyult.

A tőkés társadalmakban - a kapitalizmus fejlődésével párhuzamosan - a munkaidő megrövidítéséért, a szabadidő meghosszabbításáért folyó harcra ad számot a munkásmozgalom története. A burzsoá filozófusok a szabadidő meghosszabbításáért folytatott osztályharc sikere nyomán felismerték a megnövekedett szabadidő "veszélyességét" elsősorban a ráérő időben történő szervezkedésben, a munkások egyesülésében. Azt javasolták ezért, hogy a szabadidőt iskolákban, könyvtárakban realizálják, azaz a szabadidőben kulturális felvilágosító tevékenységben vegyenek részt. Utóbb ezt is veszélyesnek minősítették és legmegfelelőbb szabadidő eltöltésnek a belső elzárkózást, az individuális foglalkozást, a maguk javára végzett tevékenységet jelölték meg.

A szabadidő eltöltésnek ez az értelmezése végigvonul napjaink polgári filozófiáin, és szociológiai értelmezéseiben. A szabadidő értelmezésének lényege az, hogy az ember saját akarata szerint választhatja meg tevékenységét a társadalmi viszonyoktól függetlenül. Az egyik legjellemzőbb meghatározás így hangzik: "A ráérő idő általában olyan idő, amikor az emberek azzal foglalkoznak, amivel akarnak, olyasvalamit csinálnak, amit csak a maguk javára használhatnak, másokéra nem. A ráérő időnek nem

szabad kiterjednie a társadalomra, különben nem lesz igazi." /M.MEAD, 1967. 9.old./ Az ilyen szabadidő koncepció teljesen autonóm szférának tekinti a szabadidőt, mint a személyiségnek semmitől nem korlátozott szabadságának, társadalmi kötelezettségtől mentes területét. Ennek a megállapításnak egyenes következménye az a burzsoá megállapítás, hogy a rá-érő szabadidő szférájába senkinek nem szabad beavatkozni, mert az az egyén egyetlen menedéke a munkától való elidegenedés elől. /B.LALOU, 1967/.

Valamennyi burzsoá szabadidő fogalom egydimenziós szemléletű: a szabadidőt a munkával antagonisztikus ellentétbe állítja /azaz a szabadidő fogalmával nem fér össze a munka és viszont/ és úgy tekintik a szabadidőt, mint a munkától való elidegenedés lehetőségét és eszközét. Hamis a burzsoá szociológusoknak az az állítása is, hogy a szabadidő szférájában a különböző társadalmi osztályok közötti ellentmondás feloldódik, s kizsákmányoló és kizsákmányolt osztályok között harmonia, integráció jön létre /E. WEBER, 1963/, demokratizálódik a szabadidő.

A szabadidő társadalmi-történelmi elemzését a marxizmus-leninizmus klasszikusai végezték el, megállapították, hogy a szabadidő osztályjellegű és mint történelmi kategória a munkaidőhöz képest másodlagos. Lényeges a marxizmus-leninizmus azon alaptétele is, amely szerint a szabadidő a társadalom - és benne az ember - létezésének és fejlődésének nélkülözhetetlen feltétele. /K. MARX, 1972.86.old./ A szabadidőbeli tevékenység ugyanis teret ad a személyiség összes erőinek, adottságainak, képességeinek mind teljesebb kibontakoztatására, kiteljesülésére.

A munkaidő-szabadidő dichotómiájából is csak a marxi értelmezés nyomán van kivezető út: a munka és a szabadidő egységes felfogásával, "a szabadidő fétise" eltörlésével /ÁGH A. 1977/, a "varázsszer" funkció kiiktatá-

sával. Marx felvázolta a termelő erők fejlődésének történetét, perspektíváit, azt, hogy "magának a munkástömegeknek kell elsajátítani a maga többletmunkáját" és ha ezt megtette "... a rendelkezésre álló időnek nincs többé ellentétes létezése, akkor egyfelől a szükséges munkaidőnek a társadalmi egyén szükségleteiben lesz a mértéke, másfelől a társadalmi termelőerő fejlődése olyan gyorsan fog nőni, hogy habár mindenki gazdagságára számítják majd a termelést, mindenkinek a rendelkezésre álló ideje nő. Hiszen a valóságos gazdagság valamennyi egyén kifejlődött termelőereje. Akkor már semmiképpen sem a munkaidő, hanem a rendelkezésre álló idő a gazdagság mértéke." /MARX-ENGELS MŰVEI 46/II.köt. 167-169.old./

2. Szabadidő meghatározások

A szabadidő szociológiájával, ökonómiájával vagy pedagógiájával foglalkozó tanulmányok nem szívesen bocsájtkoznak a szabadidő definiálásába. Ennek okát abban kereshetjük, hogy a szabadidő sokértelmű, bonyolult és fejlődő társadalmi jelenség.

A szabadidővel foglalkozó nagyszámu irodalomból mégis következtethetünk a lényeg megragadásának utjaira. A szabadidő értelmezésénél a leggyakoribb ut az időként való értelmezése, a megmért idő, a szabadidő tevékenységek időtartamának kiemelése. Kétségtelen, hogy az ember időháztartásának elemzése, az egyes szabadidő tevékenységek időtartamának feltárása, a viszonyok analízise, az összetétel összehasonlítása rámutat a szabadidő időbeli jellemzőire. E téren hazánk nemzetközi kezdeményező szerepet is töltött be /SZALAI S. 1976./ Mégis a szabadidő időfaktorai e társadalmi kategória egyik oldalára utalnak csupán és feltáratlanul hagyják a szabadidő társadalmi jelenségének másik oldalát: a jelenség jellegét, tartalmát.

Nem adnak választ olyan kérdésekre, hogy mi teszi a szabadidőt szabadidővé, hogyan valósul meg a szabadidő szabadsága és kényszere, hasznossága és érdekmentessége.

A szabadidő jellegének meghatározásai legtöbbször a munkától való elkülönítésből indulnak ki: a munkán kívüli időből mint szabad időből jutnak el a szűkebb: szabadidő fogalomhoz. A problémát az okozza, hogy minden kutató mást jelöl meg azon tevékenységek sorában, amit a munkán kívüli tevékenységekből le kell vonni. Így minden szerzőnél más és más lesz a szabadidő "szabadságfoka", a szabadon választhatóság mércéje. Könnyen felismerhető, hogy az ember a szabadidejében a munkát is választhatja tevékenységül, a hobbitól készített alkotását később el is adhatja. A nevelőotthoni élet során nagyon nehéz pontosan megállapítani, hogy meddig tart a délutáni tanórai "munkaidő" és mikor kezdődik a szabadidő tevékenység.

A munkától való elkülönítés nemcsak időben, de a szabadság mértékében előkerül. Sok olyan szektora van a munkán kívüli tevékenységnek, amely - éppen kényszer jellegénél fogva - nem tartozhat a szabadidő fogalmába. A kényszerüségétől való mentesség a szabadidő fogalomban nemcsak a munkavégzés kényszerétől való mentességet jelenti, hanem a fiziológiai kényszerüséget is, a személyi ellátással, alvással, étkezéssel, utazással kapcsolatos kényszerüséget is. "A szabad idő mint időkeret a munkán kívüli időnek az a része, amely az anyagi - tehát gazdasági, társadalmi, fiziológiai - kényszer alapján feltétlenül szükséges elfoglaltságok idején felül, a kényszeren kívül eső tevékenységekre fennmarad." /SZÁNTÓ M. 1967.13. old./

Ezt a meghatározást tartalmi oldalról meghaladja G.A. Prudenszkij megfogalmazása a szabadidőről: "A szabad időt a munkával eltöltött időn kívüli olyan időnek kell tekintenünk, amelyet a dolgozók közérdekű vagy kedvteléseikkel egybekötött tevékenységekre, pihenésre, képzettségük növelé-

sére fordítanak, amely az egyéniség sokoldalú alkotó készségének fejlesztésére szolgál. Ez az az idő, amikor szabadnak, függetlennek érezzük magunkat, de amikor egyéni kedvteléseinket is kielégíthetjük." /G.A.

PRUDENSKIJ, 1960/. A szabadidő tartalmi kibontásában V.D. Patrusev még tovább halad. Szerinte a szabad idő a dolgozók "ujratermelésének ideje", kulturális-technikai színvonaluk, edzettségük emelésének, kulturált pihenésük ideje, "végső soron az intellektuális és fizikai adottságok és képességek fejlesztésére, a társadalmi szükségletek kielégítésére" /V.D. PATRUSEV, 1966./ V.A. Artyemov a szabadidőt a munkaidő analógiájára és kiegészítéseként /V.A. ARTYEMOV, 1967/, míg E.A. JELIZARJEV /1959/ és Sz.G. PETROSZJAN /1965/ a szabadidőt a munkaerő bővített ujratermelésének tartja, társadalmi funkcióktól mentesen. Petroszjannak a társadalmi funkcióktól mentes szabadság fogalma, "abszolút szabadsága" már ismeretes a polgári szociológiákból, azt saját maga is kényszerült később elvetni.

A szabadidő szabadság tartalmának elemzése eljut odáig, hogy megállapítják: az egyénileg választott, de nem értelmesen kitöltött szabadidő valójában sokszor kevésbé szabad, mint a társadalmilag szabályozott, bár úgy tartják, hogy "a munkaidő lényege a szükségszerűség, a szabadidő lényege a szabad tevékenység," /G.E. ZBOROVSKIJ-G.P.ORLOV, 1970./ illetve: a szabad idő az az idő, ami szabad a különféle változhatatlan kötelezettségek teljesítésétől" /B.A. GRUSTIN, 1967./

A különféle szabadidő meghatározások szintézisét Fukász a következőkben kísérel megadni: "Tágabb értelemben szabad időn a munkán kívüli időt értjük, az ember időháztartásából kiindulva. Szűkebb értelemben kiemeljük a munkán kívüli időnek azt a rétegét, amely már nem a külső - természeti és társadalmi, és egyéni - szükségszerűségek kifejezője, nem kényszerűség hordozója /fiziológiai szükségletek, stb/, nem ezen szükségletek kielégi-

tésének időmennyisége, hanem az ezen szükségszerűségektől mentesülő, ezeken túli időkeret, s ennek megfelelő tevékenységforma, amely a munkatevékenységgel együtt fontos funkciót teljesít az emberi lényeg megvalósításában."

/FUKÁSZ Gy. 1978.66.old./

A szabadidő meghatározásokból a pedagógia gyakorlata számára következtetésként vonhatjuk le, hogy időkeretei rugalmasak, egyes szabadidő rétegek különösen, mint pl. az olvasás, önképzés. /SZALAI S. 1964/. A szabadidő tevékenységek között az adottságok, képességek fejlesztése, a kulturálódás, a szervezet edzése, a kulturált pihenés, a társadalmi funkciók, alkotó tevékenységek egyaránt helyet kaphatnak. Nem jelentéktelen pedagógiai gyakorlatunk számára az a megállapítás sem, hogy a szabadidő szabadságának és irányítottóságának ellentmondása feloldható, a társadalmi szabályozottság sokszor kevésbé érinti a szabadságot, mint az értéktelen, értelmetlen választás.

3. A szabadidő érték jellege

Az értéknek a különböző tudományokban más-más értelmezése használatos. A filozófiai értékelmélet /axiológia/ központi kategóriáját képező érték az emberi élet, a történelem és kultúra jelenségeinek normatív, teleologikus magyarázatára szolgál. /PEDAGÓGIAI LEXIKON I.köt.107.old./ Teljesen más a közgazdaságtudomány érték-kategóriája, amely az árutermelőnek az áruban testet öltött társadalmi munkáját takarja és ismét más a pszichológiai érték fogalma, amely az ember - tudatos vagy tudattalan - beállítódásának, attitűdjének tárgyát jelenti, amennyiben az a viselkedés motivumaként, belső szükséglete gyanánt az emberi cselekvés alapját képezi.

A szabadidő értékjellegét a konkrét társadalmi helyzet determinálja. A szabadidő értékének megítélését ezen felül befolyásolja az egyéni érdekelt-ség, sőt olyan pszichés jellemzők is mint a személyiség fejlettsége, karakter-

vonásai. A szabadidő önmagában objektív értékeket hordoz és a szabadidőt felhasználó személy ezt a társadalmilag determinált értéket beépíti /interiorizálja/ a személyiségébe. A szabadidőt felhasználó személynek az értékelt tárgyhoz való viszonya - szubjektív viszony - a pszichológiai érték, amely az értékelő tudatában tükröződik, érzelmi színezetet nyer és a legszorosabb kapcsolatban áll a személyiség motivációs és célrendszerével.

Szokás a szabadidő értékes eltöltésére nevelés során a szabadidő pedagógiai értékéről is beszélni. Ez a nevelési gyakorlatban alkalmazott kifejezés "kiemeli mindazt az abszolút és relatív értéket, ami megfelelő válogatással, megfelelő időben és módon elősegíti a nevelés céljait, tehát tökéletesíti az embert." /PEDAGÓGIAI LEXIKON I.köt.108.old./

Az érték elfogadása, elutasítása az un. értékelő magatartás, amely sajátos mérlegelő, válogató viselkedéssel jár együtt. A személyiség az értékkel való azonosulás előtt dilemma-helyzetbe kerülhet a választást illetően attól függően, hogyan minősíti az értéket. Minden értéknek két globális minősége létezik: a pozitív és a negatív értéké. "Pozitív az az érték, amely az emberi létet és az együttélést tartalmassá, gazdaggá, és igazivá teszi A negatív jelző inkább azokra az ösztönző, irányító motivumokra illik, amelyek az előbb említett pozitív értékeket pusztítják, illetve az emberi élet teljességét rombolják, vagy gátolják." /ÁDÁM P.-BALOGH L.-MAILÁTH L.-NÁDUDVARI I. 1977.125.old./ Szocialista társadalmunkban azok az értékek részesülnek előnyben, amelyek az egész társadalmat pozitív módon érintik. Ezeket az értékeket az egyén a tanulási folyamat során ismeri meg, tudatosítja és fogadja el. Az értékelésben mutatkozó individuális eltérések abból adódnak, hogy mindennapos értékeléseinkben a társadalmilag jelentős értékszempontok nem ugyanolyan sulyal vannak jelen. Azok a személyek, akik

egyéni értékeléseikben tulságosan eltávolódnak a társadalom által elfogadott értékrendszertől, előbb-utóbb elvesztik kapcsolatukat környezetükkel, embertársaikkal. A társadalmi és az egyéni értékrendszerek egyébként egymással dialektikus kölcsönhatásban vannak, ennek következtében az ember önmaga is képes a társadalmi értékrendszer alakulását befolyásolni.

A szabadidő az emberi értékskálán mind magasabb helyre kerül. A szabadidő értéke azonban másként viselkedik mint az árué, vagy annak egyenérték szerepét betöltő pénzé. Mindkettőt lehet raktározni, takarédba helyezni, s megmarad, sőt kamatozhat is, de az idő akkor is fog, ha azt nem fogyasztják. A szabadidő értékét így nem a mennyisége, hanem az alatta végzett tevékenység fejezi ki. /SZÁNTÓ M., 1972. 80.old./ Különösen pedagógiai szempontból jelentős a szabadidő értékjellegének meghatározásánál az "alkotás" értékét kiemelni. Soós P. szerint "ha az alkotás szót és fogalmat használjuk, akkor ebbe közvetlenebbül és értelemszerűen belekapcsolhatjuk a szellemi alkotásokon kívül azokat a tudományos-technikai alkotásokat is, amelyek megteremtik a szabadidőre nevelés alapját." /VONSIK, 1972.101. old./ Más vélemények szerint az alkotás az a kritérium, amely a szabadidő eltöltés értelmességét, teljesértékűségét jelzi és ezzel a szabadidő eltöltés értékét jelzi a társadalmilag hasznos felhasználás szempontjából /E.N. SABALINA, 1972/.

Mindezeket előrevetítve választ adhatunk arra a két végletes ellentétre, amely szerint az egyik az élet központi értékét a munkában látja, a másik a munkával szemben a szabadidő tevékenységben. Marx - amint már idéztük - a politikai gazdaságtan bírálatának alapvonalaiban kifejti, hogy a szabadidő érték voltát nem önmagában, hanem társadalmi meghatározóival együtt lehet értelmezni. /MARX-ENGELS MŰVEI 46/II.köt. 167-169.old./ A szabadidő nagyléptékű emelkedése idején mindemelett felmerül az a kérdés: érték-e az emberek, a felnőttek és fiatalok a szabadidő érték voltát, mennyi-

re becsülik azt meg? Fukásznak a szabad szombatokra vonatkozó felméréséből ismert az a tény, hogy a fizikai dolgozók közel egyharmada anyagi juttatás mellett lemondana a szombati pihenőnapról. De az is kitűnik belőle, hogy a szabadidő értékelése követlenül befolyásolja, hogy a munkaidő csökkenésből valóban szabadidő lesz-e, vagy a szombati szünnapon felszabadult időmennyiség elfecsérlődik-e. /FUKÁSZ Gy. 1978.76.old./

Végül soroljuk fel a szabadidő értéktartalmát úgy, ahogyan az az egyes kutatók munkáiban feltárul:

- a biológiai munkavégző képesség restitúciója;
- a fiziológiai szükségletek kielégítése;
- pihenés, szórakozás, szellemi felfrissülés;
- emberi társas kapcsolatok, együttes szórakozások;
- aktív fizikai pihenés, testedzés, sport;
- passzív pihenés, semmittevés, szemlélődés;
- aktív szellemi pihenés, külső hatások befogadása, feldolgozása, elsajátítása;
- alkotó tevékenység, művészeti, kulturális, tudományos tevékenység, hobby;
- társadalmi szervezetekben való részvétel, funkcióból adódó tevékenységek.

Mindezek a szabad tevékenység és a társadalmi értékesség nyomán válnak szabadidő értéké. A felsoroláshoz megjegyezzük, hogy az egyes összetevők olykor egymást átfedik, s így nem teszi lehetővé a szabadidő érték árnyalt szummázását. /MEM:46/II.köt.1972; SZÁNTÓ M, 1967; G.A. PRUDENSKIJ, 1960; V.D. PATRUSEV, 1966; E.A. JELIZARJEV, 1959; FUKÁSZ GY., 1978, SZALAI S. 1978; RUDAS J., 1972; KOLTAI I. 1972; ÁGH A. 1977/.

4. A szabadidő értékes eltöltésére nevelés

A szabadidő társadalmi, humánus értékéhez képest a szabadidő pedagógiája, a szabad időben végzett nevelőmunka eléggé elhanyagolt része a nevelélméletnek. A szabadidő általában a munka ellenpólusaként jelenik meg, úgy, hogy az elfáradt szervezet regenerációra szorul. A nevelélméleti kézikönyvek nem is iktatják be rendszertani helyére a szabadidőben, a szabadidőre történő nevelést. Az általános- és középiskolai nevelés tervekben két évtizeden át nem szerepelt a nevelési folyamat egységes tervezésében és szervezésében a szabadidő. Csupán az 1979-ben megjelent nevelési és oktatási tervekben kap először helyet a tanórai és a tanításon kívüli, szabadidőben végzendő nevelőmunka egységes egészként.

A szabadidő egészséges eltöltésére az egészségnevelés hívta fel a nevelélmélet figyelmét pszichohigiénés oldalról. /SZÉKELY L. 1962/. Valójában a szabadidő pszichoszomatikus restitúciójának, a szervezet testi-szellemi munkavégző képessége visszaállításának szükségességére utalnak csupán a megjelent tanulmányok és felmérések. /SZÉKELY L. 1967; KATONA I. 1961, KISS Á. 1962, LÉNÁRD F. 1961./

A szabadidőben történő nevelés és a nevelési tervek feladatainak összekapcsolódása is először az egészségnevelés indíttatására kezdődött el. "A tanórán kívüli egészségügyi nevelés és a Nevelési Terv" c. összefoglaló tanulmány már a szabadidős egészségnevelő munka "alapvető jelentőségére" utal. /SZÉKELY L. 1965./ Komplex egységnek tekinti a tanórán folyó nevelést a szabadidőben végzett neveléssel és abban a pedagógusoknak, szülőknek, egészségügyi dolgozóknak egyaránt feladatot jelöl ki. Érdeme, hogy a szabadidő pusztán biológiai értékét meghaladva utal arra, hogy a szabadidő alkalmas "a tevékenységi formák gazdagítására", az öntevékenységre, alkotásra.

Ebbe a szabadidő eltöltési koncepcióba már beleépülnek az ifjúsági mozgalmi feladatok /elsősorban az ifjúsági vöröskeresztes mozgalmat elemzi részletesen a szerző/, társadalmi munkafeladatok is. Itt haladja meg a szabadidő pedagógia a tisztán egészségi vonatkozásokat.

A szabadidő értékes eltöltésére nevelés az utóbbi két évtizedben került a pedagógia érdeklődésének körébe. Előbb egy országos reprezentációju felmérés mutatta be a magyar általános iskolás tanulók szabadidejének felhasználását /SZÉKELY L. 1969/. Az elkészített első időmérleg rámutatott az általános iskolás tanulók pihenőnapjának strukturájára, az elfoglaltságok arányaira. Az 1967-ben lebonyolított felmérés szerint a szabadidő legkedveltebb elfoglaltsága a televízió nézés volt, amelyre akkor 2,6 órát fordítottak. Ehhez képest a szabadban való játék, az olvasás, a színházlátogatás a rangsorban messze hátra maradt. "A bemutatott adatok - írja SZÉKELY - alkalmasak arra, hogy általános iskolai tanulóifjúságunkat a szabadidő helyes felhasználására megtanítsuk, részükre a problematikus időkben programot szervezzünk. Alkalmasak az adatok arra is, hogy az iskola, az ifjúsági mozgalom figyelembe vegye és a tanításon kívüli időben felhasználja." /u.o. 169.old./

Sokáig úgy tűnt, hogy a szabadidő eltöltés pedagógiáját a "testi nevelés" keretében kell megoldani. Erre utalnak a neveléstudományi kézikönyvek, amelyek a test edzését és a mentálhigiénés feladatokat az iskolán kívüli színterekre helyezik és a "testi nevelés" egyedüli hatókörébe sorolják. /ÁGOSTON GY. 1970.158-1969; NAGY S.-HORVÁTH L., 1967/. Időközben feltártak "Az iskola funkciói és funkciózavarai az osztálymivá szélesedő nevelésben" /ÁGOSTON GY. 1982/, így többek között az ifjúság szocializációjára ható hagyományos tényezők mellett "jelentékeny számú új szocializációs tényező lép működésbe, amelynek hatóereje felülmúlhatja a hagyományosakét", vagy az, hogy "az iskola és környezete, az iskola és a tömegkommunikációs

eszközök együtt alkotják a szocializációs közeget" és ezzel kapcsolatban új feladatként jelentkezik "a szocializációs közeg tényezői között a szocialista nevelés céljának megfelelő összhangot és cselekvési egységet megszervezni, vagyis a kiszélesedett szocializációs közeget egységes nevelési rendszerré rendezni." /ÁGOSTON GY.i.m.292.old./

Ezzel a nevelési koncepcióval a szabadidő felhasználása, értékes eltöltése az egységes nevelési rendszerbe épült be. A szabadidő csak akkor érheti el társadalmi célját: az emberi lényeg kitekélését, szabad fejlődését, ha a szabadidő tevékenysége része a céltudatos, tervszerű és szervezett pedagógiai munkának. Ez a követelmény ellentmondásosnak tűnik a szabadidő értelmezésénél adott meghatározásainkkal szemben. A szabadidő fogalmában megjelenő szabadság-tartalom ellentmondani látszik a nevelés szervezettségével.

A látszólagos ellentmondás több kutatónak feltűnt, egyesek a szabadidő lényegének tartják a szabad tevékenységet és szabad akaratnyilvánítást követelnek meg. /G.E.ZBOROVSKIJ-G.P.ORLOV,1970/. Ebben az állásfoglalásban a tevékenység objektív jellege és a szabad választás absztrakt elve áll ellentmondásban. Az ellentmondás feloldását az elv képviselői úgy végzik el, hogy bizonyítják: a társadalmilag intézményesen szabályozott tevékenység a szabadidőben a leghatékonyabb részt képviseli és a nem értelmetlenül választott /de szabadon megválasztott/ szabadidő tevékenység sokszor kevésbé szabad, mint a társadalmilag szabályozott. A szabadidő tervezhetőségének és szervezhetőségének problémáját nem szabad felcserélni a szabadidő manipulációjának veszélyével, amely az emberi választások, döntések, cselekvések leplezett, mesterséges irányítását, befolyásolását jelenti. A manipulációban "az emberek választásainak és cselekvéseinek irányítása és befolyásolása úgy történik, hogy nem érzik és nem tudják irányítottnak magukat, azt hiszik, hogy szabadon választottak és cselekedtek." /PEDAGÓGIAI

LEXIKON III.köt.104.old./ A manipulált szabadidő eltöltési ajánlásoknál csak olyan lehetőségeket állítanak, amelyek valamilyen előre kiválasztott /kitervelt/ érdekeket, szükségleteket szolgálnak. A manipulált szabadidő eltöltések során csak e hamis lehetőségek közül történhet választás. A szabadidő eltöltés soha nem lehet valamely központi hatalom kényszere alatt, nem válhat uniformizálttá.

Ettől az eljárástól lényegileg kell elkülönítenünk a szabadidőre történő nevelést, amely tartalmazhat a szabadidő tevékenységek között preferenciákat, tartalmazhat választékot, segíthet a tájékozódásban, az értékek megválasztásában, sorolhat fel érveket, rábeszélhet valamely érték választására. Mindezt anélkül teheti, hogy megsértené a szabadon történő választás elvét. A szabadidő tervszerű és szervezett jellege magában foglalja azt, hogy a szabadidőt eltöltő személy ismeri a lehetőségeket, az értékek rangsorát, ért a tevékenység elvégzéséhez és adottságainak, képességeinek megfelelően választ. Ennek megfelelően előkészíti a szabadidős tevékenységek alkalmait, lehetőségeit, tárgyi-személyi feltételeit, biztosítja a zavartalan szabadidő élvezetet, segít azoknak, akik kellően nem értik a választott tevékenység technikáját. A tervszerűség és a szervezettség egyben a tevékenységek mindig emelkedő szintjét, minőségi fejlesztését is szolgálja, beleértve az anyagi, eszközbeli fejlesztést is. A pedagógiai tevékenység szervezettsége biztosíthatja, hogy az emberek tudjanak gazdálkodni szabadidejükkel, hogy ne fecséreljék el "a dolgozó ujratermelésére" szánt időt.

Ha a gyermek szocializációját Ágoston szerint a nevelési intézmény és környezete, valamint a tömegkommunikációs eszközök együttes közegében fogjuk fel minden nevelési intézményben, akkor a szabadidő eltöltésben is meg kell jelennie a társadalmi viszonyok kontextusának, a társadalmi folyamatok, a tudományos-technikai forradalom, a szocialista kulturális forradalom ered-

ményeinek, a tömegkommunikáció hatásrendszerének is. A szabadidő pedagógiája ebből a szempontból művelődésre ösztönző tevékenység. "A szabadidő felhasználásának kérdése - fejtegeti Köpeczi - nálunk nem lehet elválasztani a lenini értelemben vett kulturális forradalomtól, amely hazánk szocialista átalakulásával egyidőben kezdődött el ... szükséges vizsgálni, hogy miképpen lehet a szabadidő értelmes felhasználására nevelni az embereket s ezen belül hogyan ösztönözhetjük a különböző ismeretek megszerzését... Azt hiszem, hogy a személyiség formálásában az egyik legjelentősebb tényező a kultúra." /KÖPECZI B.1972. 12,20,25.old./

A szabadidő és a művelődés, a kultúra értékeinek átvétele szocialista társadalmunkban lényegi kapcsolatban áll. Ha a kultúra fogalmába a munka kulturáját, a szellemi kulturát és a magatartás kulturáját is beleértjük, úgy világossá válik a munka és szabadidő antagonistá ellentétének hibás volta, és egy ivben rajzolódik ki a munka-művelődés-szabadidő. A kommunista nevelés célja: a sokoldaluan fejlett ember eszménye ezen a felvázolt uton közelíthető meg. "A sokoldalú, a teljes, az "emberi" ember leglényegesebb tulajdonsága, hogy a legalapvetőbb, a "legemberibb" élettevékenysége: a munka számára nem kényszer ... hanem életszükséglet is, önkéntes, szabad tevékenység: "öntevékenység"; örömteli alkotó munka ... Nehéz lesz különbséget tenni munka és kedvtelés között ..." /ÁGOSTON GY. 1970. 79-80.old./

A szabadidő pedagógiájának fő feladatai között - mint a nevelésben általában - megtalálható a technikai, az erkölcsi, az esztétikai, a testi, a tudományos nevelés valamennyi ága, amely a szomatikus, pszichés és szociális "jólét" /Wohlsein/ harmóniáját, illetve annak restitúcióját és kiteljesülését biztosítja.

A szabadidő értékes eltöltésére nevelés módszerei ugyancsak meg-egyeznek az általános nevelési módszerekkel. Egyesek mégis kitüntetett sze-

repet kapnak benne, így a meggyőzés és a gyakorlás /a szokás-alkítás/ módszerei, mások viszont kevésbé adekvátak a szabadidő irányításához, így pl. a büntetés, a követelés külső kényszerítő módszerei.

A szabadidő pedagógiája ma még kidolgozatlan, így minden empirikus pedagógiai adat segíti annak megvalósulását.

II.

A SZABADIDŐ MEGSZERVEZÉSE BENTLAKÁSOS NEVELÉSI INTÉZMÉNYEKBEN

1. A szabadidő megszervezésének specifikumai nevelőotthonokban

A szabadidő pedagógiájának specifikumai a bentlakásos nevelőintézmények sajátosságaiból adódnak. A sajátosságot a következő tényezők útján ragadhatjuk meg:

- a nevelőotthonok növendékeinek személyiségfejlődése megzavart, miliőártalmak következtében "veszélyeztetett";
- a nevelőotthonba a növendékek állami gondozásba vétel útján - tehát nem önkéntesen - kerülnek;
- a növendékek szociális jellemzőjüket illetően, intellektuális fejlődésük szempontjából inhomogének;
- a növendékek a családnál nagyobb közösségekben /szocializációs közegekben/ nevelkednek;
- az életrendet, a napirendet a nevelőotthon szabályozza, attól a növendékek nem térhetnek el;
- a növendékek nevelését pedagógusok /nem vérszerinti hozzátartozók/ végzik, irányítják, ellenőrzik;
- a nevelőotthoni nevelésben lényegesen több a közösségi elem, mint a családban nevelkedő gyermekeknél;
- a növendékek ellátásáról, egészségéről /edzéséről, gyógyításáról/ a nevelőotthon gondoskodik;
- a növendékeknek önkiszolgáló, otthonukat, körletüket takarító feladatuk van;
- a növendékek - általában - csak a nevelőotthon falai között élhetnek, tevékenykedhetnek /kivételt képeznek azok a nevelőotthonok, amelyek növendékei az otthonon kívüli iskolába járnak/;

- a nevelőotthon biztosítja mindazon felszereléseket, eszközöket, berendezéseket, amelyek a növendék munkájához, szabadidős foglalkozásához szükségesek.

A szabadidő megszervezését behatárolják tehát azok a tényezők, amelyek a nevelési intézmény viszonylagos zárttságát /térbeli és időbeli elkülönülését/ eredményezik. Ezek a tényezők egyben a halmozódó azonos környezeti hatások nyomán könnyen monotóniához, tultelitődéshez vezethetnek. Más oldalról a növendék előtt álló "külső világ" elérhetetlensége mint kikerülhetetlen és áthághatatlan akadály ékelődik és hoz létre frusztrációs /kudarcs/ helyzetet. A frusztráció pedig agressziót, regressziót, vagy visszavonulást eredményezhet, ha annak elviselésére /frusztráció-tolerancia/ optimális megterheléssel, barátságos légkörrel, a jövő perspektívájának és az önmegvalósítás lehetőségének bemutatásával a nevelő nem segíti a növendéket.

A térbeli zárttság /topografikus izoláció/ mellett a nevelőotthonok időbeli zárttsággal /napirendi zárttsággal/ is jellemezhetőek. Ez azt jelenti, hogy általában azonos időpontokban, terminusokban azonos életfeladatokat lehet és kell végrehajtani. Így pl. a délutáni "tanórás" mindenki számára egységes időben zajlik/"szilencium" van/.

Az időbeli és térbeli viszonylagos kötöttség feloldására mindinkább "rugalmas napirendek" láttak napvilágot és a tevékenységi szabadság, a szabadidő eltöltés sokszínű variánsait és alkalmait hoztuk létre. A "szabad élet" kitöltésére játéklehetőségek, séták, szabadidő-foglalkozások, alkotó jellegű szabad tevékenységek, kulturális /öntevékeny/ művészeti körök, sportolási lehetőségek szolgálnak, amelyekben a növendékek saját érdeklődésüknek, kedvtelésüknek, adottságaiknak, képességeiknek megfelelően vehetnek részt.

Mindebből adódóan a bentlakásos nevelőintézmények pedagógiájának egyik kulcskérdése, hogy a hetirend, a napirend biztosítson elegendő szabadidőt a növendékek számára és ezt az időmennyiséget igyekezzék úgy tömbsíteni, hogy a gyermekeknek összefüggő idejük maradjon a szabadidős tevékenységekre. Ugyanakkor kulcskérdésként kell kezelni azt is, hogy a napirend, az elfoglaltságok sorrendje, a tárgyi feltételek összehangoltan biztosítsák a tétlen ácsorgás, a felesleges időpazarlás, uniformizáló sorakozás kiküszöbölését. Az egyes tevékenységekre szánt időkeretet "rugalmassá" kell tenni úgy, hogy az időmennyiségek alkalmazkodjanak a növendékek aktuális terhelhetőségéhez.

A felsorolt korlátozó tényezők egyben megszabják azt is, hogy mit érthetünk szabadidőn a bentlakásos nevelési intézményekben. Almássy az iskolai és a tanulóotthoni tanuláson, továbbá az önkiszolgáláson, a ruházat- és a személyi felszerelés gondozásán, valamint a környezet gondozásán felüli tevékenységet sorolja a szabadidő tevékenységek sorába. /JÁRÓ M.-ALMÁSSY K. 1972, 125.old./ "Ide tartozik - írja - tehát a különféle munkatevékenység /bérért végzett munka, közösségért végzett önzetlen társadalmi munka/, a különféle szakköri tevékenység, a játék, a sport /sportszerű játék/, az üdültetés, az irodalmi tevékenység, ünnepek rendezése, egyéni és csoportos beszélgetés, stb." /i.m. 125.old./ Már maga ez a felsorolás is utal arra a pedagógiai nézetre, hogy a szabadidő elfoglaltság fogalmával nem ellenkezik a munkavégzés, vagyis "hogy a kötelező és a kötetlen szabadidő foglalkozások között átmenetek vannak, amelyek jelentős mértékben meghatározzák az aktuális és távlati nevelési céloktól és feladatoktól, a gyermekek életkorától és neveltségi szintjétől." /i.m. 125.old./

Ezt a pedagógiai álláspontot lényegében elfogadva, korrigálni kell a nevelőotthoni "szabadidő tevékenység" fogalmát, amelybe nézetünk szerint

az ifjúsági mozgalmi tevékenységek /uttörő- és KISZ programok/ éppugy beletartoznak, mint a gyermeki önkormányzattól, funkcióviselésből adódó tevékenységek, a kisebbek gondozását, patronálását szolgáló tevékenységek, továbbá az egészen "magánjellegű" személyes tevékenységek, amilyen pl. a levélírás, naplóírás, szemlélődés, "gondolkodás-émlékezés" stb.

Almássy országos felmérésre hivatkozással említi, hogy a nevelőotthoni tanulók rendkívül sok időt töltenek el a tanulással és a növények maradék szabadideje éppen ezért elaprózott. Ebből adódóan sok töredék szabadidő, vagy félszabadidő keletkezik, amely rövid tartama következtében alkalmatlan a személyiség önkifejlesztésére, tervek, célok, elképzelések megvalósítására, az adottságok önkibontására. Így keletkeznek töredék szabadidő kontingensek a reggeli ébresztő és az iskolába, illetve a munkahelyre történő indulás között, a tanítás befejezése és az ebéd időpontja között, a vacsora és a lefekvés időpontja között. Az időmérlegekben általában a közlekedés /a munkahelyre és vissza/ a munkához tartozó tevékenységnek minősül /SZALAI S.1978: 428 skk./, a nevelőotthoni szabadidő mérlegben azonban inkább "félszabadidőnek" tekinthető. A nevelőotthonból az iskolába való elvonulás ott, ahol az iskola és otthon egy intézményt alkot, inkább sétát, kellemes időtöltést, játékosságot jelent, mint "közlekedést" a szó közlekedéstudományi értelmezésében.

A szabadidő pedagógiának jelentősége a nevelőotthoni körülmények között még nagyobb, mint általában. Jeleztük, hogy a nevelőotthonokban szociálisan sérült, személyiségfejlődésükben megzavart gyermekek nevelkednek. Nevelőotthonba való megérkezésük újabb traumát jelent számukra és "sünnisznóállásukból" való kilépésükhöz legtöbbször a "szabad" tevékenységek segítik hozzá. Nem egyszer a sokféle színes, érdekes foglalkozásról, szabadidő eltöltésről adott tanulótársi tájékoztatás segíti az új növendék

adaptációját. A korlátok elfogadtatása-elfogadása, illetve visszautasítása ugyanis nem csupán értelmileg, tudatukban zajlik, hanem érzelmeikben is. A tevékenységek lehetőségeinek és korlátainak együttes elfogadásához a nevelőotthoni szabadidő tevékenység jelentős segítséget nyújt.

N.SÁNDOR /1960/ 14 éves, 4 éve állami gondozásban; eddig kilenc nevelőotthonban fordult meg, ahonnan vagy megszökött, vagy eltanácsolták. Az általános iskola 6. osztályában tulkorosként tanul. Fizikailag fejlett; erős; orvosi szempontból ép szervezetű. Reflexei gyorsan kiválthatók. Pszichésen: agresszív, durva, felülkeredő személyiség, aki az akaratával szembe fordulókat terrorizálja, megveri, kinozza. Az iskolai tanítást erősen zavarja. Minden nevelői közeledést elutasít, szabadidőben mindig a nevelője mellett kell tartózkodnia, mert felügyelet hiányában a csoporttársait durván bántalmazza. Szakfoglalkozásokra nem hajlandó eljárni.

Két hónap múlva nevelője az intézet kocsisával hozza össze beszélgetésre és a lovak megmutatására. A v.sz. ezután többször felkeresi az istállót, szívesen tevékenykedik a lovak körül: ápolja, gondozza, tisztogatja a lovakat. A kocsisától kapott utasításokat elfogadja, szívesen teljesíti. A kocsis a lovak hajtásához ostort nem használ, a v.sz. sem bántja a lovakat. A lóápolás, később a lóhajtás a v.sz. mindennapos tevékenysége lett.

Félév elteltével a v.sz.-nek mindig több barátja lett - elsősorban azonos koru - társakból. 15 éves társaival megfordult többször a festő-mázoló szakmunkástanulók között, megismerkedett munkájukkal, a szakoktatóval különösen baráti kapcsolatba került. A társakkal és a felnőttekkel való kapcsolata annyira megváltozott, hogy osztályában őrsvezetőnek választották. Őrsvezetői feladatait pontosan teljesítette, ezért a tanév végén csapatvezetői elismerésben részesült.

A következő tanévben a v.sz. a képzőművészeti szakfoglalkozásokkal ismerkedett meg, azt megkedvelte és 3 éven át ott rendszeres alkotó tevékenységet végzett. Időközben aktív sportolóvá lett, mellette tanulmányi kötelezettségének is eleget tett /tanulmányi átlaga a 8. osztályban: 3,3/, a Gyermekváros közösségébe teljesen beilleszkedett és 21 éves korában festő-mázoló szakmunkásként távozott a Fóti Gyermekvárosból.

A kulturált emberre gazdag szabadidő tevékenység, művelődés jellemző. A gazdagság, a sokszínűség azonban a bentlakásos nevelőintézmény keretei között nem jelentheti azt, hogy a növendékek - a mindennapos szabadidő - tevékenységek mellett - állandóan mást és mást tevékenykednek, hogy egyetlen kedvelt tevékenység mellett sem tudnak kitartani. Az életmódot alakító

nevelőotthoni pedagógia szempontjából célszerűnek látszik egy-egy növendéknél a szabadidő tevékenységei közül egyet kiemelten kezelni. Az a szabadidős elfoglaltság, amelyik a növendéket a legjobban érdekli, amihez a legjobban ért a "távlati vonalakban" egy egész életre szóló elhivatottságot, pályaorientációt eredményezhet, amint ezt N. Sándor esetében is láthattuk.

A nevelőotthon szabadidő pedagógiájának specifikumai közé tartozik az egyes szabadidős tevékenységeknek a távlatokhoz való hozzákapcsolása, azaz a konkrét tevékenységek behelyezése /tervezése/ a távlati célokba. Ennek előkészítése a csoportvezető pedagógus egyik legmagasabb pedagógiai kulturáltságot igénylő tervezési-szervezési feladata. Makarenko szerint "embert nevelni annyi, mint a távlati vonalakat kialakítani benne." /A.Sz. MAKARENKO, 1965, V.70. old./ A szabadidő tevékenységei a munkával közös egységben előbb tudati alapot nyújtanak a távlatokhoz, majd a gyakorlati tevékenység, önkifejtés, önmegvalósulás útján az alkotásban megnyilvánuló eredményeket is: sikert, örömet, boldogságot.

2. A szabadidő strukturája és időmérlege

A bentlakásos nevelőintézmények szabadidő strukturája sok tényezőben különbözik a családokban nevelkedő gyermekek szabadidő felépítésétől. A hazai és külföldi szabadidő mérlegekből ugyan kitűnik, hogy más a szabadidő strukturája a családokban is a munkanapokon és más a hétvégén. Különösen a munkanapok szabadidő strukturája mutat sztereotip képet, azonos eltöltési módokat.

A nevelőotthoni szabadidő strukturák eddig a következő variánsokat mutatták:

- hétköznapi szabadidő keretek és eltöltési formák,
- vasárnapi, munkaszüneti napi szabadidő tevékenységek,
- tavaszi, téli szünet szabadidő tevékenységei,
- a nyári nagy szünidő /táborozás/ szabadidő programja.

Mindemellé az 1982-83. tanévtől - az ötnapos oktatási hétre történő át-
téréssel - a hétvégi kettős pihenőnap szabadidő eltöltése kapcsolódik.
/Megjegyezzük, hogy felmérésünk idején a szombat még munkanap volt!/

A szabadidő eltöltés mennyiségi és minőségi mutatóinak elemzését
- az előzőek alapján - nem lehet egyetlen napon elvégezni úgy, hogy abból
a szabadidő eltöltés módjára, értékére általánosságban következtetni le-
hessen. A szabadidő heti ciklusokban változik, ismétlődik és csak a hosz-
szabb szünetek bontják meg a ciklust. A nevelőotthonok strukturájának elem-
zése ezért legalább egy negyedéves időtartamot igényel, amelyben a ciklu-
sok rotációja mellett az egy hétnél hosszabb tanításmentes napok szabadidő
eltöltése is helyet kap.

A szabadidő ciklikus strukturájához egyes szerzők más és más
funkciót rendelnek hozzá. A legismertebbek J. Dumazedier, Rudas J., Koltai I.
Vitányi I. funkcionális tipológiai.

a./ J. DUMAZEDIER /1966/ szerint a szabadidőben végezhető funkció-
kat így csoportosíthatjuk:

1. pihenő,
2. szórakozó,
3. művelődő tevékenységek

b./ RUDAS J. /1972/ egy empirikus szociológiai vizsgálat során a
következő tevékenységi típusokat állította fel:

1. passzív pihenés /cselekvés nélküli pihenés/,
2. aktív fizikai pihenés /sport és testedzés minden fajtája/,
3. aktív szellemi pihenés /szellemi regeneráció; külső hatások befogadása, feldolgozása, elsajátítása/,
4. produktív tevékenység /anyagi, szellemi értékű, öncélú tevékenységek/,
5. interperszonális kapcsolatok /társas együttlétek/,
6. félszabadidő jellegű tevékenység /házi munka, társadalmi funkció, stb./

c./ KOLTAI I. /1972/ az életmód szempontjából a szabadidőnek hármas funkciót tulajdonít, közelítve J. Dumazedier tipológiájához:

1. pihenés /a munka fáradtságának, feszültségének feloldása, a passzív kikapcsolódás/,
2. kiegyenlítés /a megszokott és rendszeres tevékenységeket megszakító aktív pihenés, szórakozás felüdülés/,
3. művelődés /a személyiség alkotó fejlesztése/.

d./ VITÁNYI I. /1972/ a funkcióban a gyakoriságot ragadja meg, ezzel a tevékenységnek életmódi elemmé való alakulására utal:

1. minden nap /vagy hetente legalább többször/ ismétlődő tevékenységek,
2. közepesen gyakoriak /havonta néhányszor előforduló tevékenységek/,
3. ritkábban, időnyszerűen előforduló tevékenységek

Saját felmérésünkben RUDAS J. /1972/ funkcionális tipológiájához csatlakoztunk azzal, hogy annak kibontását a nemzetközi időmérleg kutatásban használatos tevékenységi skála rövidítésével egészítettük ki. /SZALAI S. 1978/.

A különböző tipológiákban felsorolt tevékenységek elvont kategóriákat tartalmaznak. Az egyes konkrét tevékenységeket - előfordulásuknak megfelelően - ezekbe a kategóriákba utólag soroltuk be. A strukturában előforduló tevékenységekről a következő fejezetben részletesen szólnunk. Itt csupán

arra mutatunk rá, hogy a tevékenységek előfordulását a ráfordított idővel is jellemezhetjük, s ezzel a tevékenységek ismétlődő rendszerére kapunk választ, amit SZÁNTÓ M. /1972, 403.old./ az "életmód elemének" tart. Mindezt figyelembevéve sem szabad az időmérleget tulbecsülnünk, hiszen nem ad képet az egyes tevékenységek társadalmi vonatkozásairól és az aktivitások sajátos körülményeiről, mégis behatárolja időben az egyes életfunkciókat, szabadidő tevékenységeket és alkalmat nyújt egyes lakosság-csoportok szabadidő eltöltésének összehasonlítására. Ezt tette meg SZALAI S. /1978/ a nagy nemzetközi időmérleg összehasonlítással.

A bentlakásos nevelőintézmények szabadidő mérlegét - általánosságban tekintve - a különböző napirendekből készíthetjük el. A hazai nevelőotthonok általában az alábbi napirendet ajánlják a felső tagozatban:

a./ Tanítási napok napirendje

6,30 - 7,00	ébredtő, reggeli, személyi és rendkészítési tennivalók
7,00 - 7,30	reggeli /felvonulás a reggelihez/
7,30 - 13,00	t a n i t á s
13,00 - 13,30	ebéd
13,30 - 15,00	szabad pihenő
15,00 - 17,00	délutáni tanóra, felkészülés másnapra
17,00 - 19,00	szabadidő, pihenő, szakfoglalkozások
19,00 - 19,30	vacsora
19,30 - 20,30	szabad pihenő, szabad foglalkozás
20,30 - 21,00	esti személyi tennivalók, lefekvés.

b./ Tanításmentes szünnapok napirendje

7,30 - 8,00	ébredtő, reggeli, személyi és rendkészítési tennivalók
8,00 - 8,30	reggeli
8,30 - 10,00	tanulás, csendes foglalkozás
10,00 - 13,00	szabadidő, szakfoglalkozások
13,00 - 13,30	ebéd
13,30 - 19,00	pihenő, szabad foglalkozás
19,00 - 19,30	vacsora
19,30 - 20,30	pihenő, szabad foglalkozás
20,30 - 21,00	esti személyi tennivalók, lefekvés

Ha ezeket az általános napirendeket munka- és szabadidő mérlegünk alapjává tesszük, akkor - a felnőttekre vonatkozó hazai időmérleg adatokkal összehasonlítva /SZALAI S. 1978., 427.old./ - az alábbi eredményre jutunk:

az élet- tevékenység	n e v e l ő o t t h o n				felnőttek	
	tanítási napokon		tanításmentes napokon		óra	%
	óra	%	óra	%	óra	%
ALVÁS	9,5	36,9	10,5	43,8	7,9	32,9
SZEMÉLYI ELLÁTÁS	2,5	10,4	3,0	12,5	2,1	8,8
MUNKA, TANULÁS KÖZLEKEDÉS, KÖR- NYEZETHIGIÉNE	7,5	31,3	1,5	6,2	6,2	25,8
OTTHONI MUNKA	-	-	-	-	1,5	6,2
PIHENÉS, SZÓRA- KOZÁS	4,5	18,7	9,0	37,5	2,3	9,3
ÖSSZESEN:	24,0	100,0	24,0	100,0	24,0	100,0

A fenti szabadidő mérleg szerint jelentős eltérés van a tanítási és a tanításmentes napok szabadidő mennyisége között, ami természetesnek

mondható. A 11-14 éves gyermekek szabadidő kontingense a nevelőotthonokban a felnőtt szabadidő mennyiségnek kétszerese.

Utalnunk kell itt arra a tényre is, amit a szabadidőmérleg nem mutat ki, viszont a napirendek pregnánsan visszatükröznek. Ez a tény az, hogy a napi szabadidő kontingensek szétaprózottak, ami ellen Almássy határozottan felemeli szavát. /JÁRÓ M.-ALMÁSSY L. 1972, 126.old./

Érdeemes a bentlakásos nevelőintézeti tevékenységi strukturát, annak időarányait több vizsgálat adatainak azonos szempont szerint történő rendezése nyomán kapott eredményeivel összehasonlítani. Az összehasonlításból a változás tendenciája tűnik ki, ami viszont a szabadidő pedagógia fokozódó jelentőségére is utal. Az összehasonlításhoz "A nap 24 órája" c. KSH felmérés /Bp. 1963. 60.old./ adatait, a Tömegkommunikációs Kutatóközpont 1972. évi szabadidő felvételének időmérlegét /VITÁNYI I., 1976. 142. old./, az "Idő a mérlegen" c. nemzetközi időmérleg vizsgálat hazai adatait /SZALAI S. 1978. 427.old./ használtuk fel.

A tevékenység:	KSH, 1963 N=12 156	SZALAI, 1965 N=1994	TKK, 1972 ^x N=8 821	NEVELŐOTTH. N = 498
n a p i e l t ö l t ö t t ó r a :				
I. REKREÁCIÓS IDŐ ÖSSZESEN	10,8	10,0	10,1	12,2
II. MUNKAIDŐ ÖSSZESEN	10,2	11,7	9,8	6,7
III. SZABADIDŐ ÖSSZESEN	3,0	2,3	4,0	5,1
adathiány:	-	-	0,1	-
MINDÖSSZE:	24,0	24,0	24,0	24,0

^x a 42 órás munkahét bevezetése után

Miután ez az összehasonlítás nagyobb csoportokba foglalja össze az egyes tevékenységeket, finomabb elemzésre nem alkalmas. Mégis kirajzo-

lódik belőle az a tendencia, hogy a munkára és a rekreációra fordított idő csökkenése megemelte a napi szabadidő mennyiségét a felnőtt lakosság körében 3 órától 4 órára. Ha az alapstatisztikák adatait vizsgáljuk, úgy kitűnik az is, hogy a szabadidő mennyiségi növekedésén belül jelentősen csupán a tv-nézés és a pihenés /cselekvés nélküliség, heverés, semmittevés/ növekedett jelentősen; a művelődésre, a személyiség alkotó fejlesztésére szánt idő mennyisége viszont csökkent! /VITÁNYI I. 1976, 143. old./ Mindez intő jel a szabadidő-pedagógia számára, hogy nem lehetünk megelégedve a szabadidő tartamának önmagában vett emelkedésével, mert a szabadidő műveltség tartalma a növekedéssel párhuzamosan nem nőtt, hanem elszegényedett.

A mindennapos szabadidő tevékenység mellett szükséges említést tenni a bentlakásos nevelőintézmények szünidei tevékenységéről is. A szünidőt a nevelőotthonokban - egyre inkább a szocialista nevelőiskoláinkban is - az egész évi nevelési folyamat szerves részének tekintik a nevelők. A nevelőotthonokban a tavaszi-téli- és nyári szünidőre nagyszámu gyermek marad, mind kevesebbet vesznek magukhoz egyes személyek vagy dolgozó kollektívák. A szünidő napirendjéből a kötelező foglalkozások kimaradnak s mind nagyobb lehetőség nyílik a mozgalmi életre, a szakfoglalkozásokra, nagyobb lélegzetű turákra, kirándulásokra. Ehhez a programhoz az egyes évszakok sajátos jellegzetességüket is hozzákapcsolják, így a tél örömeit, sportjait, a nyári táborozást, strandolást.

Ha a nagyobb szünidőket a nevelőotthonok kellően előkészítik, jól komponált programmal teszik élményszerűvé /nem tulszervezetten, tulszabályozottan/, akkor eredményesen járulhatnak hozzá az egész évi szabadidő eltöltéshez. Az eredményesség egyik biztosítéka az, hogy mennyire sikerül a nevelőnek az érdekelteket, a növendékeket, az önkormányzatot az előkészítésbe, tervezésbe és lebonyolításba bevonnia. A szünidei, a táborozási program különösen ujszerűségével, az egész évben megszokott napirendtől való eltéré-

sével, kötetlenebb életével járul hozzá a szervezet pihentetéséhez, a személyiség pszichoszomatikus regenerációjához, a művelődéshez és mindezekkel a személyiség alkotó fejlesztéséhez.

3. Szabadidő foglalkozások

A szabadidő foglalkozásokat sokan sokféleképpen gyűjtötték össze és sorolták minőségi kategóriákba. A szabadidő eltöltés elemzésénél felsorolt konkrét tevékenységek elnevezését maguk a válaszadók jelölték meg azal a névvel, ami az egyes időmérlegekben vagy tevékenységlistákban szerepelnek. Mielőtt összehasonlító elemzést végeznénk el a különböző kutatók tevékenységlistája és a nevelőotthonok tevékenységfajtái között, jelezzük, hogy nevelőotthoni terminológiában "szakfoglalkozások" elnevezéssel külön gyűjtő kategóriával találkozunk.

A szakfoglalkozások kategóriája nem azonos a szakköri foglalkozásokéval: az első lényegesen szélesebb körű fogalom, amely a szakköri foglalkozásokon kívül még igen sok kötetlen foglalkozást is magában foglal. A viszony a szakfoglalkozások és a szakköri foglalkozások között hasonlít a testi nevelés és a testnevelés viszonyához. Az elnevezés ma már a nevelőotthoni pedagógiában elfogadott, a növendékek szóhasználatában is egyértelmű a tartalma.

A szóösszetétel első tagja a "hozzaértést", a második tagja az "aktív közreműködést, alkotást" kívánja reprezentálni.

A szakfoglalkozások általában kiscsoportos szabadidő eltöltést jelentenek, ritkábban páros kapcsolatot takarnak. Mellettük természetesen olyan szabadidő eltöltési módokkal is számolnunk kell, amelyet a növendék teljesen egyedül él át, valósít meg. Az interperszonális kapcsolat nagy-

sága szerint így a nevelőotthoni szabadidő tevékenységek lehetnek:

- szolitáriusak /egyedüliek, egyedül végzettek/,
- binálisak /párkapcsolatúak/,
- kiscsoportosok /3-6 fő együttes tevékenysége/,
- nagyobb csoportok /7 főnél nagyobb csoportban/

A szabadidő foglalkozásoknak a csoportlétszámtól való függését különösen a növendékek aktuális pszichoszociális állapota indokolja. Ismeretes, hogy a nevelőotthonokba kerülő növendékek személyiségfejlődésükben különböző szintű zavart szenvedtek, ami indokolja az interperszonális kapcsolat szélességének, az egyéni türeklépességnek, az egyéni tempónak gondos mérlegelését. A különböző taglétszámú szabadidő foglalkozások regeneráló, korrigáló hatásának érvényesítéséhez a nevelő orientáló funkciójára van szükség. Elemző munkánkban azért térünk ki az interperszonális kapcsolat nagysága szerinti szabadidő eltöltés szerkezetének vizsgálatára is.

Almássy a szabadidő tevékenységeket az alábbi rendben foglalja össze a nevelőotthoni körülmények között:

1. kötetlen szabadidő foglalkozások /a legkülönbözőbb játéktevékenységek, séták, kisebb versenyek/,
2. kötöttebb, irányított szabadidő foglalkozások:
 - alkotó jellegű munkatevékenység /termelőmunka, társadalmi munka, szakfoglalkozások munkái/,
 - munka jellegű szakfoglalkozások /cipész, asztalos, szerelő, javító, állattenyésztő, állatápoló foglalkozások, stb/,
 - kulturális /művészeti/ jellegű szakfoglalkozások /monotipia, linómetszet, rézkarc, kerámia, mozaik készítése, festés, szobormintázás, stb/.
 - kézimunka foglalkozások /himzés, subaszőnyeg készítés, csuhémunkák, stb/ ,
 - irodalmi jellegű foglalkozások /báb foglalkozás, színjátszóköri foglalkozás, irodalmi szinpad tevékenység, könyvbarát szakkör, stb/,
 - ének- és zenekari foglalkozások,
 - néptánc foglalkozások

3. Játék- és sportszerű foglalkozások /tömegsport, gyógyító torna, séták, kirándulások, turisztika, üdülés, táborozás/,
4. Társas összejövetelek /ünnepek, ünnepélyek/
5. Egyéni és csoportos beszélgetések /négy szemközti, páros, csoportos beszélgetések, viták/,
6. Mozgalmi tevékenység /mozgalmi napok, rendezvények, mozgalmi kiképzés, funkcióból adódó tevékenység/.

/JÁRÓ M-ALMÁSSY L. 1972, 130-199 old./

"A nevelőotthoni nevelés továbbfejlesztésének programjában" /Nagy S. 1976/ Pálfy Gy. és Székácsné Vida M. a nevelőotthoni szabadidő eltöltés gerincének a kulturális nevelést jelölte meg. Ez a koncepció a szabadidő foglalkozásokat így csoportosítja:

1. szakági foglalkozások /pl. festő, grafikus, keramikus, pengető, furulyás, rézfuvós, bábos, bélyeggyűjtő, madár- és állatpreparáló, lövész, könyvbarát, fűző, himző, horgoló/
2. játék és sport, természetjárás
3. kulturális foglalkozások
 - irodalmi foglalkozások,
 - zenei foglalkozások,
 - népi játékok, népi tánc,
 - bábjáték, színjátás,
 - képzőművészeti foglalkozások,
4. ünnepek, ünnepélyek /családi, otthoni, nemzeti, nemzetközi ünnepek; farsang, gyermeknap-pedagógusnap/.

A bentlakásos nevelőintézmények szabadidő pedagógiájában ez utóbbi tipologizálás a munka, a játék-sport, a kultúra és a társkapcsolati elemeket kapcsolta össze egyetlen egészé a "szabadidő-foglalkozás" fogalmában. /i.m. 185-214 old./

A konkrét szabadidő tevékenységek más kategorizálásával is találkozunk. Vitányi 60 féle szabadidő elfoglaltságot sorol fel, amely a lakosság tényleges szabadidő eltöltését jellemzi, ezeket a részvételi arány szerint rangsorolja is /VITÁNYI I. 1976. 137-140 old./ A nemzetközi időmérleg vizs-

gálatban összesen 99 elsődleges tevékenység szerepel, amelyből a szabadidőre vonatkozó tevékenységek így választhatók ki;

politikai, mozgalmi tevékenységre	9	tevékenység
társas kapcsolatokra	9	"
aktív szabadidőeltöltésre	9	"
tömegkommunikációra	5	"
egyéni időtöltésre	4	"
összesen:		36 tevékenységfajta.

/SZALAI S. 1978. 423-424.old./

Fukász a szabad szombatok szabadidő letöltésének vizsgálata alkalmával 24 tevékenységféleiséget jelölt meg a szabadidő elfoglaltságok között.

/FUKÁSZ GY.1976.311.old./ Mindezeket figyelembevéve alkottuk meg vizsgálódásunk számára a következő rendben:

1. segédmunka jellegű /fizikai/ szabad foglalkozások,
2. szakmunkához közeli /fizikai/ szabad foglalkozások,
3. hivatásjellegű, finomabb, alkotó fizikai /kézi/-munkák,
4. testedző, mozgásos sport tevékenységek,
5. művészeti, irodalmi szabad foglalkozások
 - a/ népi tánc,
 - b/ színjátzás, bábozás,
 - c/ ének-, zenefoglalkozások,
 - d/ alkotó művészeti foglalkozások,
 - e/ irodalmi szinpadi, irodalmi alkotó foglalkozások
6. tudományos tevékenységek, kutatások, kísérletek
7. társkapcsolatok /társasélet/,
8. tömegkommunikáció felhasználása,
9. egyéni, egyedüli szabad időtöltés.

/Az egyes minőségi csoportba sorolt konkrét tevékenységeket kódszámaikkal együtt a felmérőlap tartalmazza. L.mellékletben/

A szakfoglalkozások ebben a szabadidő elfoglaltsági listában strukturálódnak: a legegyszerűbb manuális tevékenységtől a tudományos kísérletezésig egymásra építkeznek. A legegyszerűbb és egyben a szakfoglal-

kozások alsó fokának tekinthető az egyszerűbb munkát végző dolgozók mellett való tevékenykedés, segédkezés. Ehhez a fokozathoz tartozik a házi munkás, az állatgondozó, az udvari munkás melletti manuális feladatcsoport, így a tisztogatás, gondozás, ápolás, karbantartás. A következő fokozatot a karbantartó szakmunkások által vezetett szakfoglalkozások képezik. Ezek a szakmunkához kapcsolódó, azt segítő, kiegészítő - az előzőeknél mindenképpen nagyobb "szakismeretet" igénylő feladatok, amilyen pl. a kazánházi, villany-szerelési, vízszelvényelési, gépkocsi karbantartási, stb. munkakör. Még magasabb - bár még mindig zömmel fizikai jellegű - szakfoglalkozások azok, amelyek finomabb munkát, alkotó fizikai tevékenységet, kézügyességet igénylő "kézimunkát", vagy önálló hivatásjellegű tevékenységet tartalmaznak. Ilyenek a különféle modellező körök, "speci"-klubok, ujságkihordók, postás szolgálatot teljesítők, stb. Mindezek a foglalkozások a "munkát" avatják szabadidő tevékenységgé s ha mindezek közé a közhasznú és társadalmi jellegű munkákat is besoroljuk, úgy a szabadidő eltöltés értékes elemét ragadjuk meg. Természetesen újra és újra hangsúlyozandó a gyermeki önkéntesség /manipuláció nélküli szabad választás/, a gyermek adottságaihoz, fizikai-szellemi képességeihez való igazodás, nem különben a növendék aktuális pszichés státusa, fizikai-szellemi terhelhetőségének figyelembe vétele.

A meghirdetett szakfoglalkozások sokfélesége, a tevékenységek közül való választás differenciált lehetősége előbb közeli, de egyben távoli távlatot is nyújt a növendékeknek. "Adjunk a gyermekeknek lehetőséget, - mondja Makarenko - hogy olyan örömök felé törekedjenek, amelyek bizonyos munkát követelnek." /A.Sz. MAKARENKO, 1955/. Ezt az elvet van hivatva a nevelőotthoni szakfoglalkozási rendszer gyakorlattá alakítani.

4. A nevelőtényezők rendszere

Amikor a nevelési intézmények nevelésről, pedagógiai hatásról szólnak, olyan konkrét emberi tevékenységet értenek, "amelyben a nevelők és az általuk mozgásba hozott tényezők alakítólag hatnak a neveltekre." /ÁGOSTON Gy. 1970. 10. old./ Ismeretes, hogy a hagyományos nevelési-oktatási intézmények a nevelési viszonyok egyetlen formáját ismerték: a nevelőnek a növendékekre való közvetlen hatását és a nevelés fogalmába nem vonták be az életkörülmények és a környezet célirányos, tervszerű megszervezését az ún. közvetett nevelési hatásokat.

A bentlakásos nevelési intézmények szabadidő pedagógiája kiemeli a neveléstudomány ezt az alapvető tételét és hangsúlyozza, hogy a nevelőotthoni - viszonylag zárt - nevelési közösségében nemcsak a hivatásos nevelők, de a környezet "általuk mozgásba hozott tényezői is" jelentős nevelési feladatot látnak el. A képzett nevelők mellett a nem képzett "nevelők" - csakugy mint a családban a szülők és hozzátartozók - is jelentős szerepet játszanak a szocializációs folyamatban. Ágoston szerint ebbe a szocializációs közegbe még a tömegkommunikációs eszközök is beletartoznak. /ÁGOSTON Gy. 1982.292. old./

A bentlakásos nevelési intézmények nevelőtényezőinek rendszere ma így alakul:

1. hivatásos nevelők /csoportnevelők, az ifjúsági mozgalom vezetői, egészségnevelők, pszichológus, logopédus/,
2. technikai dolgozók mint indirekt nevelők,
3. nagyobb növendékek /mint szakfoglalkozások vezetői, ifjúsági mozgalom vezetői/,

4. tömeg-hírközlő eszközök /televízió, rádió, sajtó/
5. a társadalmi környezet tényezői /üzemek, politikai szervezetek, tömegszervezetek, tanácsi szervek/,
6. az anyagi környezet tényezői /tárgyi feltételek, eszközök, a produktumok felhasználása, társadalmi értékesítése/.

A rendszerből jól kiviláglik, hogy a növendékek szabadidő tevékenységének megszervezését és lebonyolítását, a sokszínűség, a szabadság megvalósítását a hivatásos nevelők önmagukban nem képesek biztosítani. A nevelőotthonoknak is elengedhetetlen új funkciója, amit Ágoston hangsúlyoz az, hogy szükséges a fenti nevelési tényezők között "megfelelő összhangot és cselekvési egységet megszervezni, vagyis e kiszélesedett szocializációs közeget egységes nevelési rendszerré rendezni." /i.m. 292.old./

A konkrét pedagógiai gyakorlatban a nevelőtényezők egységes rendszerré rendezése a következőképpen valósul meg nevelőotthonainkban:

A szabadidő tevékenység rendszere:

A tevékenység szervezője, irányítója:

1. Segédmunka jellegű fizikai tevékenység	kertész, kerti munkás, fűnyíró, gépesített takarító és udvari munkás, állatgondozó, fogathajtó, kisállattenyésztő, portás, főzőnő, konyhalány, jármű-szervizelő, sportpályafelújító, egészségházi dolgozó
2. Szakmunkához közeli fizikai tevékenység	gépkocsivezető, gépkocsiszerelő, villanyszerelő, vízszerelő, kőműves, asztalos, festő-mázoló, kovács, lakatos, szabó, fodrász, cipész, rádió és tv.szerelő, mozi vetítő, szakoktató
3. Hivatásos jellegű, finomabb, alkotó fizikai tevékenység	postás, egészségügyi szakdolgozó, ápolónő, védőnő, orvos, ifjúsági vöröskeresztes tanár-elnök, üzemi patronálók, gyermekgondozónő, óvónő-tanulók, irodai dolgozók /hobbyi tevékenységeik szerint/,
4. Testedző, mozgásos sporttevékenység	testnevelőtanár, sport edző, ifi sportoló

5. Művészeti, irodalmi tevékenység	festőművész, grafikus, kerámikus, tánc-tanár, testnevelő, ének-zenetanár, kar-nagy, irodalomtanár, népművelő
6. Tudományos jellegű tevékenység	matematikus, fizikus, csillagász, kémikus, biológus, orvos, pszichológus, helytörté-nész, földrajzszakos /geológus/ tanár,
7. Társkapcsolatok ápolása	uttörővezető, ifju vöröskeresztes, ifi-vezető, gyermekgondozó "kismama", idegen-vezető
8. Tömegkommunikáció felhasználása	csoportos nevelő, meghívott vendégek
9. Egyéni, egyedüli szabad- idő tevékenység	csoportos nevelő, orvos, pszichológus, logopédus

A foglalkozásvezetők rendszerét a Főti Gyermekváros dolgozóinak személyi összetételének megfelelően állítottuk össze, ami egyben jelzi, hogy ennél lényegesen szélesebb vagy csökkentettebb személyi létszám kapcsolódhat bele a nevelőotthon célirányos, tervszerű, szervezett-és a növendék részéről szabadon választott - szabadidő elfoglaltságok rendszerébe.

A szabadidő értékes eltöltésének megszervezésében és lebonyolítá-sában nem kezdettől fogva vettek részt a "nem nevelői állományban" dolgozó személyek. A Főti Gyermekváros pedagógiai megszervezése során is - az alapítást követő néhány évben - a csoportos nevelők igyekeztek minden idejüket gyermekcsoportjukkal tölteni, vállalva ezzel az indirekt nevelési tényezők feladatát is. Ily módon a gyermekek nem okoztak különösebb gondot, hiszen minden percük nevelőjükkel volt összekötve, állandóan a "direkt" nevelőhatá-suk vonzatában álltak. Pedagógiai tapasztalat szerint az ilyen módon "nevelt" gyermekek természete az összeszorított rugóéhoz hasonló: mennél inkább feszítik, annál inkább igyekszik kipattanni mindaddig, míg rugalmasságát el nem veszti. Jelen nevelési helyzetben a "rugalmasság elvesztése" a mindenbe való belenyugvást, a tevékenykedni nem akarást eredményezte. A napközben "leféke-

kezett" gyermekcsoportok az esti lefekvés idején váltak szertelenné, élték ki "szabad életüket".

Ezt a stádiumot kényszerűen váltotta fel a szabadidő felhasználás szabadabb szakasza, amikor a növendékek több lehetőséget kaptak a tevékenységek közül történő választásra. Az a nevelési elképzelés, amely a pedagógiai hatásban egyedül /vagy döntően/ a hivatásos nevelőkre számít, a szabad tevékenységek megszervezését és levezetését is csupán hivatásos nevelőkre bízta.

Innen már nem volt nehéz a pedagógiai gyakorlatnak eljutni ahhoz a felismeréshez, hogy a hivatásos nevelők napi szolgálati ideje már nem fokozható, megterhelésük a maximumot érte el. Így fordult a figyelem más nevelő tényezők felé: a Gyermekváros felnőtt közössége irányába. A szabadidő tevékenységek tervezésénél és szervezésénél ettől kezdve a technikai, irodai, egészségügyi dolgozókat, valamint az idősebb növendékeket is számításba vette a Gyermekváros pedagógiai vezetése. Ma már 25 éves pedagógiai tapasztalat, hogy nem pedagógus felnőtt kollektíva rendkívül sokat segíthet a növendékek értékes szabadidő eltöltésének megvalósításában.

A nevelő és a növendék kapcsolatában mindig kísért annak a veszélye, hogy a gyermek felismeri a mesterséges intézeti szituációt, azt, hogy őt a nevelő megváltoztatni igyekszik. Még kedvező esetekben is - pedagógiai tapasztalatunk szerint - a gyermek magatartása azt sugározza, hogy a nevelő azért beszél, szervez, irányít, mert ezért fizetik, "ez a dolga." Ugyanakkor a nem nevelői munkakörben dolgozó felnőttek - különösen a fizikai munkakörben dolgozók viszonyában ezt a növendék nem érzi, tőlük "szívesebben" elfogadja sokszor a tanácsot, utmutatást, még az utasítást is, mint a csoportos nevelőjétől.

A nevelőotthoni szabadidő tervezésénél - e megfontolások alapján - nem csupán időfaktorokat, de szociális tartalmakat, indirekt nevelési tényezőket, szocializációs közegeket is figyelembe kell venni. Csak ezen az úton lehet a szabadidő irányításának és szabad jellegének ellentmondásából kijutni, sokszínű és értékes szabadidő eltöltési alternatívákat biztosítani, az individualitás és kollektivitás ellentmondását feloldani.

A szabadidő nevelésnek ezen személyi tényezői mellett említést kell tenni a tárgyi, eszközbeli feltételeiről is. A szabadidőkutatással foglalkozók általában úgy értékelik, hogy a szabadidőben történő kulturálódás igen jelentős anyagi ráfordítást kíván. Különösen az igényes szabadidő eltöltéshez nélkülözhetetlenek megfelelő létesítmények, eszközök, berendezések, felszerelések és nem utolsósorban kívánalom az, hogy ezekhez a szabadidőt felhasználók hozzá is juthassanak. /FUKÁSZ GY. 1972, 1976; KÖPECZI B. 1972., 1976; SZÁNTÓ M. 1972 és mások/.

A bentlakásos nevelőintézmények alapfelszerelése /és ezzel együtt az étkezés, a lakás, az alvás, a tisztálkodás biztosítása/ a gyermek biztonságérzetének és a zavartalan adaptációnak alapja. Az alapfelszerelésen túl a szabadidő tevékenység jelentős céleszközöket, célfelszereléseket is igényel. Lehet, ez külön szakfoglalkozások céljára épített, vagy átalakított épületrész, de több funkciójú terem is. Legegyszerűbben ez utóbbi valósítható meg, pl. a hálósobák rekamiékkal történő felszerelésével napali szórakozóhelyiséggé, a tanulószobák barkácsműhelyekké alakíthatók. Szinte minden nevelőotthon kialakított könyvtárat, olvasótermet, zenekari próbatermet, kulturszobát, előadó /színház/ termet, barkácsműhelyt, tanműhelyeket, kiállítóhelyiséget, tornatermet, edzőszobát, különféle szaktantermeket. S ha mindehhez hozzávesszük, hogy a nevelőotthonok irodai,

technikai dolgozói is bekapcsolódnak a szabadidő felhasználásba, akkor a szabadidő foglalkozásra igénybe vehető termek, szobák, műhelyek száma tovább növelhető - még jelentősebb anyagi beruházás nélkül is.

A szabadidő foglalkozások nemcsak teremigényesek, de eszközigényesek is. A szakfoglalkozásokhoz különféle nyersanyagokra, megmunkáló szerszámokra, gépekre is szükség van. Hasonlóan pénzigényesek az irodalmi, művészeti, zenei foglalkozások is. Ha a nevelőtestület megtervezi a szabadidő foglalkozások fajtáját, rendjét, tartalmát, úgy mód van a foglalkozások költségvetési megtervezésére és az eszközök tervszerű beszerzésére is. A nevelőotthon audiovizuális eszközökkel, információhordozókkal történő ellátásának arányaiban el kell érnie egy átlagos család hasonló eszközökkel történő ellátottságát, ami arra kíván utalni, hogy pl. a tömegkommunikációs eszközöknek kiscsoportos, baráti, intim használatáig kell eljutni.

Az alkotó jellegű technikai, illetve művészi tevékenység nyomán nem egyszer értékes produktumok születnek. Pedagógiai /és gyakran gazdasági/ kérdésként merül fel az alkotások jövője. Pedagógiai gyakorlatunkban a produktumok egy jelentős része a nevelőotthonban marad, felhasználói a gyermekközösség tagjai lesznek. Ezzel biztosított az alkotás társadalmi értékesége. Egyes alkotások, vagy állandó kiállítás anyagát képezhetik. A kisebb alkotások alkalmasak arra, hogy a társak, a patronáló üzemek dolgozói vagy mások számára ajándékként használják fel. Nem ütközik a szabadidő foglalkozások belső természetével, ha egyes alkotásokat a nevelőotthon értékesít, vagy ha a végzett növendéki munkáért ellenszolgáltatást fogad el. Egyetlen követelmény van csupán az, hogy a növendékek ismerjék a tevékenységük termelő és bér oldalát, valamint maguk döntsenek az anyagi eszközök kollektív felhasználásáról.

III.

A SZABADIDŐ KUTATÁS SZINTERE: A FÓTI GYERMEKVÁROS

1. A Fóti Gyermekváros története, elhelyezkedése a gyermekvédelmi

intézmények rendszerében

A bentlakásos nevelési intézmények szabadidő pedagógiájának kérdéseit a Fóti Gyermekváros pedagógiai tapasztalata alapján kívánom elemezni. Ahhoz, hogy a szabadidő elemzés tárgyát képező nevelési intézmény tárgyi-személyi adottságait megismerjük, induljunk a Fóti Gyermekváros bemutatásával.

a./ A Fóti Gyermekváros megalakulása

A Fóti Gyermekváros megalapítását társadalmi igény és társadalmi összefogás eredményezte. Az 1956-os ellenforradalmi eseményeket követő időszak újra megsokszorozta az egyedülmaradt, a szociálisan veszélyeztetett, a bűnözésbe sodródó, a galerikbe szerveződő, a társadalommal szembenálló, a társadalomra veszélyes fiataalkorúak számát. Az akkori nevelőotthoni hálózat már nem volt képes ezt a hullámot befogadni, új intézmények nyitása vált szükségessé.

Anyagi eszközök hiányában társadalmi adakozással indult a Fóti Gyermekváros megalapítása gr. Károlyi István, az egykori 48-as szabadságharcos fóti kastélyában. A társadalmi erők jelentős összefogásának és pénzadományainak eredményeképpen az 1957-58. tanévben megnyitotta kapuit a gyermekváros mintegy 100 növendékével. A városalapítás első három évében az otthonok, iskolák, tanműhelyek építése tovább folyt és az elkészülés arányában egyre nőtt a növendék létszám. A Fóti Gyermekváros teljes kapacitása ma: 920 növendék gondozása-nevelése.

A növendék létszámot véve figyelembe, a Fóti Gyermekváros nagyméretű bentlakásos nevelőintézmény, ezért is kapta a nevelőotthon helyett a "város" nevet. Funkciójában mindenestül betölti a nevelőotthonok valamennyi funkcióját, de méreteinél fogva, sajátos pedagógiai felépítés következtében a kis nevelőotthonoknál nagyobb pedagógiai lehetőségekkel rendelkezik. A Fóti Gyermekvárosban állami gondozásba vett gyermekek nevelését végzik - csakugy mint más nevelőotthonokban vagy az azóta létesült újabb gyermekvárosokban. Az állami gondozásba vétel indoka 95 %-ban erkölcsi-szociális veszélyeztetettség.

A hazai nevelőotthonok csupán egy-egy meghatározott korcsoportú gyermekek nevelését végzik, így vannak óvodás otthonaink, általános iskolás /fiú- és leány/ nevelőotthonaink, felsőtagozatos és középiskolás nevelőotthonaink, illetve kollégiumaink. A Fóti Gyermekváros e különböző életkorú gyermekeket befogadó nevelési intézményeket egyesíti magában: vállalja a 3-18 éves fiatalok együttes nevelését. Ennek a pedagógiai szervezetnek az a legnagyobb előnye, hogy az állami gondozottnak - egy életszakasz betöltése után - nem kell mindig másik nevelőotthonba továbbmennie, minden áthelyezésnél újabb törést és beilleszkedési nehézséget elszenvednie. De előnye e nagyméretű nevelési intézménynek az is, hogy mód van az ugyanazon családból állami gondozásba vett, különböző korú testvéreket egyetlen nevelőotthonban elhelyezni, s így a családból legalább a gyermekeket együtt tartani.

A Fóti Gyermekváros a főváros tőszomszédságában, Fót nagyközség területén 64 holdas ősparkban kapott otthont. Természeti környezete lenyűgöző: évszázados fák, a parkon áthaladó patak, természetes tavak, strandfürdő, játék- és sportpályák romantikus természeti környezetet nyújtanak a növendékeknek. A hatalmas park egész területe a gyermekek rendelkezésére áll.

Az eredeti kastélyépület ma már csak egyetlen központi étkező és kultur részleg. Mellette általános- és szakközépiskolák épültek, 10 óvodásotthon épület, 4 otthon épület az általános iskolás korúak részére, 2 épület az ifjúsági kollégium számára. Épült továbbá egészségház, két tanműhely, tornacsarnok, irodaház, lakóház, kazánház, több gazdasági épület.

A Fóti Gyermekvárosnak 340 felnőtt dolgozója van, akik közül 140 pedagógus.

A 920 növendékből évente 70-80 szakmunkás vagy érettségizett hagyja el a Gyermekvárost. A Gyermekvárosból eltávozó fiatalok továbbra is tartják kapcsolatukat volt anyaintézetükkel, évenként - az alapítás évfordulóján - rendszeresen találkoznak. A Gyermekváros az eltávoztaknak segít az elhelyezkedésben, munkakezdésben, felmerülő problémáik megoldásában, sok esetben a növendékek gyermekeinek névadóünnepélyének megszervezésére is vállalkoznak. Mindezzel csupán érzékeltetni szeretnénk a "gyermekváros" sajátos pedagógiai funkcióját: az együtt-tartást, a testvérek együtt nevelkedését és a szülő-pótló szerepét.

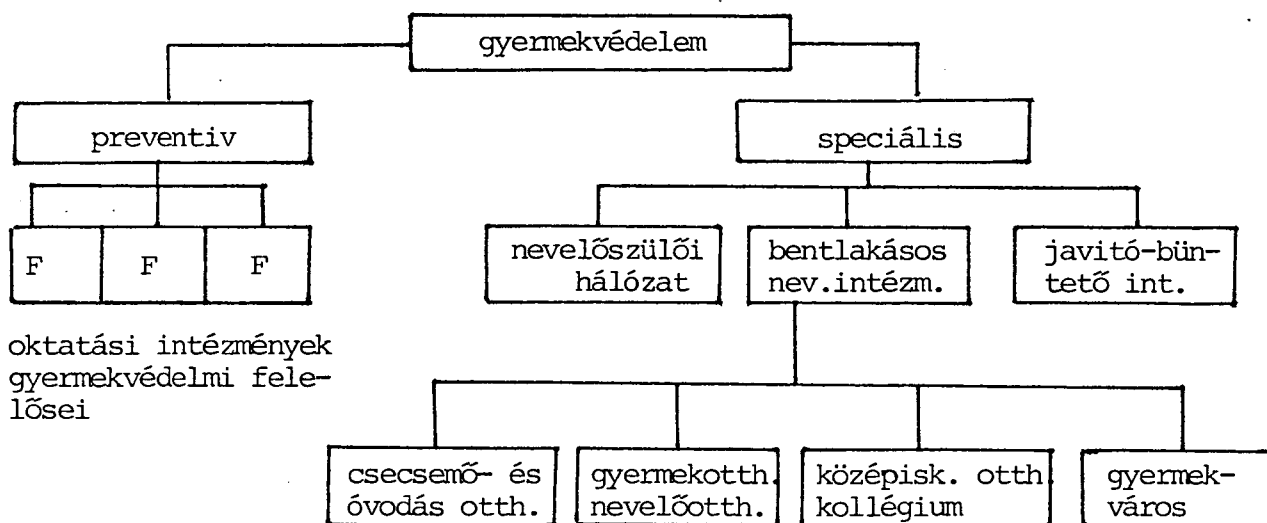
A Fóti Gyermekváros alapításában maguk a növendékek is részt vettek. Az első három évben - az otthonteremtés éveiben - a szabadidő tevékenység nem is okozott gondot, hiszen az építés, az otthonossá tétel, a szépítgetés jelentősen betöltötte a szabadidő "alkotó" funkcióját. Ekkor növendék és nevelő együtt dolgozott, együtt tanult és művelődött, szórakozott.

Az építkezések teljes befejezése, az otthonok kiépülése és berendezése után /1960/ újabb nevelési helyzet állt elő: az otthonteremtés más nem töltötte ki a szabadidő kontingenst, így újabb pedagógiai szervezéssel kellett megteremteni a sokszínű, szabadon választható szórakozási-mű-

velődési-pihenési lehetőséget. Erre az időszakra esik a disszertáció tárgyát képező felmérés a szabadidő értékes felhasználásáról.

b. / A Főti Gyermekváros a gyermekvédelmi intézmények rendszerében

A szocialista társadalmunkban a gyermek- és ifjúságvédelem mindazoknak a pedagógiai, jogi, egészségügyi és szociális tennivalóknak összességét takarja, amelyek a veszélyeztetett gyermekek nevelését, eltartását, érdekvédelmét, egészségvédelmét, iskoláztatását és munkábaállítását szolgálja. A speciális gyermekvédelem körébe az árvák, az elhagyottak és a veszélyhelyzetük miatt a családból kiemelt, állami gondozásba vett gyermekek gondozó-nevelő munkáját soroljuk. Az állam a gondoskodó tevékenységét nevelőszülő családok útján, illetve a bentlakásos nevelési intézmények útján gyakorolja. A társadalomellenes magatartásért elítélt fiatalok nevelésével, munkaterápiás foglalkoztatásával a javító intézetek, a bűncselekményt elkövetők átnevelésével a fiatalokoruk börtöne foglalkozik. /1.sz. ábra/

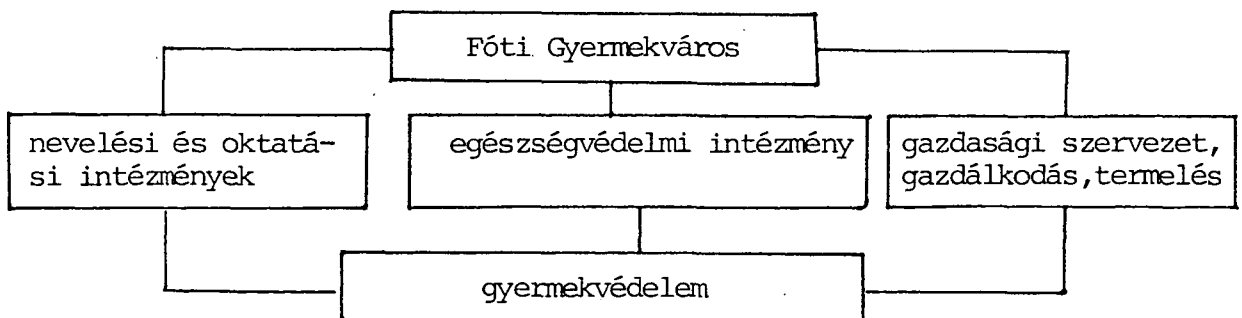
1.sz. ábra. A hazai gyermekvédelem funkcionális rendszere

A Fóti Gyermekváros a hazai gyermekvédelmi intézményrendszer szerves részeként működik. Felvevő területe azonban nem korlátozódik egy megyére, hanem az ország minden részéből veszi fel a rászoruló állami gondozottakat - elsősorban azokat, akik egy családból többen kerültek állami gondozásba. A Gyermekvárosban értelmi fogyatékos gyermekeket nem részesítenek gyógypedagógiai nevelésben.

Társadalmunk minden megelőző intézkedése ellenére is magas az állami gondozásba vett gyermekek száma. A felszabadulás előtt /1938-ban/ 41.249 gyermek volt állami gondozásban és közülük csupán 12,8 % /5272/ volt állami intézetben. A felszabadulás után a jellegében és tartalmában megváltozott gyermekvédelem előterébe került a megelőző tevékenység, de a nevelőotthonok hálózata is jelentősen kibővült. 1973-ban 35.761 állami gondozott gyermekből 24.747 /69,2 %/ nevelkedett bentlakásos nevelőintézetben és 30,5 % nevelőszülőknél. A Fóti Gyermekváros a nevelőotthonban nevelkedő gyermekek megközelítően 4 %-át vállalja magára.

2. A Fóti Gyermekváros pedagógiai szervezete

A Fóti Gyermekváros intézményi szervezete három nagy egységet foglal össze rendszerré: a pedagógiait, az egészségügyit és a gazdaságát. Az alrendszerek kölcsönösen feltételezik egymást és hatnak egymásra. A szabadidő eltöltést illetően a három alrendszer szabadidő pedagógiai rendszerként is működik. /2.sz. ábra/.

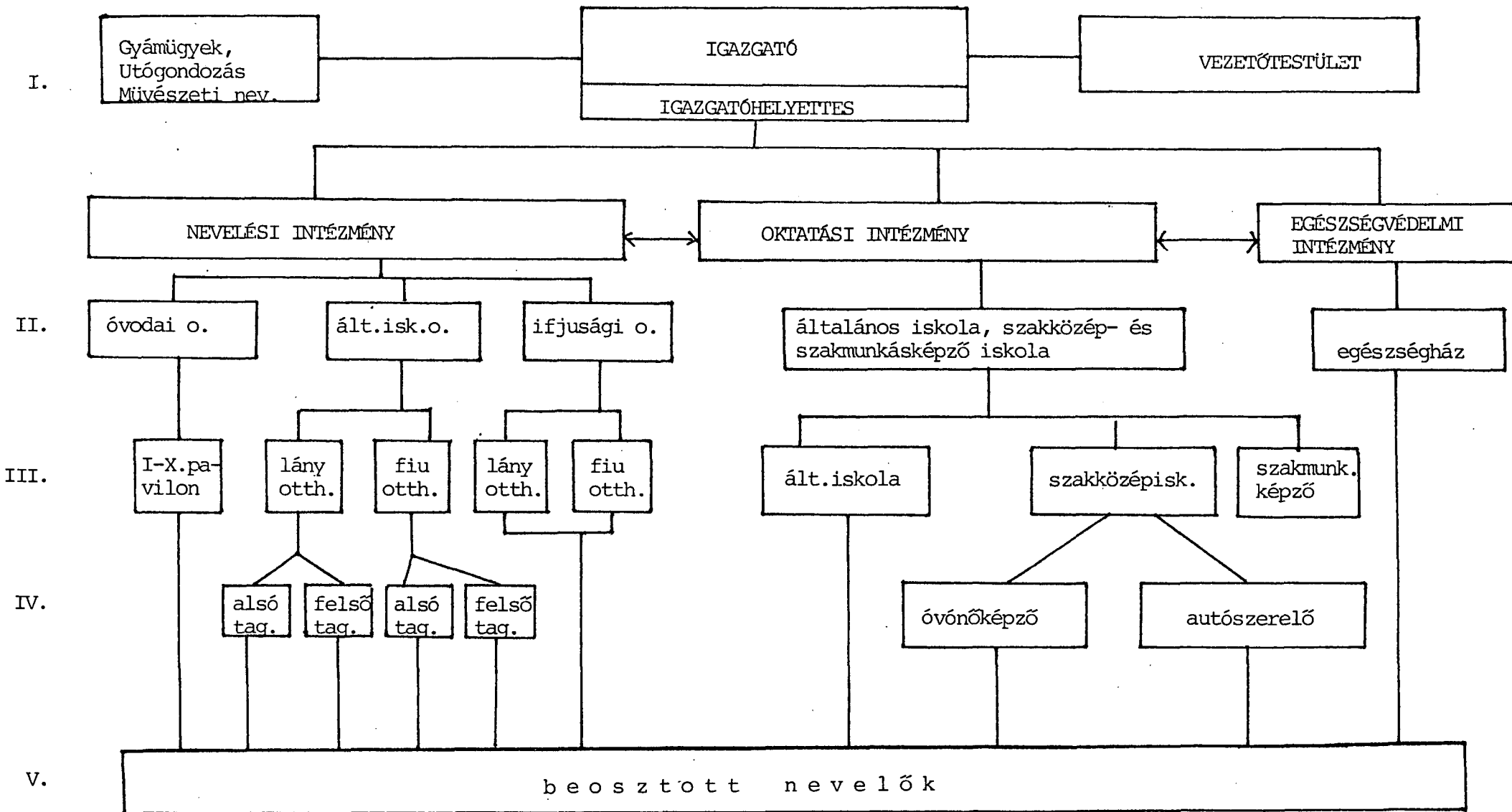

2.sz. ábra. A Fóti Gyermekváros belső rendszere

A Gyermekváros pedagógiai alrendszere a szervezeti strukturában törzskari vonalas szerkezetű, amelyben a különböző szintű /döntési és rendelkezési jogkörű/ vezetőkhez a törzskar csatlakozik. A Gyermekvárosban a törzskar elnevezés "vezetőtestület", amely az igazgató mellett informatív, tanulmányozó, tanácsadó szerepet tölt be, a döntések előkészítésével járó feladatokat vállalja magára, vizsgálja, méri az utasítások hatását a végrehajtásra. A Gyermekváros vezetésének, irányításának egyszemélyi felelőse: az igazgató, aki munkájában helyettesére támaszkodik.

A pedagógiai alrendszer a szervezeti felépítésben a növendékek életkori csoportjait veszi figyelembe, eszerint tagozódnak az otthonok és az iskolák is. A törzskari vezetés élén az igazgató és tanácsadó testülete: a vezetőtestület áll /I. vonalú vezetés/. Az igazgató és helyettese a nevelési, oktatási és egészségvédelmi intézményhálózatot irányítja. A nevelési intézményvezetést az óvodai otthonvezető, az általános iskolai otthonvezető és az ifjúsági otthonvezető látja el. Velük azonos vonalú az általános-, a szakközép- és a szakmunkásképző iskola vezetője /II. vonalú vezetők/. A harmadik vezetési vonalat az otthonok /iskolák/ vezetőinek helyettesei adják, majd a IV. vonalban az általános iskolás otthonok csoportvezetői, illetve az óvónőképző szakközépiszkola és az autószerelő szakközépiszkola tagozatvezetői. Az irányítás innen már lineáris: a beosztott nevelők végzik a mindennapos nevelési feladatokat a közvetlen vezetőik irányítása mellett.

Felvetődhet a kérdés, hogy az egészségvédelmi intézményrendszert miért kapcsoljuk közvetlenül a nevelési rendszerhez. Ennek kézzelfogható indoka az, hogy az egészségügyi dolgozók az iskolák és az otthonok egészségügyi felvilágosító-nevelő munkájában közvetlen részt vállalnak, és az egészségház pszichológusa a nevelési intézmény igényeit közvetlenül is kiszolgálja. /3.sz. ábra/.

3.sz. ábra. A Főti Gyermekváros nevelési intézményrendszere és törzskari-vonalas vezetési szervezete

A pedagógiai egységek az alábbiak:

1. Óvodáskorúak otthona a 3-6 éves állami gondozott gyermekek nevelését végzi. Tíz óvoda otthonépületben /pavillonban/ összesen 200 gyermeket helyeznek el. Minden óvoda pavillonban óvónők is laknak. Az épület foglalkoztatót, hálót, mosdót /WC-t/, melegítőkonyhát és kézi raktárt foglalkoztat, és mindegyikhez tágas játszóterület, szabadtéri játszópark is tartozik.

2. Általános iskolás korúak otthona a 6-14 éves általános iskolás gyermekek nevelését végzi. A nappali koedukáció mellett az otthonok /hálók/ külön fiú otthonra és külön lány otthonra oszlanak. Összesen 8 fiú és 8 lánycsoportban 480 gyermek elhelyezésére van lehetőség. Valamennyi gyermekcsoport helyiségei mellett pedagógus szolgálati lakás is épült, így megvalósul a nevelő-növendék elhelyezési egység.

3. Ifjúsági kollégium az általános iskolából kikerült fiúknak és lányoknak elhelyezésére és nevelésére szolgáló intézmény. Összesen 120 fiú és 120 lány elhelyezésére van lehetőség. Az általános iskolát végzett tanulók ebbe a kollégiumba költöznek át, hogy tanulmányaikat szakközépiskolában vagy szakmunkástanuló iskolában folytassák. A kollégiumban a 15-18 éves fiatalok - sajátos életkori jellemzőiknek megfelelően - szabadabb, kötetlenebb életet élnek, jelentős részük a Gyermekvároson kívüli gyakorló munkahelyre jár.

4. Az általános-, szakközép- és szakmunkásképző iskola 17 általános iskolai-, 8 középiskolai-, és 9 szakiskolai tanulócsoporttal működik közös vezetés, igazgatás alatt. A szakközépiskolának két tagozata van: a lányok részére óvónőképző, a fiúk részére autószerelő szakközépiskola. Az iskolához foglalkoztatók és tanműhelyek tartoznak. A szakközépiskolába nemcsak a Gyermekváros növendékei járnak, hanem a község és környéke tanu-

lói is. Ez a megoldás nagyban segíti a Gyermekváros nyitottságának megvalósulását: a növendékek baráti kapcsolatot kötnek a kinti tanulókkal, azokat felkeresik otthonukban, illetve a kintlakók keresik fel a Gyermekváros növendékeit az ifjusági kollégiumban.

5. A tanműhelyek a növendékek szakirányú képzését szolgálják. Jelenleg kárpitos, festő-mázoló és női szabó szakmunkásképzés folyik az intézetben.

6. Az egészségügyi ellátást 43 férőhelyes, igen korszerűen felszerelt kórházban, "egészségházban" orvosok és egészségügyi szakdolgozók végzik.

A Fóti Gyermekvárosban élő 920 gyermek nevelését - az iskolai oktatással együtt - 140 pedagógus végzi. A Gyermekváros szakközépiskoláiba a környező községekből 120 tanuló jár be. A bejáró és az intézetben nevelkedő tanulók közötti kapcsolat, az esetleges kisebb konfliktusok ellenére, összességében kölcsönösen előnyös nevelőhatású. A bejárók miután közvetlenül megismerik osztálytársaik révén a nevelőotthoni gyermekek életét, sokkal jobban ragaszkodnak szüleikhez. Az intézeti gyermekek a bejárók hatására jobban értékelik a nevelőotthon adta anyagi lehetőségeket. Az óvónői szakközépiskolába bejáró leánytanulók a hétvégeken rendszeresen hazavisznek magukkal óvodáskorú intézeti gyermekeket, ezzel jelentősen bővítik ismereteiket és meggyorsítják szocializációjukat.

A Gyermekváros pedagógiai alegységeiben dolgozó pedagógusok egyéenként önálló nevelőtestületet alkotnak. Az együttműködést az önálló testületek között két hivatalos szervezeti forma is biztosítja a mindennapi természetes érintkezésen kívül. Meghatározott időközökben, cselekvési terv szerinti megbeszéléseit tartja a Gyermekváros vezetőtestülete, amelynek tagjai az egyes részlegek állami-, párt- és tömegszervezeti vezetői.

A másik hivatalos együttműködési szervezeti forma az ugynevezett nevelési munkacsoport. A nevelési munkacsoportok lényegében a nevelők elsődleges közösségei. Egy-egy nevelési munkacsoportot az azonos életkorú gyermekek nevelését közvetlenül végző nevelők alkotják. A két párhuzamos osztály osztályfőnöke, az osztályokba járó fiú és leányok csoportjának nevelői és gyermekfelügyelői alkotnak egy munkacsoportot. Rendszeres megbeszéléseik témája a csoportjukba tartozó gyermekek személyiségfejlődésének helyzete, és ezzel összefüggésben a nevelési program időszerű feladatainak megoldása, elvégzése.

A gyermekcsoportok elhelyezésénél az életkor szerinti homogenitás érvényesül. Az általános iskolák otthonában egy hálósobában hat gyermek lakik, itt elsősorban a "kölcsonös rokonszenvi választás" elve érvényesül. Egy épületszinten 60 gyermek számára van hely. Hagyománnyá alakult az általános iskolák otthonában, hogy az óvodából átkerülő első osztályosokat hatodik osztályos, vagyis 12 éves leányok lakószintjén helyezik el. Az áthelyezéssel kapcsolatos pedagógiai munka leírására, elemzésére jelen dolgozatban nem vállalkozhatunk, csupán néhány fontosabb jellemzőt emelünk ki.

A nagyobb leányok "kismamai" szerepben várják a kisebbeket, akikkel természetesen már korábban is többször találkoztak. Három évig tart közöttük a szervezett kapcsolat, ami spontán módon sok esetben azután is megmarad, még akkor is, amikor három év eltelte után a "kismamák" a nyolcadik osztályt befejezve az ifjusági otthonba kerülnek át. A következő két esztendőben közel azonos korúak élnek egy lakószinten /a 4. és az 5. osztályosok/.

Az uttörőcsapat nevelőotthoni keretekre épül. Egy kisdobos, illetőleg uttörő őr tagjai egy hálóban alusznak. Egy nevelőotthoni csoport al-

kot egy uttörő rajt, melynek öt örse van, a rajok nemek szerint homogének, de az iskolai osztályok koedukáltak. A fiú és leány örsök tagjai az iskolai osztályban együtt vannak.

Az általános iskolás- és az ifjúsági otthon szervezett kapcsolata az ifivezetők segítségével valósul meg. Az ifivezetők KISZ megbízás alapján végzik munkájukat. Együtt laknak az általános iskolás korú növendékekkel, és ifivezetői munkájukért az általában iskolai csoportos nevelő tartozik számadással.

Az ifjúsági otthonban tíz növendék alszik egy hálóban, csoportosításuk szakmák és iskolai osztályok szerint történik, elsősorban praktikus megfontolás alapján. Az iparitanuló- és szakközépiskolai osztályok nem koedukáltak, amit a tanult szakmák eltérő jellege indokol.

A KISZ szervezet ugyancsak az otthonra épül. A KISZ alapszervezetei vertikálisan épülnek föl. Az alapszervezetekből kikerülő néhány végzős növendék helyére minden esztendőben új első évesek kerülnek, amivel az alapszervezetek folyamatos munkája biztosított. Mind az általános iskolai-, mind az ifjúsági otthon önkormányzati szervezetei az ifjúsági szervezetekre épülnek.

3. A Fóti Gyermekváros növendékeinek jellemzése

A Fóti Gyermekváros növendékeinek utánpótlása három forrásból táplálkozik. Mivel a Fóti Gyermekváros az ország egyetlen olyan nevelőotthona, amelyik saját iparitanuló- és szakközépiskolával rendelkezik, minden évben, az ország különböző általános iskolai nevelőotthonából több növendéket vesz át, akiknek továbbtanulását a Gyermekváros biztosítja. Ezért a Gyermekváros más otthonok növendékeinek továbbtanulási távlatot is jelent.

A Gyermekvárosba kerülő gyermekek másik nagy csoportját alkotják azok, akik a tanévtől függetlenül folyamatosan érkeznek az intézetbe. Ezek a gyermekek előzően családi környezetben nevelkedtek, de szülői támaszukat veszítve állami gondozásba kerültek. Gyermekvárosi elhelyezésük lehetővé teszi, hogy a korábban együtt élő testvérek ne szóródjanak szét különböző nevelőotthonokba. Ehhez a csoporthoz tartoznak azon gyermekek is, akiknek testvére, vagy testvérei már korábban a Gyermekvárosba kerültek, és kölcsönös keresés után a gyámhatóság segítségével egymásra találtak.

A növendékek utánpótlásának harmadik és egyben a legbővebb forrásai a csecsemőotthonok, ahonnan évenként hatvan, három éves koru gyermeket helyeznek át óvodás otthonba. Ebbe a csoportba tartozó gyermekek mintegy 30 %-ának az óvodás éveiben megszűnik az állami gondozásba vételük oka, /legtöbb esetben/ visszakerülnek a családi környezetbe azzal, hogy a szülők lakást kapnak, vagy a leányanya férjhez megy. A Gyermekvárosban hosszú időtartamra, 14-15 évre, elsősorban azok a gyermekek maradnak, akik ujszülött korukban váltak állami gondozottá. Életükből kiesett az intim anya-gyermek kapcsolat, amit sem a csecsemőotthon, sem az óvodáskorú nevelőotthon nevelői, a legnagyobb igyekezet ellenére sem tudnak pótolni teljes egészében. Ezt legszembetűnőbben az iskolaérettségi vizsgálatok eredményei mutatják: hat éves korukra ugyanis csak elenyésző hányaduk válik iskolaéretté, annak ellenére, hogy szomatikus fejlődési mutatóik életkoruknak megfelelnek, esetleg pozitív irányban magasabbak is.

A gyermekek összetétele az állami gondozásba vétel oka szerint sokat változott a Gyermekváros alapítása óta. 1957 őszén a Gyermekvárosba telepített 100 gyermek közül, akik felsőtagozatos korúak voltak, 50 %

volt árva és félárva, 25 % házasságon kívül született, 25 %-uk egyéb ok miatt vált állami gondozottá /disszidált-, elvált-, súlyos beteg-, zül- lött-, alkoholista szülők gyermekei voltak/.

Jelenleg a növendékek kisebb hányada árva, vagy félárva /10 %/, a legnagyobb arányt az erkölcsi veszélyeztetés következtében állami gon- dozásba vettek alkotják /75 %/ és kisebb arányú /15 %/ az anyagi és e- gészségi okból veszélyeztetettek száma. A gyermekek összetételének ez a változása szocialista társadalmunk negyedszázados gazdasági és társadal- mi-politikai változását tükrözi. Vizsgálódásunk időpontjában az ellenfor- radalom utáni konszolidáció minden objektív /pozitív és negatív/ tényező- je meghatározóként szerepelt az állami gondozásba vétel okai között. E társadalmi tényezők megszűntével, újabb gazdasági-kulturális-politikai tényezők létrejöttével, a Gyermekváros növendékeinek összetétele is meg- változott. E változás azonban témánk - a szabadidő hasznos eltöltésének megszervezése - szempontjából nem jelent modifikáló tényezőt.

IV.

A SZABADIDŐ ELTÖLTÉS ELEMZÉSE

/Felmérés/

1. Elméleti megfontolások

Az empirikus módszerű pedagógiai felmérésünk azon a pedagógiai gyakorlaton nyugszik, amelyet a Főti Gyermekváros nevelőközössége megvalósít. "A pedagógiai gyakorlat - Szarka szerint - mindazoknak a műveleteknek az összessége, amelyeket az adott nevelési rendszer céljainak elérése érdekében szervezetteren és tudatosan kifejtünk. Szűkebb értelemben a pedagógusok munkáját, a tanulókkal való együttműködésének a formáit, tevékenység-típusait értjük pedagógiai gyakorlaton." /SZARKA J. 1980, 11.old./ Témánkkal kapcsolatos pedagógiai gyakorlat határvonalait a Gyermekváros napirendjében szereplő szabadidő képezi, minden más pedagógiai tevékenységet jelen vizsgálódásunk során figyelmen kívül hagyunk. Csupán ebben a "mozgástérben" elemezzük a nevelést, amelyet Nagy Sándor az alábbiak szerint körvonalaz: "A nevelés ilyen konkrét értelemben az ember céltudatos és tervszerű alakítása a szocialista erkölcs és világnézet szellemében, illetve az ember számára azoknak a társadalmi-pedagógiai feltételeknek a biztosítása - mindezekelőtt célirányosan működő közösségek megszervezése, és a társadalmi műveltség alapvető aktiv elsajátítása útján - amelyek lehetővé teszik, hogy személyiségét sokoldaluan kifejlessze, képességeit a maga lehetőségeinek felső határáig kiművelje." /NAGY S.-HORVÁTH L., 1976.8.old./

A szabadidő megszervezés pedagógiai gyakorlatát empirikus módszerekkel kívánjuk megközelíteni. A moszkvai pedagógia-kutatási konferencia /1971/ meghatározása szerint "a pedagógiai jelenségek és folyamatok megismerésének empirikus szintje a ténybeli adatoknak a kutatás folyamán történő kiválasztását, szembesítését, gondolati analizisét és szintézisét, tudományos fogalmak létrehozását, hipotézisek alkotását és ellenőrzését jelenti." /idézi: SZARKA J., 1980,31.old./ Ennek megfelelő a választott felmérési módszerünk is: az írásbeli, illetve a szóbeli ankét módszer, amellyel ismeretet,

ítéletet, műveltség szintet, beállítódást, érdeklődést, motivumokat lehet feltárni. Empirikus kutatási módszerünkkel adott esetünkben a szabadidő eltöltésre vonatkozó ismereteket, álláspontokat, az eltöltés minőségi és időbeli módozatait kívánjuk megragadni.

Az így gyűjtött empirikus adatok rendezett általánosítása átvezet a pedagógiai gyakorlatból a pedagógiai elmélet síkjára. E tekintetben is a gyakorlat és az elmélet egymást átfogó, feltételező és egyben folyamatosan változó folyamatot alkot. A kutatásból levonható elméleti következtetések újra visszahatnak a gyakorlat elméletileg megalapozott, tervszerű, célirányos, szervezett vezetéséhez.

Témánk - a pedagógiai kutatások keretében - közvetlenül kapcsolódik a pedagógiai kutatások országosan kiemelt programjához, a 6. kutatási főirányhoz, amely az 1972. évi oktatáspolitikai határozatok végrehajtását célozza /AZ ÁLLAMI OKTATÁS HELYZETE ÉS FEJLESZTÉSÉNEK FELADATAI, 1972. Kossuth K./. Az MSZMP Központi Bizottsága e határozatában a következőt szögezi le: "A pedagógiai kutatás elsőrendű feladata a közvetlen iskolai oktató-nevelő munka aktuális problémáink vizsgálata és megoldásuk segítése, különös tekintettel az általános iskolára, a tanulók pályairányítására, az egyéni képességek sokoldalú kiművelésére, a kiemelkedő lehetőségekről való gondoskodásra." /a kiemelés tőlem: P.GY./ /i.m. 98.old./ E pedagógiai kutatási koncepcióban külön fejezetet alkotnak a személyiség alakítására-önkialakítására vonatkozó kutatások a közösségi élet gyakorlatában. A nevelőotthonban nevelkedő gyermekek szabadidő pedagógiája közvetlen ehhez a kutatási területhez kapcsolódik. Kutatási témánk közvetlenül a pedagógiai gyakorlatból táplálkozik és eredményeivel a pedagógiai elméletet és gyakorlatot kívánja szolgálni.

Mind a vizsgálat lebonyolításához, mind pedig az empirikus adatok értékeléséhez szükséges figyelembe venni, hogy a szabadidő töltésének elem-

zése az általunk konstruált rendszer viselkedésének vizsgálata. Magunk is valljuk, hogy a növendékek ilyen viselkedésvizsgálatának lényege az, hogy "feltáruljanak az összefüggések a környezeti tényezők és a viselkedés mint megnyilvánulás között, más szóval a hatótényezők és az eredmény sajátosságai között. Ez teszi lehetővé, hogy megjósoljuk a viselkedést, vagyis azt, hogy a törvényszerűségek ismeretében tudatosan cselekedhessünk." /NAGY J. 1979.73. old./

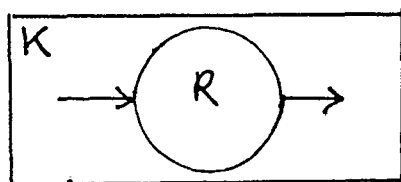
A szabadidő eltöltésről végzett vizsgálódásunk természetes körülmények között zajlott le, a növendékeket nem állítottuk rendkívüli, "denaturált" kísérleti helyzetbe. Tudatában voltunk annak, hogy vizsgálatunk nagyon bonyolult pedagógiai rendszer keretében zajlik, amely magától értődően magával hozta azt a tényt, hogy a szabadidőeltöltést nem szakíthatuk ki a környezeti hatótényezők kapcsolatrendszeréből, a nevelési tényezők egymásra hatásának kontextusából. Mindebből következik, hogy nem mondhatjuk ki a felmérésünk nyomán, miszerint a szabadidő strukturája változtatta meg az egész pedagógiai rendszer eredményességét. Ugyanakkor érvényes az a megállapítás is, hogy a szabadidő eltöltés az egész pedagógiai rendszer viselkedését, működését befolyásolta.

A Főti Gyermekváros sajátos pedagógiai szervezete, környezeti tényezői, közvetlen pedagógiai környezete, belső szférája értékes pedagógiai környezetet teremt a növendékek számára. Ez a környezet - vizsgáladásunk szempontjából - olyan állandóan jelenlevő tényezőket tartalmaz nagy többségében, amelyektől az általunk vizsgált szabadidő eltöltési rendszer függetlennek tétélezhető. Ezeket a tényezőket vizsgálatunkban konstans tényezőkként kezelhetjük. Ilyen konstans tényezők pl. a növendékek elhelyezése a tanulószobákban, a hálószobákban, az étkezés, a napirend állandó tenniva-

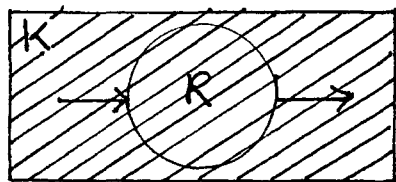
lói, a tanulási idő, a külső /természeti/ környezet tényezői, a tárgyi felszerelések stb. A szabadidő eltöltési módokra, azok választására e konstans tényezők természetesen nem minden esetben közömbösek, legtöbbször előnyös /lehetőséget nyújtó, segítő, érdeklődést keltő, vonzó/ tényezőnek minősülnek. Vizsgálódásunkban éppen ezért nem térünk ki arra a kérdésre, hogy ezek a pozitív hatású tényezők miként hatnak a szabadidő eltöltésre, mennyire befolyásolják a szabadidő megszervezést /bár erre a szabadidő tevékenységekből közvetve következtetni lehet/.

Vizsgálatunkat az input-output modell alapján szerveztük meg. Regisztráltuk a szabadidő foglalkozási lehetőségeket és tevékenységeket /input/, valamint a növendékek viselkedését /output/. A kimeneteli részhez /output/ számítottuk a viselkedés affektív oldalának változását, a szabadidő eltöltéssel való megelégedettséget is. Az így felállított input-output modell feltételezi, hogy mind a rendszert, mind pedig annak környezetét ismerjük. A környezeti tényezők és a viselkedési megnyilvánulások input-output modelljének Nagy József szerint négy variánsa lehet:

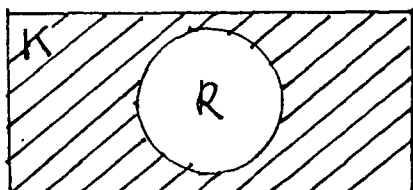
a./

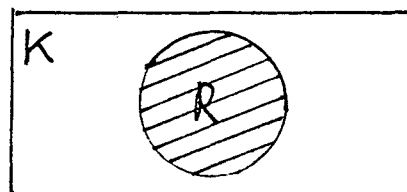
b./

c./

d./

Az ábrán a környezeti tényezők /K/ ismerete /fehérrel jelölve/ vagy nem ismerete /feketével/, valamint a rendszer /R/ ismerete /fehérrel/ vagy nem ismerete /feketével/ szerepel. Mi a vizsgálatunkhoz a c./ variáns "fekete dobozát" használtuk fel, amely azt jelzi, hogy a környezeti tényezők és a viselkedési megnyilatkozások ismerete nélkül, egyedül a rendszer működésének ismeretéből kívánunk következtetni a viselkedésre.

Ez a vizsgáló módszer lehetőséget nyújt arra, hogy a növendékek viselkedését a szabadidő eltöltés függvényében vizsgáljuk, azaz a rendszerbe bemenő /független/ és a kimeneti /függő/ változók közötti összefüggéseket elemezhessük.

2. A felmérés célja, hipotézise

A szabadidő megszervezésére és eltöltésére vonatkozó felmérésünket a Főti Gyermekvárosban végeztük, ahol az előzőekben leírt szabadidő foglalkozások rendszere már évek óta funkcionál, sőt a szabadidő eltöltésének már hagyományai is vannak. Ez utóbbi arra is utal, hogy egy-egy szabadidő foglalkozás /"szakfoglalkozás"/ a Gyermekváros életének szerves részévé alakult, a növendékeknek pedig életmódalakító tényezőjévé vált.

Felmérésünk mindenekelőtt a bentlakásos nevelőintézményben nevelkedő gyermekek szabadidő eltöltését, művelődését, szórakozását vizsgálja. Célját legáltalánosabban abban jelölhetjük meg, hogy vizsgálja a szabadidő eltöltés funkcionális szerkezetét, felépítését és működését a nevelőotthonban. Közbülső célként a szabadidő elemzéssel az életmód vizsgálatát is kívántuk végezni, hiszen a szabadidő tevékenységek ismétlődő rendszere egyben az életmód alakulására is mutat.

A vizsgálati célkitűzés jelentőségét két oldalról közelíthetjük meg:

a./ a szabadidő eltöltés hatással van az aktuális személyiség fejlődésre-fejlesztésre és

b./ a gyermekkorban elsajátított szabadidő eltöltési szokások megalapozzák a későbbi - felnőttkori - pihenési-művelődési-szórakozási viselkedésmódokat. Mindkettő különös jelentőségű a személyiségükben sérült nevelőotthoni növendékek életében: az egyik az aktuális személyiség-fejlődési problémák megoldásában, a másik a felnőtt életre történő felkészítésben tölt be kitüntetett szerepet.

Miután vizsgálódásunk egyben "visszacsatolás" is a gyermekvárosi nevelőmunka eredményeire, a felmérés gyakorlati célt is felölelt. Azt a célt tűzte maga elé, hogy a Gyermekvárosban megvalósított szabadidő foglalkozások eredményét: a szabadidő helyes, kulturált, hasznos eltöltésére való nevelés szintjét feltárja és ezzel módot adjon a "rendszer" módosítására, a szabadidő tényezők változtatására.

Felmérésünk célját részleteiben azok a komponensek határozták meg, amelyekből az adott szabadidő-foglalkozási rendszer hatékony működésére következtetni lehet:

- megismerni a növendékek kognitív szférájában a szabadidő tevékenységek fajtáit: mit tartanak szabadidő-elfoglaltságnak;

- feltárni a növendékek legkedveltebb szabadidő tevékenységét, megállapítani ezek fajtáit, a tevékenységek rendszerességét, a szabadidő foglalkozások kedveltségi rangsorát;

- elemezni a szabadidőre vonatkozó elvárásokat, igényeket - mint a szabadidő megszervezésének szubjektív oldalát - mind minőség és időtartam, mind pedig a "szabadságfok" szempontjából;

- feltárni a tényleges szabadidő eltöltés fajtáit, időviszonyait, kulturális tartalmát; és végül

- megismerni a növendékek megelégedettségét a gyakorlatban bevezetett szabadidő programokkal kapcsolatban, azaz a szabadidőelvárások és azok teljesülésének viszonyát.

A felvázolt kutatási célból adódtak konkrét kutatási feladataink:

- a vizsgálati populáció kiválasztása, amely végülis a Gyermekváros szervezeti felépítését követve a felsőtagozatos és középiskolás korú fiatalokra esett;

- a vizsgálat időtartamának és terminusainak megválasztása, amelyet a szabadidős program heti rotációja mellett a tavaszi-nyári-őszi-téli szünetek is befolyásoltak;

- regisztrálni kellett a vizsgálat időpontjában ténylegesen működő szabadidő foglalkozási lehetőségeket, alkalmakat;

- olyan tevékenységlistát kellett készíteni - ami minden eddig használatostól a nevelőtthon specialitása miatt különbözve - felőleli valamennyi konkrét szabadidőeltöltési lehetőséget;

- a csoportos nevelőket felkészítettük a felmérés lebonyolítására, amely igen időigényes és körültekintő feladatnak bizonyult már a próbafelmérés időszakában is;

- végül a vizsgálat lebonyolítása, az adatok feldolgozása, elemzése, értékelése s belőlük levonható elméleti általánosítás képezte a célból adódó feladatokat.

A vizsgálati hipotézis megalkotásánál abból indultunk ki, hogy a Fóti Gyermekvárosban működő szabadidő-szisztéma többéves, az alkalmazott módszerek kiforrottak. A Gyermekváros nevelőközösségében az a pedagógiai tapasztalat gyűlt össze, hogy a jelenleg is funkcionáló szabadidő-szervezet pedagógiailag hatékony. A nevelők empirikus adatai arra utalnak, hogy a

rendszer jól funkcionál: minden növendék megtalálja helyét a szabadidő foglalkozások lehetőségében. A szakfoglalkozások vezetőinek visszajelentése szerint a szabadidő foglalkozásokon aktív, kreatív tevékenység folyik.

A zömmel pozitív pedagógiai tapasztalat mellett jelentkeztek a szabadidő eltöltésben negatív jelek is. Ezek közé sorolták a nevelők: a szabadidőben való céltalan bolyongást, a Gyermekváros külső-belső berendezéseiben való kártevést, az agresszivitás időszakos fellángolását, a nem kívánt terhességek /nem magas, de/ növekvő számát, a Gyermekváros területéről történő kiszökéseket. E jelenségek mindegyike összefüggésbe hozható a szabadidő eltöltés módjával, tartalmával, vonzó jellegével is.

E kettősség feloldására hipotetizáltuk, hogy a funkcionáló szabadidő szervezet pozitív jellegű pedagógiai tényezőként fogható fel, ha

- a növendékek ismerik mindazokat a szabadidő eltöltési lehetőségeket, amelyeket módunkban áll felhasználni. Hipotézisünkben feltételeztük, hogy a növendékek szabadfoglalkozási ismerete alacsony, a kellő választáshoz nem elegendő:

- a növendékeknek való különösen kedvelt időtöltésük, amely várhatóan életmódjuk elemévé lesz. Null-hipotézisünkben ezt az időtöltés minőségi skáláján alacsony értékűnek tételeztük;

- a represszió mentes szabadidőre vonatkozó igény megjelenhet és kielégül; azaz a növendékek elmondhatják igényeiket és azt a nevelők teljesítik is /megadott lehetőségek határai között/.

Erre vonatkozó feltételezésünk pozitív jellegű volt;

- a növendékek szabadidő eltöltésében a kulturális tartalom és az önkifejlesztő-aktivizáló tevékenység dominál. A szabadidő eltöltés művelődési tartalmát hipotézisünkben alacsonynak tartottuk, és végül, ha

- a növendékek - mind mennyiségileg, mind minőségileg - megelégedettek a funkcionáló szabadidő tevékenységi rendszerrel, amit előzetesen magunk is feltételeztünk.

Hipotézisünk szerint az egyéni szabadidő eltöltési mód és ütem összeegyeztethető a szervezett szabadidő eltöltési móddal és ütemmel. Az összeegyeztetést pszichikus visszajelentésként a szervezett szabadidő eltöltés affektív színezetében kaphatjuk meg. Hipotézisünk igazolására ezért kérdeztük meg a növendékek "megelégedettségét", "vágyait", "elképzelését." Ugyanerre a kérdésre ad választ a Gyermekvárosi kötöttségből való "kivágyódás", mint a diszstresszorként működő /pedagógiai/ környezetből való menekülés vágya.

Hipotézisünk másik része a szabadidő értékes eltöltésére való ránevelés lehetőségére vonatkozik. Ismeretes a felnőtt nemzedék szabadidő strukturájának, eltöltési módjának problémája, amely már annyira feszítővé vált, hogy a hatékony munkavégzést, az egészség fenntartását is veszélyezteti. Erre utalt az MSZMP Politikai Bizottságának 1979-i határozata, amely a helytelen szabadidő eltöltést, az egészségre káros szokásokat társadalmi problémaként jellemezte.

A pedagógiai, egészségnevelési és szociológiai szakirodalomban /Ágoston Gy., Illés L.-né, Szabadkai S-né, Füle S., Székely L., Pécsinger J., Szalai S., Szántó M., Fukász Gy./ gyakorta hangoztatott kérdés, hogy a felnőttkori szabadidő eltöltést fiatal korban kell megalapozni. Ez a kívánság implicálja azt a tényt, hogy a szabadidő értékes eltöltésére a fiatalokat meg lehet tanítani, sőt a szabadidőbeli, életmódi szokások a gyermekkori szokássá alakulás után hosszú ideig - esetleg egy életen át - befolyásolják az életmód alakulását.

Ezt a feltételezést elfogadva hipotézisünkben, kerestük a választ a Gyermekvárosból kikerült növendékek életmódjában. Ezért vállalkoztunk

utánkövetéses vizsgálatra, amelynek az volt a célja, hogy bizonyítsa vagy elvesse: a Gyermekváros szabadidő eltöltési rendszere alkalmas volt-e értékes szabadidő eltöltési mód alakítására felnőtt korban vagy sem. Hogyan él a Gyermekvárosból kikerült felnőtt személy s életmódja és a fiatalkori szabadidő tevékenység mutat-e egymással együttjárást.

Hipotézisünk igazolását statisztikai-matematikai módszerek segítségével végeztük el, kontingencia és korrelációs számításokkal.

3. A vizsgálat módszere, lebonyolítása

A bentlakásos nevelőintézményekben megvalósuló szabadidő eltöltés a pedagógiai valóság egy része, ennek feltárását empirikus módszerekkel igyekeztünk elvégezni. Miután a szabadidő rendszer inputjában és outputjában is ismeretek, állásfoglalások, beállítódások, továbbá időmérlegadatok szerepelnek, a vizsgálat módszeréül az alábbiak látszottak alkalmasnak:

- 1./ kérdőíves módszer, amely a szabadidő tevékenységek fajtáira vonatkozó ismeretet, a legkedveltebb tevékenység kiválasztását, a szabadidő igény és megelégedettség kérdésben való állásfoglalást regisztrálta;
- 2./ időmérleg lapok vezetése, amely naponként regisztrálta a tevékenységet;
- 3./ interju, szóbeli kikérdezés módszere, amely elsősorban az emocionális szféra feltárását célozta: a szabadidő eltöltéssel kapcsolatos igények és megelégedettség feltárását.

Megjegyezzük, hogy a kérdőíves és interjumódszert kombinálva alkalmaztuk, hogy ezzel a módszer validitását erősítsük.

4./ Követéses kérdőíves felmérés módszerével azoktól a növendékektől gyűjtöttünk adatokat, akik már elhagyták a Gyermekvárost, így visszaemlékezésük nyomán - retrospektíve - nyilatkoztak az intézeti szabadidő eltöltési élményeikről. Levélben felkerestük azokat a 20 éven felüli dolgozó sze-

mélyeket, akik a Főti Gyermekvárosban nevelkedtek, azzal a céllal, hogy nyilatkozzanak az ott működésben levő szabadidő rendszerről és arról, hogyan tudták felhasználni az ottani tevékenységüket jelen életükben, szabadidejükben.

A mintavételi eljárás

Szabadidő elemzésünket az 1979-80. tanévben végeztük a Főti Gyermekváros 11-18 éves növendékei körében. A felmérés az általános iskola felsőtagozatos és középiskoláskorú valamennyi növendékre vonatkozott, azaz a kiválasztott korcsoport teljességére.

Kontroll csoportként a Gyermekváros két szakközépiskolai tagozatára /óvónőképző-, és autószerelő szakközépiskolai tagozatra/ bejáró falusi, családokban nevelkedő gyermekeket választottuk, akiknek életkora 15-18. év. A bejáró tanulók valamennyien belekerültek a kontroll csoport mintájába. A kontroll csoportra eső választást az indokolta, hogy a külső feltételek azonossága mellett csupán a szabadidő eltöltés helye és szabad terminálása volt a gyermekvárosi növendékektől való eltérés. A kontrollcsoport így a nevelőotthoni és a családi szabadidő eltöltés differentia specificáját jellemezte. Sajnos hasonló kontroll-csoportra a fiatalabb korosztályban nem volt módunk, mert a Gyermekváros általános iskolájába kinti tanulók nem járnak be és a Gyermekváros növendékei se járnak a község iskolájába.

Miután a vizsgált szabadidő rendszer a 17. évi rotációját végzi, a kivett minta 6 %-osnak tekinthető, s mivel a kiválasztott tanév teljesen véletlenszerűen került a mintavételi eljárásba, a kapott eredmények e bentlakásos nevelőintézményre jellemzőek.

Próbafelelvétel

A felmérést megelőzően az 1978-79. tanévben 10 %-os mintával próbafelelvérést hajtottunk végre egy hetes ciklusban. A kapott adatok alapján korrigáltuk a kérdőívet, a napi időmérleg-kitöltés módját, körülményeit.

A vizsgálat lefolytatása

Miután megállapítottuk, hogy a nevelőotthoni szabadidő eltöltés heti ciklusokban rotálódik, előbb számításba vettük a teljes munkaheteket a tanév során /n=33/, majd a munkaszüneti napokkal csökkentetett munkaheteket /n=4/, végül az egyéb iskolai szüneteket /n=4/. A nyári nagyszünetre felmérésünk nem terjedt ki. Az így alakult lépcsőzetes választás szerint a vizsgálatot 8 normál-héten, 1 munkaszünetes héten és 1 teljes tanításmentes héten végeztük el. /Teljes hetek: szeptember, október, december, január, február, március, május, június hónapokban; munkaszünettel csökkentett hét: novemberben; tanításmentes hét: áprilisban/. A hónapon belül a hetek megválasztása randomizációval történt.

A havonként egy héten folytatott felmérés során a növendékek kitöltötték az időmérleg lapot, amit kitöltés után minden nap a nevelő összegyűjtött; az első alkalommal a tevékenységlista ismeretéről szóló kérdőívet töltötték ki, az utolsón a megelégedettségi kérdőívet. Minden vizsgálati héten sor került a tanulókkal való szóbeli interjúra, ami leginkább az igényekre, a tényleges eltöltési módra vonatkozott.

A felmérés adatait számítógépes feldolgozással elemeztük. /A számítógépes feldolgozás a MTA Pszichológiai Intézetében készült, szives közreműködésükért ezuton is köszönetemet fejezem ki/. Az összefüggések vizsgálatára interkorrelációkat végeztünk életkorokra, nemre, valamint a bent- és

kintlakásra vonatkozóan, külön-külön elemeztük a változók közötti kapcsolatokat. Az adatokat kontingencia táblázatokba rendezve kerestük, hogy a tapasztalati adatok gyakorisága szignifikáns-e. Ennek eldöntésére χ^2 próbát Kendall-féle Q-koefficiens-t számítottunk.

A vizsgálati populáció bemutatása

A vizsgálatban résztvevő gyermekvárosi /bentlakó/ növendékek közül a felmérésbe azokat választottuk ki, akik szeptembertől júniusig a Gyermekváros növendékei voltak a 11-18 éves korcsoportban. Az így kiválasztott növendékek létszáma: 375 fő, közülük 47,7 % fiú és 52,3 % lány, jól követi az országos átlagot. Valamennyi növendék állami gondozott személy, zömmel erkölcsi-társadalmi veszélyeztetettség következtében kerültek állami gondozásba. A felmérésben szereplők között 118 /31,2 %/ olyan növendék van, akinek testvére is a Gyermekvárosban nevelkedik.

A fiúk és leányok a Gyermekvárosban koedukált nevelésben részesülnek, ami az iskolai tanítás során /kivéve a szakközépiskola speciális tagozatait/, a szabadidő foglalkozásokon, az ifjúsági mozgalomban, az étkezések, rendezvények alkalmával valósul meg. A növendékek csak a hálóban különülnek el nemek szerint. A koedukáció szempontjából a szabadidő eltöltés a nemek közötti természetes együttélés szintere is.

A felmérésben szereplő gyermekotthoni növendékek 47,2 %-a 11-14 éves /általános iskolás koru/, 52,8 %-a 15-18 éves /középiskolás koru/ szakmunkástanuló, illetve középiskolás.

A kontroll-csoportként kiválasztott bejáró tanulók Fót, Csomád, Veresegyház, Órbottyán és Dunakeszi helységekből járnak be a Gyermekváros szakközépiskolájába, ahol a gyermekvárosi növendékekkel - közel azonos lét-

számarányban - közösen tanulnak. A bejáró tanulók közül 51,2 % fiú és 48,8 % lány; az arányt a Gyermekváros növendékei közül történt nagyobb létszámú felvételi keret idézte elő, bár az országos arányokkal összehasonításban nem szignifikáns az eltérés.

A bejáró tanulók közül mindenkit felvettünk mintánkba, akik az 1979-80. tanévet a Gyermekváros szakközépiskolájában befejezte. A bejáró tanulók a tanítás ideje alatt tartózkodnak a Gyermekvárosban, a tanítás után hazamennek családjukhoz, avagy megvárják a délutáni szakköri foglalkozásokat. A szabadidőbeli különbözőség a gyermekvárosi /bentlakó/ vizsgálati csoporttal szemben szembevetően a program időbeli szabadságában a délutáni munka és szabadidő szabad variálásában van.

A megvizsgáltak megoszlását az 1.sz. táblázat tartalmazza.

A megvizsgáltak megoszlása nemek és korcsoportok szerint

1.sz. táblázat

N = 498

Korcsoport	Gyermekváros növendéke		Kintlakó tanuló		Összes megvizsgált	
	fiú	lány	fiú	lány	fiú	lány
11-12 éves	52	52	-	-	52	52
13-14 éves	36	37	-	-	36	37
15-16 éves	64	74	32	39	96	113
17-18 éves	27	33	31	21	58	54
Összesen	179	196	63	60	242	256
Mindössze	375		123		498	

V.

A VIZSGÁLAT EREDMÉNYEI

1. Ismeretek a szabadidőről

Minden tudatos, tervszerű tevékenység alapja a tevékenységre vonatkozó ismeret /részadatok ismerete, az adatok felhasználásának ismerete/ és megértése. A szabadidő eltöltéssel kapcsolatban is nélkülözhetetlen, hogy a tanulók sokféle szabadidő fajtát ismerjenek és szükség esetén ezt meg is tudják nevezni, a külső algoritmus szintjén legalább képesek legyenek alkalmazni /megérteni/.

Felmérésünk kezdetén ezért kérdőíves módszerrel igyekeztünk megismerni, hogy a növendékek mit tartanak szabadidő eltöltésnek, hányféle szabadidő fajtát ismernek. Kérdésünkre /"Sorold fel, mivel lehet eltölteni szabad időnket? Annyit sorolj fel, amennyit csak tudsz!"/ adott szabad felsorolások a növendékek szabadidő eltöltési elképzeléseit, mintáit tartalmazzák; megtudható belőle, hogy a szabadidőre vonatkozó kognitív teljesítmény elegendő-e az általunk tervezett szabadidő magatartás alakításához. Követve VITÁNYI I. /1976.136.old./ javaslatát, a felmérés során nem adtunk előző minőségi kategóriákat, hanem a növendékeknek konkrét tevékenységeket kellett felsorolniuk, amelyeket a vizsgálat eredményeinek feldolgozása során soroltunk be minőségi kategóriákba. /A besorolást a mellékletben szereplő "szabadidő tevékenységi lista" szerint végeztük el./

Az egyes szabadidő tevékenységek előfordulásáról "előfordulási indexet" számítottunk SZALAI S. /1978.121.old./ szerint. Az előfordulási index I_e az egyes tevékenységek előfordulási számának E és a csoportba tartozó növendékek számának N hányadosa, amely megmutatja, hogy egy növendékre hány választás /megnevezés, felsorolás/ jut.

A legáltalánosabb következtetésünk a vizsgálat adataiból az, hogy a növendékek jelentős szabadidő eltöltési módot ismernek: egy növendékre átlag 22,4 megnevezés jut /a felső tagozatosoknál $I_e = 20,4$; a középiskolásoknál $I_e = 24,7$; a kintlakóknál $I_e = 21,8$ /, ami sem nemek, sem életkorok vonat-

kozásában nem mutat szignifikáns különbséget az egyes csoportokban.

A felsorolt szabadidő eltöltési módok azonban korántsem jelennek meg arányosan: egyes tevékenységeket lényegesen gyakrabban említik, másokat viszont ritkábban. A szabadidő tevékenységek közül a leggyakrabban felsorolt /ismert/ eltöltési módok a 11-14 éves korcsoportban a testedző, mozgásos, sport és játéktevékenységek /19,2 %/, a 15-18 éves bentlakó növendékekénél a tömegkommunikáció felhasználása /17,8 %/, a kintlakóknál pedig a befogadó, felhasználó jellegű kulturális tevékenység /irodalom, művészet/ /17,8 %/. A másik véglet: a legkevésbé ismert szabadidő tevékenységek a 11-14 éveseknél és a 15-18 éveseknél egyaránt a tudományos jellegű szabadidő eltöltés /3,1 % mindkét csoportban/.

Az egyes vizsgálati csoportok szabadidő eltöltési ismeretére vonatkozó adatokat /előfordulási indexeket/ a 2-4.sz. táblázat tartalmazza. Kiolvasható belőlük, hogy a fizikai jellegű szabadidő eltöltési módok viszonylag alacsony számban kerültek bele a reprodukciós megnevezési listába, a tevékenységfajták közül az utolsó 5 hely valamelyikén osztoznak. A kulturális jellegű szabadidő eltöltési módok lényegesen ismertebbek, általában a 3-4. helyen szerepelnek a rangsorban a befogadás, a feldolgozás oldaláról /azaz hallgatják, nézik, olvassák ezeket az alkotásokat/, de a hasonló aktiv, alkotó művészeti-irodalmi tevékenység már a rangsornak csak a végére /7. hely/ kerül. A tömegkommunikációval kapcsolatos szabadidő eltöltési megnevezések mindig az élen haladnak /1-3. helyet foglalják el a rangsorban/, azaz a legismertebb szórakozások

Szabadidő tevékenységek megnevezésének
előfordulása 11-14 éves növendékeknél

2.sz. táblázat

a felsorolt szabad- idő tevékenység:	e l ő f o r d u l á s						rangsor
	fiu N=88		lány N=89		Összes N=177		
	szám/E/ N	E N	szám/E/ N	E N	szám/E/ N	E N	
1. Segédmunka-jellegű fiz.tevékenység	74	0,8	106	1,2	180	1,0	9.
2. Szakmunka-jellegű fiz.tevékenység	168	1,9	137	1,5	305	1,7	6.
3. Finom, alkotó, hi- vatásjell.fiz.tev.	86	0,9	142	1,6	228	1,3	8.
4. Testedzés, mozgás sport,játék tev.	365	4,1	328	3,7	693	3,9	1.
5. Kulturális tev. a/ aktiv, alkotó tevékenység	154	1,7	187	2,1	341	1,9	5.
b/ befogadó, fel- dolgozó tev.	233	2,6	256	2,9	489	2,8	4.
6. Tudományos jellegű tevékenység	52	0,6	59	0,7	111	0,6	10.
7. Társkapcsolatok ápolása	222	2,5	269	3,0	491	2,8	3.
8. Tömegkommunikáció felhasználása	241	2,7	283	3,2	524	3,0	2.
9. Egyéni, egyedüli szabadidő eltölt.	143	1,6	101	1,1	244	1,4	7.
ÖSSZES:	1738	19,8	1868	21,0	3606	20,4	-

Szabadidő tevékenységek megnevezésének előfordulása
15-18 éves növendékeknél

3.sz. táblázat

a felsorolt szabadidő tevékenység	e l ő f o r d u l á s						rangsor
	fiu N=91		lány N=107		Összes N=198		
	szám/E/ \bar{N}	\bar{E}	szám/E/ \bar{N}	\bar{E}	szám/E/ \bar{N}	\bar{E}	
1. Segédmunka jellegű fiz. tevékenység	113	1,2	127	1,2	240	1,2	9.
2. Szakmunka jellegű fizikai tevékenység	255	2,8	137	1,3	392	2,0	6.
3. Finom, alkotó, hiva- tásjell.fiz.tev.	120	1,3	178	1,7	298	1,5	8.
4. Testedzés, mozgás, sport, játék tev.	358	3,9	375	3,5	733	3,7	2.
5. Kulturális tevékenys. a/ aktiv, alkotó tev.	131	1,4	207	1,9	338	1,7	7.
b/ befogadó, feldol- gozó tevékenység	313	3,4	359	3,4	672	3,4	4.
6. Tudományos jellegű tevékenység	81	0,9	60	0,6	141	0,7	10.
7. Társkapcsolatok ápolása	248	2,7	441	4,1	689	3,5	3.
8. Tömegkommunikáció felhasználása	377	4,1	412	3,9	789	4,0	1.
9. Egyéni, egyedüli szabadidő eltöltés	268	2,9	329	3,1	597	3,0	5.
ÖSSZES:	2264	24,9	2625	24,5	4889	24,7	-

Szabadidő tevékenységek megszervezésének előfordulása

kintlakó 15-18 éves tanulóknál

4.sz. tábla

a felsorolt szabad- idő tevékenység	e l ő f o r d u l á s						rangsor
	fiu N=63		lány N=60		összes N=123		
	szám/E/ $\frac{E}{N}$	$\frac{E}{N}$	szám/E/ $\frac{E}{N}$	$\frac{E}{N}$	szám/E/ $\frac{E}{N}$	$\frac{E}{N}$	
1. Segédmunka jellegű fiz.tevékenység	55	0,9	33	0,6	88	0,7	10.
2. Szakmunka jellegű fiz.tevékenység	161	2,6	70	1,2	231	1,9	5.
3. Finom, alkotó, hiva- tásjell.fiz.tev.	102	1,6	99	1,7	201	1,6	7.
4. Testedzés, mozgás sport, játék-tev.	216	3,4	189	3,2	407	3,3	2.
5. Kulturális tev. a/ aktiv, alkotó tevékenység	49	0,8	54	0,9	103	0,8	9.
b/ befogadó, fel- dolgozó tev.	242	3,8	237	4,0	479	3,9	1.
6. Tudományos jell. tevékenység	113	1,8	41	0,7	154	1,3	8.
7. Társkapcsolatok ápolása	222	3,5	178	3,0	400	3,3	4.
8. Tömegkommunikáció felhasználása	233	3,7	173	2,9	406	3,3	3.
9. Egyéni, egyedüli szabadidő eltölt.	119	1,9	101	1,7	220	1,8	6.
ÖSSZES:	1512	24,0	1175	19,6	2687	21,8	-

a tömegkommunikációhoz kapcsolódnak. Egyet kell érteni Fukász kutatási megállapításával, amely szerint "a művelődés fejlődése szempontjából rendkívül fontos társadalmi tényező...a "tömegkommunikációs forradalom" hazai kibontakozása, amely sok vonatkozásban kapcsolódik a szabadidő alakulásához, de a legközvetlenebb kapcsolatban van a művelődés alakulására..." /FUKÁSZ GY. 1978. 80.old./

Különös figyelmet érdemel a kulturális jellegű szabadidőtevékenységek ismerete, amelyen belül külön elemeztük az aktív alkotó és befogadó-feldolgozó jellegű kulturtevékenységeket. Az aktív-alkotó szabadidős kulturprogramok mindig alacsonyabb arányban jelentkeznek a reproduk-tív megnevezéseknél, mint a befogadó jellegűek: a 11-14 éveseknél az összes kulturális megnevezés 41,1 %-a, a 15-18 éves kollégistáknál 36,6 %-a, a kintlakóknál 18,6 %. A felmérés adatai szerint a gyermekvárosi növendékek inkább hajlanak az aktív alkotó kulturprogramokhoz, mint a családban nevelkedők /Q= 0,48/, és - hipotézisünkkel ellentétben - ugyanez a tendencia a fiatalabb korcsoportokra és a lányokra jellemző.

Ha a reprodukciót mint az emlékezés alapfolyamatát értelmezzük, úgy - a pszichológia meghatározása szerint - a növendékek szabadidő tevékenységre vonatkozó megnevezéseinek felsorolását egyben az egyéni érdeklődés, személyi érdek, régebbi benyomások, élettapasztalatok által determinált mozzanatnak is minősíthetjük. Más szóval: reprodukált szabadidő tevékenységek jellemzőek is a megnevezőre. Ennek megfelelően a megnevezések mennyiségi mutatói /az előfordulási index nagysága/, a megnevezések számának nagyságrendi sorrendje, rangsora a szabad asszociációban tükröződő érdeklődési sorrendet, érzelmi affinitást is visszatükrözi. A rangsort így érdeklődési rangsornak is felfoghatjuk. /5.sz. táblázat/

A növendékek által felsorolt szabadidő tevékenységek rangsora az előfordulási index /I_e/ alapján

5.sz. táblázat

Rangsor	a választott tevékenység			átlag
	11-14 éves gyermekvárosi növendékeknél	15-18 éves gyermekvárosi növendékeknél	15-18 éves kintlakó tanulóknál	
I.	4	8	5.b	4
II.	8	4	4	8
III.	7	7	8	5.b
IV.	5.b	5.b	7	7
V.	5.a	9	2	9
VI.	2	2	9	2
VII.	9	5.a	3	5.a
VIII.	3	3	6	3
IX.	1	1	5.a	1
X.	6	6	1	6

A szabadidő tevékenységek jelölése:

1. Segédmunka jellegű fizikai tevékenység
2. Szakmunka jellegű fizikai tevékenység
3. Finom, alkotó, hivatásjellegű fizikai tevékenység
4. Testedzés, mozgás, sport, játéktevékenység
5. Kulturális tevékenység
 - 5.a/ aktív alkotó tevékenység
 - 5.b/ befogadó, feldolgozó tevékenység
6. Tudományos jellegű tevékenység
7. Társkapcsolatok ápolása
8. Tömegkommunikáció felhasználása
9. Egyéni, egyedüli szabadidő eltöltés

Az előfordulások rangsorában az első helyet a 4. sorszámú test-
edzési, mozgásos tevékenységek, sport, játéktevékenység foglalja el, amely
az idősebb korcsoportokban a II. helyre kerül. A testedzés "minőségi kate-
góriáját" az alábbi konkrét tevékenységekből állítottuk össze: játék a sza-
badban, kisebb versenyek, séta, kirándulás, tura, testedzés, tömegsport,
versenyszerű sportolás, művészi torna, üdülés, táborozás, uszás, strando-
lás, horgászás, kerékpározás, lövészet. A legtöbb szavazatot /említést/ a
séta, kirándulás, tura kapta a kategórián belül. Már előre is jelezzük, hogy
ebben nemcsak a gyermekvároson belüli séta, kirándulás, hanem a "falakon ki-
vüli" séta is benne van, azaz a fennálló "kötöttségek" fellazításának, a "nyi-
tottságnak" gondolata is.

Az első három helyen testedző tevékenység mellett még a tömegkom-
munikációs eszközök használata, élvezete jelenik meg még szignifikánsan. Ez
a kategória a rádiózást, televíziózást, moziba járást, újságolvasást, képes-
lap és folyóiratolvasást foglalja magában. A legtöbb megjelölés a rádióhall-
gatásra és televízió nézésre jutott /a kategórián belül 44,2 %-os részesedés-
sel/, valamint az újság-folyóirat olvasásának /45,9 %/. Míg a rádiózást és
televízió nézést a lányok kevesebben jelölik meg, mint a fiuk, addig az újság-
és folyóiratolvasás nem mutat a nemek között különbséget.

A választások középmezőnye a társas szórakozások, a fizikai jellegű
szakmunkák és az irodalmi-művészeti tevékenységek olvasása, hallgatása, meg-
tekintése /egy növendék átlag 2-3 ilyen tevékenységet említett/ került.

A legkevesebb említés a fizikai /segéd- és finom-/ munkákra, vala-
mint a tudományos jellegű tevékenységformákra jutott, ami arra vall, hogy a
szabadidő felhasználás "variáciája" ezen az oldalon beszűkült, a megvizsgál-
tak e tevékenységeket alig tartják "szabad" tevékenységi formáknak.

A szabadidő tevékenységekre vonatkozó kognitív szintű vizsgálódásunkkal választ kerestünk arra, hogy a változatosság /varietas/ az első megközelítési szinten: a gondolkodásban milyen mértékű. Változatosságon itt "már meglevő eljárás- és viselkedésmódok, illetve javak változtatását értjük" /SZALAI S.1978. 211.old./. Ugy értelmezzük, hogy minél nagyobb a változatosság már kognitív szinten is, annál nagyobb a választások individualitásának lehetősége. Ha a nemzetközi összehasonlító vizsgálatból kiemeljük a magyarországi adatokat a leggyakoribb szabadidő tevékenységre vonatkozóan és azt saját minőségi kategorizálása szerint értelmezzük, akkor a következő eredményekhez jutunk:

A tevékenység megnevezése	nemzetközi felmérés adata a 15 leggyakoribb tevékenységről	nevelőotthoni növendékek szabadidő tevékenységi ismerete
	r a n g s o r	
Testedzés, sport	IV.	I.
Kulturális tev. /befogadó-felhasználó/	II.	III.
Tömegkommunikáció felhasználása	I.	II.
Egyéni, egyedüli szabadidő eltöltés	III.	V.
Társas kapcsolatok	V.	IV.
Tudományos jellegű tevékenység, tanulás	VI.	X.
Alkotó, aktív kulturális tevékenység	VII.	VII.

/"A tizenöt leggyakoribb tevékenység néhány országban" SZALAI S. 1978. 222.old. 6.táblázat alapján/.

A 15 leggyakoribb tevékenység felnőttekre /értelmiségiekre/ vonatkozik, mégis jól tükrözi a nevelőotthoni növendékek szabadidő ismereteinek az átlagoshoz közelítő megoszlását.

A vizsgálati adatokból adódóan elvethetjük hipotézisünknek azt a pontját, amely azt tételezte, hogy a növendékek szabadidő tevékenységi ismerete alacsony, a kellő választásokhoz nem elegendő. Ezzel szemben a változatosság a szabadidő tevékenységi ismeretekben a 11-14 éves növendékekénél $I_e = 20,4$, a 15-18 éveseknél $I_e = 24,7$. A kontroll csoportként vizsgált kintlakó 15-18 évesek változatossága a szabadidő tevékenységek megnevezésében ettől kedvezőtlenebb $/I_e = 22,4/$, ami arra enged következtetni, hogy a Gyermekváros rendszeres felvilágosító-nevelő tevékenységével a növendékek figyelmét kellően tudja irányítani a szabadidő helyes eltöltési módjaira. Ezt a megállapítást tovább erősíti, hogy a szabadidő tevékenységek felsorolásánál "negatív" /durva, agresszív/ tevékenység csupán 2,04 %-ban fordult elő.

2. A szabadidő minőségek rangsorolása

A kognitív szintű megközelítést a továbbiakban az attitűd-képzés oldaláról folytattuk. A szabadidő eltöltési attitűdöt úgy fogjuk fel, mint olyan magatartást, állásfoglalást, amelyet a szabadidő eltöltésre vonatkozó kognitív és affektív tényezők együtt váltanak ki és amely alapján a növendék kívánatosnak vagy elvetendőnek minősít valamely szabadidő eltöltést. Ismert, hogy az attitűdnek motivációs összetevői is vannak, így az valamely választott szabadidő tevékenység elvégzésére indít, illetve bizonyos tevékenységek végzésétől távoltart.

E megfontolások alapján kérdeztük meg minden vizsgálati héten írásban és szóbeli interjú formájában is, hogy melyek a növendék legkedveltebb, legszívesebben választott/"jönak" minősített/ szabadidős tevékenységei, elfoglaltságai. A válaszok alkalmasak voltak a különböző szabadidő minőségek rangsorolására, rendszerességi mutatóinak kidolgozására. A tanulóknak feltett

kérdés /"Melyik a számokra legkedvesebb szabad időtöltés?" / széles spektrumban tájékoztat a növendékek attitűdjéről, mert nemcsak az adott körülmények közötti, de az egyáltalán lehetséges szabadidő eltöltések közüli kognitív-affektív választásról van szó.

A vizsgálat adatainak értékelésénél abból kell kiindulni, hogy a kedvenc elfoglaltságnak minősített szabadidő tevékenység előfordulási indexe $I_e = \frac{E}{N}$ / nagyobb 1-nél: a gyermekvárosi növendékeknél 2,3; a kintlakó tanulóknál pedig 3,0, ami azt mutatja, hogy a növendékeknek általában 2-3 kedvenc időtöltésük van.

A vizsgálatok adatainak részletes elemzéséből kitűnik /6.sz. táblázat/, hogy a gyermekvárosi növendékek legkedveltebb szabadidő eltöltése a testedzés, mozgás, sport, tájéktevékenység. E tevékenységi kategórián belül a séta-kirándulás-túra tevékenységi csoport áll az élen /fiuknál: 37,6 %, lányoknál: 36,1 %/, és azt követi a tömegsport, a verseny-játék /fiuknál: 34,5 %, lányoknál: 11,3 %/. Az adatok arra utalnak, hogy mind a fiuk, mind a lányok előnyben részesítik a mozgásos szabadidő eltöltéseket. A mozgással járó fizikai munkatevékenységek azonban az előzőkhöz mérten messze elmaradnak a kívánatosságot illetően: a fizikai jellegű szabadfoglalkozások aránya: 1,6 %, a szakmunka jellegű tevékenységeké pedig 4,7 %.

A nevelőotthoni szabadidő-pedagógia egyik központi kategóriája: a játék, mint a gyermekek életkori sajátosságának egyik jellemzője. A játékot a csoportos nevelők általában a szabadban szervezik meg s abban önkéntes vállalkozás alapján vesznek részt a növendékek. Ez a játékféleség még a 11-12 éveseknél kedvelt /15,0 %/, a 13-14 évesek körében már kevésbé /7,4 %/, a serdülők körében pedig már elmarad.

Ha a mozgásos, fizikai és sport-tevékenységeket a kulturális tevékenységekkel vetjük össze, akkor azt találjuk, hogy a gyermekvárosi növen-

dékek 60:40 százalékos arányban választják azokat. Az arány önmagában nem minősíthető rossznak, különösen nem akkor, ha a fizikai alkotó tevékenységeket is a kulturális tevékenységek csoportjába soroljuk. A növendékek a kulturális szakfoglalkozásokat minősítik ebben a kategóriában a legkedveltebbnek /16,9 %/, mellette jelentős arányu a könyvolvasás /11,9 %/. A tantárgyi szakkörök kedveltsége viszonylag alacsony /1,6 %/. Az alacsony választási arány kialakulásában - az interjú adatai szerint - a tantárgyi szakkörök "iskolás jellege", a foglalkozások helye /iskolai szaktanterem/ játszik közre, a növendékek a délelőtti tanítás "rejtett" folytatásának tartják azt.

Ha a kedvelt szabadidő eltöltési tevékenységeket a minőségi oldalról vizsgáljuk, akkor feltárnak kedveltség váltások, a szerkezet eltolódások /7. táblázat/. Egy-egy szabadidő eltöltési forma az éréssel párhuzamosan változik, átalakul. A számszerű adatok arra utalnak, hogy a kezdeti nagyarányú séta-kirándulás kedveltségi aránya a serdülés korára sportolási-versenyzési-vetélkedési kedvtelésre vált át. Ezek az elfoglaltság váltások /szerkezetváltások a szabadidő elfoglaltság minőségében/ ismerete pedagógiai szempontból azért lényeges, mert figyelmeztet arra, hogy a kezdetben önként és szívesen vállalt és választott, "közkedvelt" tevékenységformát nem szabad véglegesnek tekinteni. A kapott adatok alapján ezt úgy is megfogalmazhatjuk, hogy minden életkornak megvan a maga sajátos nevelőotthoni szabadidő programja.

Fenti tételünket igazolja a szabadtéri játék kedveltségi szerkezeteltolódása is. A 11-12 éveseknél közkedvelt körjáték, csoportjáték, kisebb versenyjáték szinte a szabadidőt uralja /a fiuknál a kedveltségi százalék: 50 %, a lányoknál: 72,0 %/, addig a 13-14 éveseknél már csökken a kedveltsége /fiuknál: 50,0 %, lányoknál: 28,0 %/, a serdülő korcsoportban pedig már

nem jelölik e játékfajta a kedvelt tevékenységek között.

Pedagógiai szempontból érdemes külön figyelmet szentelni a Művelődési Minisztérium által engedélyezett "szakkörök" kedveltségi arányaira és szerkezet eltolódására. Már megállapítottuk, hogy kedveltségi fokuk alacsony /1,6 %/, ezen belül azonban nem mutat nemenként vagy koronként jelentős ingadozásokat a 12 évtől kezdődően.

A szabadidő tevékenységek kedveltségi listájában a nemek közötti különbségek szignifikánsan a mozgásos-fizikai-sport tevékenységek és a kulturális /irodalmi-művészeti/ tevékenységek arányaiban mutatkoznak meg. A fiúk minden korcsoportban inkább a mozgásos-sport tevékenységeket választják / $\chi^2 = 2,1$, $p = 0,1$ /, míg a lányok inkább a kulturális befogadó-alkotó tevékenységeket / $\chi^2 = 7,88$, $p < 0,05$ /. A részletes adatokat a 8.sz. táblázat foglalja össze.

Eddig a gyermekvárosi növendékek kedvenc szabadidő eltöltését elemeztük. A következőben vizsgáljuk meg a kontroll csoportként felmért kintlakó tanulók szabadidő eltöltési kedveltségét. A kintlakó tanulók a gyermekvárosi növendékekhez hasonlóan 3 szabadidős tevékenységet jelöltek meg a kedvelt elfoglaltságnak / $I_e = 3,0$ /. A kedvenc elfoglaltságok fajtaját /minőségeit/ szemlélve, jelentős arányeltolódásról néhány esetben szólhatunk. Így pl. a sport-kirándulás-turisztika csoport nem jelenik meg olyan arányban a kintlakóknál, mint a gyermekvárosi növendékekénél /43,3 %, illetve 47,6 %/. A kulturális /irodalmi-művészeti/ szabadidő eltöltések aránya a kintlakóknál magasabb /40,0 %/, mint a gyermekvárosiak körében /28,8 %/. A kedveltségi arányok ilyen eltolódása a családi nevelés, valamint a bejárás /ingázás/ következményének tekinthető. A családi nevelés nagyobb időbeli szabadsága, az elfoglaltságok sorrendjének megállapításában élvezett nagyobb szabadság az egyik oldalról, a "bejárással" /utazással, ingázással/ járó nagyobb fizikai, mozgásos megterhelés a

Kedvelt szabadidő tevékenységek megoszlása bentlakó növendékeknél
az életkor százalékában

6.sz. táblázat

N = 872^x

Tevékenység	11-12 évesek		13-14 évesek		15-18 évesek		Összesen		Mindössze
	fiu	lány	fiu	lány	fiu	lány	fiu	lány	
Séta, kirándulás, tura	37,6	36,1	9,6	26,9	7,7	33,3	16,9	30,8	24,0
Sportolás, testedzés, verseny	26,8	9,9	26,7	16,4	50,0	7,7	35,3	12,5	23,6
Játék a szabadban	13,8	16,2	11,6	3,2	-	-	8,0	3,6	6,7
Fizikai jellegű tevékenység	-	-	1,4	2,7	2,5	1,7	1,4	1,4	1,6
Alkotó fizikai tevékenység	3,2	3,6	5,5	6,8	2,5	5,1	3,7	5,6	4,7
Olvasás	8,1	14,4	13,0	16,9	7,7	8,5	9,7	14,2	11,9
Kulturális szakfoglalkozás	5,7	10,8	21,9	18,2	12,8	31,7	13,9	19,9	16,9
Tantárgyi szakkör	0,8	1,8	3,6	1,8	1,3	1,7	1,2	1,9	1,6
Művészeti szakfoglalkozás	0,8	0,9	-	0,9	1,3	0,8	0,8	0,9	0,9
Ifjúsági mozgalom	-	-	-	-	2,6	-	0,9	-	0,5
Gyűjtés, "spekizés"	0,8	2,7	5,5	3,4	3,5	9,5	4,5	5,2	4,9
Negatív időtöltés	2,4	3,6	1,2	1,8	5,1	-	3,7	1,7	2,7
Összesen N/P	123	111	146	219	156	117	425	447	872
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

x Egy személy több tevékenységet választott

Kedvelt szabadidő tevékenységek megoszlása bentlakó növendékeknél a
választás százalékában

7.sz. táblázat

N = 872 ^x

Tevékenységek	11-12 évesek		12-14 évesek		15-18 évesek		Összesen	
	fiu	lány	fiu	lány	fiu	lány	fiu	lány
Séta, kirándulás, tura	63,9	29,0	19,4	42,8	16,7	28,2	100,0	100,0
Sportolás, testedzés, vers	22,0	19,6	26,0	64,3	52,0	16,1	100,0	100,0
Játék a szabadban	50,0	72,0	50,0	28,0	-	-	100,0	100,0
Fizikai jell.tev.	-	-	33,3	75,0	66,7	25,0	100,0	100,0
Alkotó fiz.tevékenys.	25,0	16,0	50,0	60,0	25,0	24,0	100,0	100,0
Olvasás	24,4	25,4	46,3	58,7	29,3	15,9	100,0	100,0
Kulturális szakfoglalk.	11,9	13,5	54,2	44,9	33,9	41,6	100,0	100,0
Tantárgyi szakkörök	20,0	25,0	40,0	50,0	40,0	25,0	100,0	100,0
Művészeti szakfoglalk.	33,3	25,0	-	75,0	66,7	-	100,0	100,0
Ifjúsági mozgalom	-	-	-	-	100,0	-	100,0	100,0
Gyűjtés "spekizés"	5,3	13,0	42,1	39,0	52,6	48,0	100,0	100,0
Negatív időtöltés /egyéni, egyedi/	18,8	50,0	31,3	50,0	49,9	-	100,0	100,0
Összesen: N/P	123	111	146	219	156	117	425	447
	14,1	12,7	16,7	25,1	17,9	13,5	48,7	51,3

x Egy személy több tevékenységet választott

Kedvelt mozgásos és kulturális szabadidő tevékenységek
megoszlása a bentlakó növendékeknél

8.sz. táblázat

N = 872 ^x

Szabadidő- eltöltés	11-12 évesek		13-14 évesek		15-18 évesek		Összes		Mindössze
	fiu	lány	fiu	lány	fiu	lány	fiu	lány	
szám	100	73	80	123	98	56	278	252	530
Mozgásos jellegű % tev.	81,3	65,8	54,8	56,2	62,8	47,9	65,4	56,4	60,8
szám	23	38	66	96	58	61	147	195	342
Kulturális jellegű tev. %	12,7	34,2	45,2	43,8	37,2	52,1	34,6	43,6	39,2
szám	123	111	146	219	156	117	425	447	872
Összes %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

x Egy személy több kedvelt tevékenységet is megjelölt

fiuknál:

lányoknál:

$$\chi^2 = 2,1$$

$$\chi^2 = 7,88$$

$$\text{szf}=2$$

$$\text{szf} = 2$$

$$p = 0,1$$

$$p < 0,05$$

Kedvelt mozgásos és kulturális szabadidő tevékenységek
megoszlása a kintlakó növendékeknél

9.sz. táblázat

N = 370^x

Időtöltés	15-16 éves		17-18 éves		Összes		Mindössze
	fiu	lány	fiu	lány	fiu	lány	
SZÁM	40	68	68	17	108	85	193
Mozgásos jellegű tev. %	55,5	60,7	52,3	30,4	53,5	50,6	52,2
SZÁM	32	44	62	39	94	83	117
Kulturális tevékenység %	44,5	39,3	47,7	69,6	46,5	49,4	47,8
Összesen	szám 72	112	130	56	202	168	370
	% 100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

x Egy személy több kedvelt tevékenységet is megjelölt

fiuknál:
 $\chi^2 = 0,26$
 szf = 1
 p = 0,6

lányoknál:
 $\chi^2 = 14,61$
 szf = 1
 p < 0,001

fiuk - lányok
 $\chi^2 = 0,29$
 szf = 1
 p = 0,6

Kedvelt mozgásos és kulturális szabadidő tevékenységek összehasonlítása
a bentlakó és kintlakó növendékek között /a csoport százalékában/

10.sz. táblázat

N = 1 242^x

A növendék:	Mozgásos tev.		Kulturális tev.		Összes N/P	
	bent- lakó	kint- lakó	bent- lakó	kint- lakó	bent- lakó	kint- lakó
11-12 éves	fiu 81,4	-	18,6	-	123/100,0	-
	lány 65,8	-	34,2	-	111/100,0	-
13-14 éves	fiu 54,8	55,5	45,2	44,5	146/100,0	72/100
	lány 57,0	60,7	43,0	39,3	219/100,0	112/100
15-18 éves	fiu 62,7	52,3	37,3	47,7	156/100,0	130/100
	lány 47,8	30,4	52,2	69,6	117/100,0	56/100
Átlag	fiu 65,3	53,5	34,7	46,5	425/100,0	202/100
	lány 54,2	50,6	45,8	49,4	447/100,0	168/100
Mindössze:	60,6	52,2	39,4	47,8	872/100,0	370/100
					1 242/100,0	

x Egy személy több tevékenységet jelölt meg

másik oldalról elegendő értelmezési alapot nyújtanak a kedveltségben mutató differenciákra. Ugyanakkor nem találunk szignifikáns eltérést a fizikai munka kedveltsége területén a kétféle életmód alapján /9. és 10. táblázat/. Érdekes fordulatról ad számot a kézimunka-barkácsolás arányainak váltása a 15-16 éves és a 17-18 éves tanulóknál: kezdetben a lányok tűnnek ki e választással / lányoknál: 83,3 %, fiuknál: 31,3 %/, majd a következő években a fiuk /lányoknál: 16,7 %, fiuknál 68,7 %/.

A kontroll csoportban szereplő fiuk és lányok kedvenc tevékenységválasztásait összehasonlítva nem jelenthetjük ki, hogy valamelyik kedvenc foglalkozás sajátosan "fiús" vagy "lányos" jellegű / $\chi^2 = 0,29$, $p = 0,6$ / lenne, az viszont magas szinten valószínűsíthető, hogy a lányok kedvenc tevékenysége a választások tükrében életkoronként változik / $\chi^2 = 14,61$, $p < 0,001$ /. Ezek az adatok hasonlóságot mutatnak a nevelőotthonban bentlakók választásaival /8.sz. táblázat/, így a szabadidő kedvelt eltöltése szempontjából a nemek szerinti variancia nem nevelőotthoni nevelés eredménye.

3. A növendékek szabadidő tevékenységi igényei

A gyermekváros nagyszámu, változatos szabadidő programot biztosít a növendékek részére /melléklet/. Az 1979-80. tanévben különféle tevékenységhez biztosít lehetőséget, felszerelést, foglalkozásvezetőt. Ezt a szabadidő programot minden otthon vezetője ismerteti a növendékekkel, megismerteti azok szépségét, változatosságát, kivánalmait. A kifüggesztett tevékenységlistából a növendékek szabadon választhatnak.

Vizsgálatunknak ez a része közvetlen kapcsolatban áll a Gyermekváros szabadidő pedagógiájával és azt vizsgálja, hogy a szabadidő eltölté-

sére tett ajánlások mennyiben egyeznek vagy térnek el a növendékek igényeitől. Ha az ajánlások és a növendéki igények megfelelnek egymásnak, úgy a tényleges szabadidő eltöltés nem válik manipulálttá, megtartja szabad jellegét a pedagógiai irányítás mellett is.

Már eddig elemeztük, hogy a növendékek mit ismernek a szabadidő-eltöltésből, milyen kedvelt tevékenységet választanának /milyen attitűddel rendelkeznek/, most azt vizsgáljuk, hogy a konkrét programból választható tevékenységeket hogyan rangsorolják érdeklődésük szerint. Ezt az érdeklődést és tevékenységi igényt több tényező befolyásolja, így a szakfoglalkozás vezetőjének személye /nevelői tulajdonságai/, a tevékenység fajtája, a sikerélmény szerzésének lehetősége, a tevékenység "szabadságfoka", ismételési lehetősége, társas /vagy magán/ jellege és még sok más. Minderre most, "fekete doboz" módszerünket követve, most nem leszünk tekintettel, csupán a konkrét pedagógiai helyzet output-ját vizsgáljuk.

A gyermekvárosi növendékek a programból kiválasztható szabadidős tevékenységi igényeit a 11.sz. táblázat foglalja össze és mutatja be a választások rangsorát. A 11-12 éves növendékek körében a kiírt programból a kirándulás-túra tevékenységi csoport kapta a legkitüntetettebb helyet. Már az ismeretek és az attitűd vizsgálata során megjegyeztük, hogy a kirándulás kedvelésében, igényként jelentkezésében a Gyermekváros területéről, falai közül való kijutás élménye is meghuzódik. Kirándulás alkalmával a csoportvezető nevelő a faluba vagy a környező dombokra viszi csoportját. Egyéni interjúban keresve a kitüntetett helyzet magyarázatát, azt találtuk indoklásként, hogy kint "nagy terület van", sokáig lehet gyalogolni.", "lehet hegyet és fát mászni", "szépeket lehet látni", stb. Olyan választ egyet sem kaptunk, amely azt fogalmazta volna meg, hogy "kint" kellemesebb, jobb lenne, vagy "bent" nyomasztó, egyhangú, unalmas. Az indirekt törekvések még-

is ebben az irányban működnek.

Ugyanebben a korcsoportban a csoportos játékok, illetve a sportjátékok /versenyek/ kerültek a rangsor második helyére. Jellemzőnek vehetjük, hogy a lányok választásában az olvasás /és "könyvbarát szakfoglalkozás" együttesen/ a kiemelt választások között szerepel.

A 13-14 éves fiuk és lányok teljesen azonos rangsort állítanak az ajánlott szabadidő programból választott tevékenységeknek csakugy, mint a 15-18 éves serdülők. Az adatok jelzik, hogy nevelőotthoni körülmények között /az adott választási lehetőségek kihasználása szempontjából/ nincs szignifikáns eltérés a fiuk és a lányok tevékenységi tendenciája között. Pedagógiai szempontból értékelve: a helyesen méretezett szabadidő strukturának a nevelőotthonokban ezekből a tevékenységi elemekből kell építkeznie. A választási rangsor sportpályákat, kulturális termeket /intézményeket/, könyvtárakat, olvasótermet, megfelelő felszereléseket tételez fel.

Tegyük vizsgálat tárgyává a Gyermekváros által ajánlott szabadidő tevékenységek választásának legkevésbé kívánt, nem kedvelt elemeit. A rangsorban az utolsó három helyen választott program javaslatok egyike minden korcsoportnál a tantárgyi szakkör, legtöbb esetben a művészeti szakfoglalkozás és a fizikai jellegű munkatevékenység. /12.sz. táblázat/. Már a kedveltségi mutatóknál utaltunk rá, hogy a szakköri foglalkozások nem eléggé kedveltek a növendékeknél, ezzel teljesen egybehangzóan az adott szabadidő programból nem is választják azokat. Pedagógiai szempontból jelentős feladatot képez az, hogy a művészeti alkotó tevékenységet a választási rangsor utolsó helyéről előbbre vigyük. Interju során szerzett adataink szerint a nem kívánt tevékenységi helyzetet

A programból választott szabadidő tevékenységek
rangsora bentlakó növendékeknél

11.sz. táblázat

Életkor:	A fiuk tevékenységé- nek rangsora	A lányok tevékenységé- nek rangsora
11-12 évesek	1. Kirándulás, tura 2. sportjáték 3. csoportjáték	1. kirándulás, tura 2. csoportjáték 3. olvasás
13-14 évesek	1. Sportjáték 2. Tömegkommunikációs szórakozás 3. olvasás	1. sportjáték 2. tömegkommunikációs szórakozás 3. olvasás
15-18 évesek	1. sport, testedzés 2. kulturális szórakozás /befogadó + tömegkomm./ 3. olvasás	1. sport, testedzés 2. kulturális szórakozás /befogadó + tömegkomm./ 3. olvasás

A programból rangsorban az utolsó helyen választott
szabadidő tevékenységek a bentlakó növendékeknél

12.sz. táblázat

Élet- kor:	a fiúk tevékenysé- ségének rangsora	a lányok tevékeny- ségének rangsora
11-12 évesek	8. tantárgyi szakkör	8. tantárgyi szakkör
	9. művészeti szakfogl.	9. művészeti szakfogl.
	10. egyéb	10. egyéb
13-14 évesek	8. egyéb	8. fizikai munkatev.
	9. tantárgyi szakkör	9. tantárgyi szakkör
	10. fizikai munkatev.	10. művészeti szakfogl.
15-18 évesek	8. kézimunka, barkács- lás	8. tantárgyi szakkör
	9. egyéb	9. fizikai munkatev.
	10. fizikai munkatev.	10. művészeti szakfoglalk.

Megjegyzés: "Egyéb" kategória: társadalmi munka, területrendezés,
nagytakarítás, lomtalanítás, udvar-körlet takarítása,
begyűjtési munka stb. /félszabadidős foglalkozások/

Választott szabadidő eltöltési igény rangsora
kintlakó tanulóknál

13.sz. táblázat

Életkor:	A fiúk tevékenységeinek rangsora	A lányok tevékenységeinek rangsora
15-16 évesek	1. Társas kapcsolatok 2. Olvasás 3. Séta, kirándulás	1. Séta, kirándulás 2. Olvasás 3. Társas kapcsolatok
17-18 évesek	1. Testedzés, sport 2. Kulturális szórakozás /befogadó + tömegkomm./ 3. Olvasás	1. Kulturális szórakozás 2. Séta, kirándulás 3. Olvasás

Rangsorban az utolsó helyen választott szabadidő-
eltöltési igények a kintlakó tanulóknál

14.sz. táblázat

Életkor	a fiuk tevékenységé- nek rangsora	a lányok tevékenységé- gének rangsora
15-16 évesek	8. Kézimunka, barká- csolás	8. fizikai munkatev.
	9. Tantárgyi szakkör	9. Tantárgyi szakkör
	10. Művészeti szakfogl.	10. Művészeti szakfogl.
17-18 évesek	8. Tura, kirándulás	8. Fizikai munkatev.
	9. Tantárgyi szakkör	9. Kézimunka
	10. Fizikai munkatev.	10. Tantárgyi szakkör

a művészeti szakfoglalkozások /tevékenységi körök/ nagyobb fegyelme, kötöttsége, nem egyszer monoton gyakorlása, a lassan megjelenő sikerélménye indukálja. A nem kívánt tevékenységek közé sorolásnak tehát a szabadság tartalom oldaláról és a gyors sikerszerzés oldaláról mutatkozó elvárásait szükséges elsősorban feloldani ahhoz, hogy az aktív, alkotó irodalmi-művészeti tevékenység a nevelőotthoni körülmények között kedveltté legyen.

Ugyanez a helyzet a tevékenységek rangsorolását illetően a kintlakó tanulóknál. A rangsor perifériáin elhelyezkedő tevékenységeket a 13. és 14. táblázat mutatja. A korcsoportot jellemző tevékenységek közé a kontroll csoportban a társas szórakozások, társkapcsolati formák ékelődnek be, ami a szabadabb napirendi strukturából, életkori sajátosságokból /pl. udvarlás/ adódik. Egyéb tevékenységek rangsorához szignifikáns eltérést nem találtunk. A kintlakó és nevelőotthoni növendékek szabadidő eltöltési rangsorában csupán a nevelőotthoni magasabb mozgásigény jelent különbséget. Ennek kielégítése - a vizsgálatok egyértelmű jelzése szerint - a nevelőotthoni nevelés alapfeltételét jelenti.

Ha a kintlakó tanulók legkevésbé kedvelt tevékenységeit hasonlítjuk a nevelőotthoni növendékek nem kedvelt időtöltéséhez, akkor a választásokban magasfoku egyezést találunk. A kontroll csoport is a negatív perifériára utasítja a tantárgyi szakköröket, a művészeti szakfoglalkozásokat és a fizikai jellegű munkatevékenységeket. Mindez jelzi, hogy a gyermekvárosi növendékek választásai a szabadidő programból nem az "intézeti zártság" következményei, hiszen a mindkét oldali /pozitív és negatív/ perifériális választások intézetben és családban azonos irányúak. A gyermekvárosi serdülők kedvelt tevékenységeként választott sporttevékenységet indokolja, hogy a Fóti Gyermekvárosnak több sportágban kitűnő csapata van, közülük nem egy aranyérmes, vagy a nemzeti bajnokságban minősített.

A szabadidő programból történt választás elemzése mellett - vezetett interjuval - vizsgáltuk a növendékek szélesebb, a programot meghaladó igényeit is. A helyes szabadidő eltöltés megtervezésébe minden fejlett közösségnek be kell vonni az érdekelteket is. A bentlakásos nevelési intézményekben is - figyelmeztet Almássy - "mind intézményi szinten, mind nevelői csoportszinten a szabadidő-tervező munkába be kell vonni a gyermekeket ... Idősebb gyermekekénél, fejlettebb közösségben, különösen ha már a szabadidő szokások, intézményi szintű hagyományok kialakultak, a gyermek ötleteit, elgondolásait mindenképpen érdemes érvényesíteni, mert így szívesen vállalkoznak még a feltételek megteremtésére is." /JÁRÓ M.-ALMÁSSY L. 1972.127-128. old./

Az interju adatai meggyőznek bennünket arról, hogy a növendékeknek a program ajánlatnál szélesebb körű igényei is jelentkeznek, a programban nem szereplő tevékenységekre is tesznek javaslatot. Az interju adatait a tevékenységlistánk kategóriáiba soroltuk be és megállapíthattuk, hogy az egyes kategóriákban százalékosan az alábbi előfordulások találhatóak:

kategória	pozitív javaslat		negatív javaslat		átlag
	11-14 éveseknél	15-18	11-14 éveseknél	15-18	
1. s.munka fiz.tev.	3,9	1,0	1,1	58,2	9,8
2. szell.munk. "	-	6,1	-	2,0	1,2
3. alkotó "	-	1,0	-	0,5	0,2
4. testedzés, sport	100,0	-	100,0	-	29,5
5. kulturális tev.					
a/ aktiv, alkotó	5,6	-	10,6	36,7	7,9
b/ befogadó	56,4	63,3	27,4	-	21,5
6. tudományos jell.	-	-	31,9	54,1	12,7
7. társkapcsolat	-	-	-	78,6	12,1
8. egyéni-egyedi	7,8	21,4	-	3,6	4,9
Összesen:	24,4	9,9	29,7	36,0	100,0

Az előfordulások rangsora ebből adódóan a következő /zárójelben I_e/:

1. Testedzés, sport	1,0
2. befogadó kulturális tevékenység	0,7
3. tudományos tev.	0,4
4. társkapcsolatok	0,4
5. smks.fizikai tev.	0,3
6. alkotó kulturtevé.	0,3
7. egyéni-egyedi tev.	0,2
8. szmks.fizikai tev.	0,1
9. alkotó fiz.tevék.	0,01
10. tömegkomm.tevék.	0,0

Mindez csupán arra utal, hogy a növendékek valamilyen javaslatot tettek, de nem mondja meg, hogy a javaslat pozitív, továbbfejlesztő, vagy negatív, csökkentő, megszüntető jellegű-e. Az interjúban szereplő javaslatok 54,1 %-a pozitív, 45,9 %-a pedig negatív.

A lista mariginális kategóriát elemezve megállapítható, hogy valamennyi korcsoport jelentős mozgásigénnyel lép fel /15.sz. táblázat/. A mozgáslehetőségek további bővítésére tett igény szinte teljes /90,4 %/, a fiúk igénye szignifikáns / $\chi^2 = 13,1$, $p = 0,001$ /. Az adatok arra figyelmeztetnek, hogy - különösen a lányok részére - a nemi jellegzetességeknek megfelelően további mozgásos szabadidő eltöltési ajánlatot kell tennie a nevelőotthonnak. A kintlakó tanulók javaslataiban már nem találjuk ilyen mértékűnek a mozgásigény kielégítését /16.sz. táblázat/: további mozgásos szabadidő eltöltésre 69,9 % tesz javaslatot. A bentlakó és kintlakó tanulók mozgásos pihenésre tett javaslatai közötti különbség jellegzetes, ami a bentlakásos életmóddal áll lényegi kapcsolatban.

A javaslattételi lista második ranghelyén a kulturális tevékenységekre adott javaslatok, vélemények, kritikák állnak: a befogadó /szórakoztató/ jellegűeket támogatják, az alkotó, aktív jellegűeket kritikával, elutasítással illetik. A javaslattételi arányok korcsoportonként és nemenként

jellemző eltérést nem mutatnak. /17.sz. táblázat/. A kontroll csoportban valamivel kisebb

A mozgásigény megjelenése a bentlakók javaslataiban

15.sz. táblázat

N = 375

Kor-csoport	Mozgásigény	fiu		lány		Összesen	
		szám	%	szám	%	szám	%
11-12 évesek	igen	64	95,5	57	87,7	121	91,7
	nem	3	4,5	8	12,3	11	8,3
13-14 évesek	igen	82	95,5	90	91,8	172	94,0
	nem	3	4,5	8	8,2	11	6,0
15-18 évesek	igen	23	85,2	23	69,7	46	76,6
	nem	4	14,8	10	30,3	14	23,4
Összesen	igen	169	94,4	170	86,7	339	90,4
	nem	10	5,6	26	13,3	36	9,6
Mindössze:		179	100,0	196	100,0	375	100,0

fiuknál:

$$\chi^2 = 3,28$$

$$\text{szf} = 2$$

$$p = 0,2$$

lányoknál:

$$\chi^2 = 13,1$$

$$\text{szf} = 2$$

$$p = 0,001$$

A mozgásigény megjelenése a kintlakók javaslataiban

16.sz. táblázat

N = 123

Kor- csoport	Mozgás- igény	fiu		lány		Összesen	
		szám	%	szám	%	szám	%
15-16 éves	igen	23	71,9	31	79,8	54	76,1
	nem	9	8,1	8	20,2	17	23,9
17-18 éves	igen	20	64,5	12	57,1	32	61,5
	nem	11	35,5	9	42,9	20	38,5
Összes:	igen	43	68,3	43	71,7	86	69,9
	nem	20	31,7	17	28,3	37	30,1
Mindössze:		63	100,0	60	100,0	123	100,0

A kulturális igény megjelenése a bentlakók javaslataiban

17.sz. táblázat

N = 375

Korcsoport	igény van-e	fiu		lány		összesen	
		szám	%	szám	%	szám	%
11-12 éves	igen	55	82,1	51	78,5	106	80,3
	nem	12	17,9	14	21,5	26	19,7
13-14 éves	igen	63	74,1	65	66,4	128	70,0
	nem	22	25,9	33	33,6	55	30,0
15-18 éves	igen	18	66,7	22	66,7	40	66,7
	nem	9	33,3	11	33,3	20	33,3
Összesen:	igen	136	76,0	148	75,5	274	73,1
	nem	43	24,0	48	24,5	101	26,9
Mindössze:		179	100,0	196	100,0	375	100,0

A kulturális igény megjelenése a kintlakók javaslataiban

18.sz. táblázat

N = 123

Korcsoport	Igény van-e	fiu		lány		összesen	
		szám	%	szám	%	szám	%
15-16 éves	igen	11	34,4	21	53,8	32	45,1
	nem	21	65,6	18	46,2	39	54,9
17-18 éves	igen	21	67,7	15	71,4	36	58,1
	nem	10	32,3	6	28,6	26	41,9
Összesen:	igen	32	50,8	36	60,0	68	63,4
	nem	31	49,2	24	40,0	55	36,6
Mindössze:		63	100,0	60	100,0	123	100,0

tevők száma /63,4 %/, akik legnagyobb arányban az alkotó jellegű művészet-
i-irodalmi tevékenységgel kapcsolatosan tesznek javaslatot. Az arányok
korcsoportonként nem mutatnak szignifikáns különbségeket, nemenként azon-
ban a fiuk magasabb ajánlási kvótája jellemző.

A két minőségi kategória: mozgásos-sport és kulturális szabadidő
tevékenység mennyiségi megoszlásának áttekintése mellett pedagógiai követ-
keztetésre adhat lehetőséget az ajánlások tartalmának áttekintése. Miután
a javaslatok egy része egészében az adott konkrét helyzetre vonatkozik, a-
zok részletezésébe nem bocsájtkozunk. Kiemeljük viszont azokat az ajánlá-
sokat, amelyek a szabadidő strukturálódásával, a napi programmal, a szabad-
idő megszervezésével kapcsolatosan. A növendékek javaslatainak jelentős ré-
szében /83,5 %/ szerepel valamiféle szervezési változtatásra vonatkozó ja-
vaslat. A legtöbben azt említik, hogy nincs "elég hosszú idő" játszani,
"kevés a szabadidő", "van, csak kis részletekben", "a rövid idővel nem le-
het mit kezdeni" stb. A válaszokban egyértelműen a fennálló szabadidő struk-
tura, időelosztás kritikája érezhető.

A fennálló program szerint hétköznapon az alábbi szabadidő kere-
tek állnak a növendékek rendelkezésére:

a reggelizés után	30 perc
ebéd után	120 perc
tanóra után	60 perc
vacsora után	<u>60 perc</u>
összesen:	270 perc = 4,5 óra

Munkaszüneti napokon a programban 9 óra pihenő, szabadidő szerepel három
nagyobb blokkban:

a reggelizés után	4,0 óra
ebéd után	3,5 óra
vacsora után	<u>1,5 óra</u>
összesen:	9,0 óra

A konkrét napirend tartalmazza az ajánlott időmennyiségeket, csupán felaprózza azt. Ezekre vonatkozik a növendékek javaslatának jelentős része. Megszívvelve a javaslatokat már 1976-ban az alábbi továbbfejlesztési elveket szögeztük le: "Nevelőotthonainkban a szabadidő pedagógiai hasznosítása továbbfejlesztést igénylő feladat. A gyermekek szabadideje rendszerint nagyon kevés, de gyakran még e kevés szabadidő is sok gondot okoz... Előfordul, hogy a gyermekek napirendjében elaprózottan jelentkeznek a szabadidő. Például: reggel, délben és este kihasználásban félórák adódnak ... a vacsora és lefekvés közötti idő rendszerint helyiséghiány miatt vész el..." /PÁLFY-GY.-SZÉKÁCSNÉ in: NAGY S., 1976, 186.old./.

Pedagógiai szempontból külön kísérletet érdemelne a szabadidő tömbösítésének kérdése, amely várhatóan kedvező pedagógiai eredményekhez vezethetne.

/A kísérlet megindítására a Szerző javasolta, felsorolva a tömbösített szabadidő eltöltés feltételezett előnyeit/. /Fóti Gyermekváros dokum. 1966. nov.25./

4. A tényleges szabadidő eltöltés szerkezete

Az előzőekben megismerkedhettünk a gyermekvárosi növendékek szabadidő igényeivel. Megállapíthatjuk, hogy a növendékek további szabadidő eltöltési igénnyel is jelentkeznek, amelyeknek jó része teljesíthető is. Ezekre építve vizsgáljuk meg, hogy a növendékek tényleges szabadidő eltöltése hogyan zajlik le, mennyire tükröződnek abban a felvázolt igényeik, elképzeléseik.

A szabadidő eltöltéshez ismernünk kell a Fóti Gyermekváros általános iskolába járó növendékeinek napirendjét, amely a következő:

a/ Tanítási napokon

6.00 - 6.40	ébredtő, reggeli torna, higiénés tennivalók
6.40 - 7.00	reggeli
7.00 - 7.30	külső, belső takarítások, hálók ellenőrzése, értékelése
7.30 - 8.00	tanszerek összekészítése, ismétlés, indulás iskolába
8.00 - 12.45	iskolai tanítás
12.45 - 13.15	tanszerek lerakása, átöltözés, kézmosás, ebédhez készülődés
13.15 - 14.00	ebéd /felvonulás, elvonulás/
14.00 - 16.00	szabadfoglalkozás /szakfoglalkozások, kirándulás, társadalmi munkák, könyvtári olvasás/
16.00 - 18.00	t a n ó r a
18.00 - 19.00	szabadfoglalkozás /beszélgetés, levélírás, játék/
19.00 - 19.30	vacsora
19.30 - 20.30	szabadfoglalkozás /televíziónézés, rádiózás, beszélgetés/
20.30 - 21.00	önkiszolgáló és ügyeleti munkák; villanyoltás

b/ Tanításmentes napokon

7.00 - 7.45	ébredtő, reggeli torna, higiénés tennivalók
7.45 - 8.15	reggeli
8.15 - 12.15	szabadfoglalkozás /televíziónézés, mozi, szakfoglalkozások, csoportos kirándulás/
12.15 - 13.00	ebéd
13.00 - 16.00	szabadfoglalkozás
16.00 - 18.00	t a n ó r a /leckeismétlés/
18.00 - 18.30	vacsora
18.30 - 19.00	szabadfoglalkozás
20.30 - 21.00	önkiszolgáló és ügyeleti munkák; villanyoltás

A program a szabadidő kontingens több részre bontásáról tanuskodik: tanítási napokon négy részre, tanításmentes napokon három nagyobb tömbre oszlik a szabadidő mennyiség. Ezt az időkeretet lehet a növendékeknek az ajánlott vagy szabadon választott tevékenységgel kitölteni. A szabadidő eltöltés megszervezése - éppen részrebontottsága miatt - nehéz pedagógiai feladatot jelent. A gyakorlatban a csoportos nevelők a délutáni tömböket használják szakfoglalkozások lebonyolítására, az esteket pedig a szabadabb, kötetlenebb társalgási és tömegkommunikációs művelődési-szórakozási tennivalókra. Ennek a megosztásnak az ad alapot, hogy a szakfoglalkozások vezetőit nem lehet permanensen foglalkoztatni /munkaidőbeosztásuk miatt/.

Témánk szempontjából a legfőbb kérdés a tartalomra irányul: mivel töltik el szabadidejüket a gyermekvárosi növendékek és mivel a kontrollcsoport /a kintlakó növendékek/.

A tényleges tevékenységek sorrendjében az első helyet az olvasás foglalja el, különösen az általános iskolás korban /27,4 %/. E foglalkozások /olvasás, könyvmézegetés, folyóirat, napilap olvasása/ a napi szabadidő mennyiségből egynegyedét /24,9 %/ kiragadják, a többi a maradékon osztozik. Az olvasás ideje zömmel a vacsora utáni szabadidő, de a fiúk ujságolvasása az ebéd utáni szünidőben is jellemző tevékenység /10,2 %/.

/19.sz. tábla/.

A tevékenységek rangsorában a második helyet a testedzés és sport-tevékenység foglalja el /18,3 %/, amiből szignifikánsan a fiúk veszik ki a nagyobb részt /32,2 %/, a lányok még a szabadban való játékot sem részesítik annyira előnyben mint a fiúk. Ez a tény az általános véleménnyel ellenkezik, ugyanis a mozgásos-sport tevékenység iránti igényt véve alapul, úgy tűnik, mintha a lányok is jelentősen edzenék magukat.

Különösen figyelemre méltó a pedagógiai gyakorlat szempontjából az, hogy a lányok mind a segédmunka jellegű, mind a szakmunka jellegű fizikai tevékenységben nagyobb arányban vesznek részt /11,7 %, illetve 16,8%/, mint a fiuk /9,1 %, illetve 2,3 %/. A lányok tevékenységét kertészkedés, kisállatgondozás, szabó-varró és főző tevékenység teszi ki, míg a fiukét a motorjavító, autószervez, állatgondozó tevékenysége alkotja. Ha számításba vesszük, hogy az összes szabadidő eltöltés egyötödét /20,1 %/ szabadon választott fizikai munkatevékenység tölti ki, akkor a minőségi arányokkal elégedettek lehetünk. A fizikai munka választása az egyes életkorokban arányosan megoszló /20.sz. táblázat./.

A szabadidő és művelődés viszonyát vizsgálva a nevelőotthoni körülmények között, a kulturális tevékenységek arányát megfelelőnek tarthatjuk. Az olvasáson kívüli egyéb művészeti-irodalmi elfoglaltságok a tevékenységek egyötödét teszik ki. Arányaiban kevésnek bizonyul a mérhetetlen pedagógiai szervezést igénylő szakfoglalkozások résztvevőinek száma: a kulturális szakfoglalkozásoké 11,2 %, a művészeti jellegűeké 1,4 %, a tantárgyi szakköröké 4,9 %. /A résztvevők összlétszáma: 110 növendék./ A kulturális szakfoglalkozásokon való részvétel az életkorral előrehaladva nő, a művészeti szakfoglalkozás résztvevőinél az életkor nem jelent meghatározó tényezőt /ott ugyanis az adottságok, képességek az elsődleges "irányítók". /20. táblázat/. A tantárgyi szakkörökre az általános iskola végzős tanulói járnak nagyobb arányban és kisebb arányban a középiskolás növendékek.

A kintlakó tanulóknál /kontroll csoportnál/ várhatóan más a szabadidő tényleges eltöltése, mint az intézetben belül. A kintlakók több szabadidős tevékenységet végeznek a szabadban, mozgással, mint a nevelőotthoniak /d = +10,6 %/, a kulturális szabadidő eltöltésben azonban nincs szignifikáns különbség a nevelőotthoni és a családban nevelkedő növendékek között.

A legalább félórát tartó szabadidő tevékenységek megoszlása bentlakó növendékeknél /korcsoport százalékában/ napi átlagban

19.sz. táblázat

N = 872^x

szabadidő tevékenység	11-12 éves		13-14 éves		15-18 éves		Összesen	
	fiú	lány	fiú	lány	fiú	lány	fiú	lány
kirándulás, tura	-	-	2,0	2,3	2,5	5,1	1,6	2,4
testedzés, sport	38,2	1,8	28,1	5,0	30,8	9,4	32,2	5,4
játék a szabad- ban	27,0	33,3	1,3	0,5	19,3	0,8	15,4	8,7
fizikai s.munka	4,0	6,3	15,1	14,7	7,8	11,1	9,1	11,7
alkotó fiz.munka	4,9	15,3	-	17,9	2,5	16,3	2,3	16,8
Kulturális szakf.	2,4	3,6	8,9	11,4	17,9	21,4	10,3	12,1
Művészeti szakf.	1,6	0,3	-	1,3	2,5	1,7	1,4	1,3
Olvasás	17,0	34,2	26,7	31,5	15,4	22,3	19,8	29,8
Tantárgyi szakkör	3,2	4,6	11,4	6,8	-	2,5	4,7	5,1
gyűjtés "speki"	1,6	-	1,3	6,8	-	9,4	0,9	5,9
ifjúsági mozg.	-	-	0,7	0,9	-	-	0,2	0,4
negatív időtölt.	-	-	4,8	0,3	1,3	-	2,1	0,4
Összesen	N 123 P 100,0	111 100,0	146 100,0	219 100,0	156 100,0	117 100,0	425 100,0	447 100,0
Egy főre eső napi tevé- kenység:	1,8	1,7	1,7	1,6	5,8	3,5	2,4	2,3

^x Egy növendék több tevékenységet végzett

A legalább napi félórát tartó szabadidő tevékenységek megoszlása bentlakó növendékeknél /az eltöltés módja szerint/ napi átlagban

20.sz. táblázat

N = 872 ^x

szabadidő- tevékenység	11-12 éves		13-14 éves		15-18 éves		Összesen N/P		
	fiú	lány	fiú	lány	fiú	lány	fiú	lány	
kirándulás, tura	-	-	42,9	45,5	57,1	54,5	7	11/100,0	
testedzés, sport	34,6	8,3	30,1	45,8	35,3	45,9	136	24/100,0	
játék a szabadban	50,8	94,8	3,1	2,6	46,1	2,6	65	39/100,0	
fizikai s.munka	12,8	13,5	56,4	61,5	30,8	25,0	39	52/100,0	
alkotó fiz.munka	60,0	22,7	-	52,0	40,0	25,3	10	75/100,0	
kulturális szakf.	6,8	7,4	29,5	46,3	63,7	46,3	44	54/100,0	
művészeti szakf.	33,3	16,7	-	50,0	66,7	33,3	6	6/100,0	
olvasás	25,0	28,6	46,4	51,9	28,6	13,5	84	133/100,0	
tantárgyi szakkör	20,0	21,7	80,0	65,2	-	13,1	20	23/100,0	
gyűjtés, "speki"	51,0	-	50,0	57,7	-	42,3	4	26/100,0	
ifjúsági mozg.	-	-	100,0	100,0	-	-	1	2/100,0	
negatív időtölt.	-	-	77,7	100,0	22,3	-	9	2/100,0	
Összesen	N P	123 28,9	111 24,8	146 34,3	219 49,0	156 36,8	117 26,2	425 100,0	447 100,0

^x Egy növendék több tevékenységet végzett

A tényleges szabadidő eltöltés szempontjából a nevelőotthoni, illetve a családi nevelkedés a vizsgált populációnál csupán az időviszonyok szempontjából különbözik, a tartalom szempontjából nem. A szabadidő struktúrájának, időbeli eloszlásának, nagyságrendjének - e szempontból is - különös jelentősége van a nevelőotthoni nevelésben. Nevelőotthonaink pedagógiai tevékenységének alapidokumentuma az általános-, illetve középiskolai nevelési terv. "Az általános iskolai tanulók tervszerű nevelésének programjához" /a Nevelési Tervhez/ 1963-ban jelent meg felhasználási utmutató az Országos Pedagógiai Intézet kiadásában. Ebben az Utmutatóban ez a szó: "szabadidő" az intézet igazgatója feladatainak felsorolása közben mint a "meglévő keretek" egyik tagja 1 alkalommal fordul elő /zárójelben/. Az Utmutató a nevelés alkalmi között az önkiszolgáló munkát, a közhasznú társadalmi munkát, a szakkörökben végzett - a termelő munka irányába ható - tevékenységet, valamint a "testi nevelés, sport, mozgásos játékok, fizikai munka" tevékenységi formáit ajánlja. A szabadidő tervszerű, szervezett, változatos megvalósítására az utmutató nem ad eligazítást.

A szabadidő társadalmi jelentőségének növekedése azonban nem állhat meg ennél a koncepciónál, követni kell a nevelőotthoni nevelésben is a munka, szabadidő, művelődés, regenerálódás, szórakozás funkcióinak egy ivbe történő összefogását, a merev elhatárolások feloldását.

Az általános- és középiskolák számára megjelent nevelési és oktatási programok már ezt az elvet követik, benne a tanításon kívüli idő felhasználása jelentős pedagógiai hangsúlyt kap. Az új oktatási-nevelési programok nevelőotthoni felhasználásához azonban újabb Utmutató nem jelent meg, s így a nevelőotthoni nevelés tervezésének dokumentumaiban a szabadidő tevékenység nem került jelentőségének megfelelő helyre.

4. A választott és a végzett tevékenységek összefüggései

A szabadidő eltöltésre vonatkozó attitűd kutatásánál feltételeztük, hogy a növendékek állásfoglalásai motivumként is működnek, indítják őket a választott szabadidő tevékenység végzésére. Kérdésként merül fel, hogy az igényként, vágyként állásfoglalásként jelentkező szabadidő tartalmak hogyan valósulnak meg a nevelőotthon életének meghatározó feltételei között.

Az igények feltárásánál a mozgásos, testedző, sporttevékenységek továbbfejlesztésének igényével és javaslataival találkozunk az első helyen. A nevelőotthoni növendékek tényleges szabadidő eltöltésében ez a tevékenység-sor /elsősorban a kirándulás!/ nem kapta meg az öt megillető helyet. Amíg sportolni kíván 23,6 % /6.sz. táblázat/, addig csak 18,3 % valósítja meg azt / $d = -5,3$ %/, amíg a séta, a kirándulás a növendékek 24,0 %-ának a legkedveltebb tevékenysége, addig ez a növendékek 2,0 %-a esetében valósul meg / $d = -22$ %/. Kimondhatjuk, hogy a növendékek a kedvelt szabadidő eltöltésüket ebben a minőségi kategóriában nem tudták megvalósítani. Anélkül, hogy a konkrét eset tárgyi-személyi tényezőit elemeznénk a meggyűlés okát kutatva, megállapíthatjuk, hogy a növendékek "nyitási igénye", az otthon körletéből való kijutás, a "zárttság" feloldása az a pedagógiai helyzet, amely nem valósult meg.

A szabadidő eltöltésre vonatkozó attitűdök zöme a szükségletek és érdekek tengelyén haladva arányosan megvalósult, így az érdeklődésnek megfelelő arányu lett a kulturális szakfoglalkozásokon való részvétel, a művészeti szakfoglalkozások látogatása, a tantárgyi szakköri munka. Fel kell azonban figyelni arra a tényre, hogy egyes tevékenységek nagyságrendje jelentősen meghaladta az igények szintjét, a kedveltséggel ellentétesen valósultak meg a tevékenységek. Ha a tevékenység az érdek, érdeklődés, a kedvelt-

ség ellenére valósul meg, felveti a szabadidő eltöltés "egységes" /"csoportos"/, uniformizált, nem választáson alapuló megvalósítását. Óvatos pedagógiai megítélés is ezekben az esetekben a szabadidő eltöltés "szabadságfokának" csökkenését tételezi /esetleg manipulált szabadidő tevékenységre enged következtetni/. Pedagógiai szempontból tehát mindenképpen figyelmet érdemelnek e tevékenységfajták.

A vizsgálati adatok szerint a növendékeknek csupán 1,6 %-a kedveli a fizikai munkatevékenységet /hobbiként/ és mégis 10,4 %-uk végez ilyen tevékenységet /d = + 8,8 %/. Hasonló arányu az eltérés az alkotó, finomabb, szakmunka jellegű tevékenységeknél /d = 5,0 %/, az olvasásnál /d = 13,0 %/ is. Az adatok direkt nevelői irányítást és /vagy "üresjárat" kitöltését végzik, amikor azt teszik, amit nem kedvelnek.

Ha a tényleges szabadidő eltöltést a programból választott elképzelések rangsorával vetjük össze /11.sz. táblázat/, úgy azt találjuk, hogy a kiválasztási rangsor a marginális részeken /a rangsor elején csakugy, mint a rangsor végén/ megegyezik a tényleges tevékenységgel. Egy éves időtartamra vetítve ezt a megállapítást, a szabadidős szórakozások, elfoglaltságok melletti kitartást regisztrálhatjuk. A szabadidős tevékenységek során működésbe lépett nevelési tényezők a tevékenységek melletti kitartást, a tevékenységekbe történő elmélyülést eredményezték. Ez a megkedveltetés egy egész életre kihatással lehet, amelyre bizonyítékok a végzett növendékek levelei:

F.L. férfi, 13 évig volt a Gyermekváros növendéke, írja: "Most is szeretem, ha szabadidőmet olyan dolgok töltik ki, amit hasznosnak tartok és teljesen kielégítenek. Szeretek a ház körül foglalatatoskodni ... szívesen rajzolok, barkácsolok. A könyveket ma is szeretem és szívesen olvasok."

F.G. férfi, 7 évig volt növendék, írja: "Csinálok feleségemmel együtt, amit mindig nagyon szerettem: énekelünk a városi énekarban és sok-sok zenét hallgatunk ..."

K.I. nő, 13 évig növendék: "A sportot még most is üzöm. Nagyon örülök, hogy megtanultam himezni, géppel varrni.. Magam varrom ruháimat. Szeretek olvasni, főleg történelmi regényeket..."

T.Zs. nő, 16 évig növendék: "Nagyon sok adva volt, de nem volt elég az az idő, ami rendelkezésünkre állott ahhoz, hogy maximálisan kibontakoztassuk mélyen elrejtett képességeinket, egyéniségünket... Nincs panaszra vagy elégedetlenségre okom, mert mindazt, amit a Gyermekvárosban magamba összegyűjtöttem, az "szerves részemé" vált ... Nagyon sok előadásra van lehetőségem és ezt kedvem szerint válogatom ki a magam számára és érdeklődésemmel megfelelően."

Sz.Zs. nő, 14 évig növendék: "Nagyon szeretem a zenét. Szívesen jártam a zenekari próbákra P.L. bácsihoz. Segítettem a kezdő klarinétosok oktatásában is. Versenyekre jártam. Szerettem a komolyzenét ... Most is foglalkozom zenével ... népzenei tanítók az általános iskolás gyerekeknek az énektanárnővel együtt."

F.J. nő, 9 évig növendék: "A jelenlegi és a gyermekkori szabadidő eltöltése között összefüggést látok. Szívesen varrok és megítélésem szerint, szépen kézimunkázok. Kb. 500 könyvünk van és ezeket mind elolvastam... Most is sportolok, a felnőtt nődolgozók minden sportrendezvényén tevékenyen részt veszek. A szakszervezeti válogatott tagja vagyok."

O.H. nő, 4 évig növendék: "Régen is és most is olyan tevékenységgel igyekszem eltölteni a szabadidőm, amely az öröm forrása, mely élményt jelentett és jelent. A kirándulás, barangolás, csavargás szeretete a kisgyermekkoromtól folytonos ... A költészethez való vonzódásom megmaradt. A versek mellett ujabban a próza /szociológiai művek/, a film, a fotó, azaz egyre inkább mindaz, melynek tárgya az ember."

A szabadidő eltöltési igények menyiségi mutatója alacsonyabbá lesz a megvalósulás során. Kutatásunk során feltártuk, hogy a növendékek átlag 3 szabadidős tevékenységet választanak. Megvalósulásuk csökkenése az alábbi:

11-12 éves	fiuknál:	1,8
	lányoknál:	1,7
13-14 éves	fiuknál:	1,7
	lányoknál:	1,6
15-18 éves	fiuknál:	5,8
	lányoknál:	3,5

A növendékek a 3 tevékenységre irányuló igényüket csak 2,3 tevékenységgel tudták realizálni /ebben a fiúk 2,4 tevékenységet, a lányok 2,3 tevékenységet valósítottak meg/.

Említésre méltó, hogy az ifjúsági mozgalom nem tudta a programjával a növendékeket mozgósítani a szabadidőben, csupán a gyermekvezetőknek és az ifjúsági tisztségviselőknek adott a mozgalom szabadidős programot. Miután minden növendék uttörő, illetve KISZ tag is, a mozgalom "foglalkozások" minden esetben program szerint előirt tevékenységnek /"félszabadidőnek"/ számítanak.

A kedvelt szabadidő eltöltések között megjelent és a valóságban polgárjogot nyert néhány olyan szabadidő tevékenység, amely nem szerepelt a Gyermekváros szabadidő program ajánlásaiban. Ilyen volt a "spekizők" /spekizők/ társasága, amely mindenféle eszköz, tárgy, természetes vagy műanyag gyűjtését végezte. Felsorolni sem lehet, amit egy-egy növendék gyűjtött valamely rendszerező szempontot követve. Az igény, a gyűjtés "érdekessége" nagyobb volt /4,3 %/, mint maga a gyűjtés /3,4 %/.

Ugyancsak megjelentek a kedvelt időtöltések között és a tényleges szabadidő eltöltésben negatív, értéktelen, vagy éppen káros időtöltési formák, amilyen a barangolás, csuzlizás, nyilazás, kőfalról való ugrálás, stb. Ezekben az időtöltési formákban a legtöbb a baleseti lehetőség, ezek a legszervezetlenebbek, nevelői felügyelet alól kijutók, "önállósulók." Arányuk nem nagy még az igények szintjén sem /2,7 %/, főleg a megvalósulás szintjén nem /1,6 %/, de veszélyességük annál nagyobb. A pedagógiai szervezőmunkával sikerült csökkenteni ezt a fajta tevékenységi formát, megszüntetése több és ujszerűbb "romantikus" szabadidő tevékenységet tétel.

Ha a választott és a végzett szabadidő tevékenységeket az eltöltés módja /minősége/ szerint vizsgáljuk meg, akkor megállapíthatjuk, hogy a sport

edzés, kirándulás tevékenységcsoportja egyenlő korcsoporti eloszlást mutat. A játéktevékenységeknél kimutattuk, hogy kedveltsége az életkorral előrehaladva sportjátékra vált át, ugyanezt a tényleges tevékenységeknél már nem tudtuk kimutatni /nincs szignifikáns különbség az életkori csoportok ilyen tevékenysége között/.

A választott és a megvalósított szabadidő tevékenységek magasfoku egyezése megerősíteni látszik a Gyermekváros szabadidő-pedagógiáját: a szabadidő eltöltés strukturájára és variációira készített nevelési programját.

6. A szabadidő eltöltéssel kapcsolatos megelégedettség

Szabadidő kutatásunknak ezt a részét részben a gyermekvárosi és a kintlakó növendékek interjuja útján, részben pedig utánkövetéses vizsgálat adatai alapján állítottuk össze. Az utánkövetéses vizsgálatához 43 végzett növendék /felnőtt, dolgozó, házas személy/ nyújtott adatokat előre elkészített kérdésekre történő szabad válaszaival. A válaszadók hosszabb-rövidebb időt töltöttek a Főti Gyermekvárosban, megoszlásuk az alábbi:

GyV-ban eltöltött évek száma	a volt növendékek száma		
	férfi	nő	összesen
3 - 6 év	7	13	20
7 -10 év	4	6	10
10 év felett	2	11	13
Összesen:	13	30	43

A válaszadók az ismert helyen tartózkodó szakközépiskolát végzett 430 növendékből randomizált módszerrel /10 %-os mintaként/ lettek kiválasztva. Minden megkérdezett válaszolt az interju ivre.

A jól funkcionáló szabadidő rendszer egyik jellemzője - és egyben a feed back-je - az affektív értékelés: a kellemes, megelégedett érzelmi állapot. A szabadidő eltöltés a személyiség értékelő rendszerében, az érzelmi élet terén jelzéseket ad a szabadidőben végzett tevékenységek "értékéről", arról, hogy a növendék szubjektíven hogyan értékeli, számára milyen értékűnek tartja, mennyire érdekli a szabadidő tevékenység.

A szabadidő tevékenységgel való megelégedettség, illetve elégedetlenség lehet mennyiségi és minőségi jellegű. A mennyiségi mutatók arra utalnak, hogy a szabadidőt elegendőnek értékelik-e, többet vagy kevesebbet kívánnak belőle. A minőségi értékelés pedig azt mutatja meg, hogy a szabadidő foglalkozásokon a növendékek szívesen, kedvvel, önkéntesen vesznek-e részt.

A szabadidő eltöltés kvantitatív mutatójának azt fogadtuk el, hogy a növendékek hogyan nyilatkoznak a szabadidő kvantumról; minőségi mutatóként pedig azt vettük figyelembe, hogy a növendékek a szabadidő struktúra adta lehetőségek mellett mennyire kíváncsiak ki a Gyermekváros keretei közül.

a/ A szabadidő eltöltés mennyiségi értékelése

A vizsgálatnak ezt a részét a bentlakó növendékek és a kintlakók körében végeztük el nemek és életkorok viszonylatában. Ugyanakkor kíváncsiak voltunk a bentlakó és kintlakó növendékek szabadidő mennyiséggel való megelégedettségének arányaira. Feltételeztük ugyanis, hogy a kintlakó növendékek szabadabban rendelkeznek idejükkel, rugalmasabb napirendet követhetnek mint a bentlakók.

A bentlakó növendékek a szabadidő mennyiségével általában kevésbé elégedettek, nagyobb részük /56,3 %/ úgy nyilatkozik, hogy számukra

a Gyermekváros szabadidő programjának időkvantuma nem elég, többet kívánnak. A kisebb rész /43,7 %/ nyilatkozik csak úgy, hogy a szabadidő számára elegendő. Egyesek ezt a megállapításukat azzal egészítik ki, hogy "jól kell beosztani," "jól kell kihasználni", "minden programban részt kell venni", "különösen hét végén elég", "különösen télen elég" stb. /21.sz. táblázat/.

Részleteiben vizsgálva a szabadidő kvantummal való elégedettségét, felfigyelhetünk arra, hogy inkább a lányok elégedettek /49,7 %/, mint a fiúk /41,9 %/. Ez utóbbi összefüggésbe hozható azokkal az adatokkal, amelyek a lányok körében az olvasás, a kulturális szórakozás szignifikánsan nagyobb arányu elterjedéséről adnak számot. Ugy tűnik, hogy a lányok - kevésbé mozgásos - szabadidő eltöltési formáihoz elegendő a szabadidő ajánlatban és a napirendben biztosított szabadidő. $/X^2 = 39,6 \quad p = 0,001/$ $/X^2 = 48,8, \quad p = 0,001/$

Az életkorok szerint vizsgálva a nevelőotthonban nevelkedő gyermekek szabadidő kvantummal való elégedettségét, a vizsgálati adatok arról tanuskodnak, hogy életkorral előrehaladva a szabadidő mennyiségével való elégedetlenség szignifikánsan nő / $p = 0,001/$. A 11-12 éves fiuknak csupán 29,9 %-a elégedetlen, a 13-14 éveseknek már 69,4 %-a és a 15-18 éveseknek 92,6 %-a $/!/$. Az utolsó korcsoport magasfoku időmennyiségi elégedetlensége több tényezőre vezethető vissza, így a nagyobb iskolai tantárgyi követelményekkel, az otthoni tanulásra fordítandó nagyobb időszükséglettel, a partnerkapcsolatok kezdődő időigényével, stb. A nagyarányu elégedetlenség tehát nem írható egyértelműen a Gyermekváros szabadidő strukturájának és programjának terhére. A tény mégis az, hogy ez az elégedetlenség szignifikánsan fennáll, kielégítésére a nevelőotthon keretei között további lehetőségeket, szervezeti megoldásokat kell keresni.

Mennyiségileg elegendőnek tartják a szabadidejüket a bentlakó növendékek

21.sz. táblázat

N = 375

Életkor	E l é g				N e m e l é g				Ö s s z e s			
	fiu		lány		fiu		lány		fiu		lány	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
11-12 éves	47	70,1	55	82,1	20	29,9	12	17,9	67	100,0	65	100,0
13-14 éves	26	30,6	30	35,3	59	69,4	55	64,7	85		98	
15-18 éves	2	7,4	4	14,8	25	92,6	23	85,2	27		33	
Ö s s z e s e n	75	41,9	89	49,7	104	58,1	90	50,3	179		196	
Mindössze	164				194							
	43,7 %				56,3 %							

Életkor szerint:

11-12 éveseknél $p < 0,001$
 13-14 " $p < 0,001$
 15-18 " $p < 0,001$

Nemek szerint:

fiuk: lányok:
 $x^2 = 39,6$ $x^2 = 48,8$
 $p < 0,001$ $p < 0,001$

A lányok elégedetlensége a szabadidő mennyiséggel hasonló a fiukéhoz - csak arányaiban kisebb, - körükben a szabadidő mennyiségi igénye életkorral ugyancsak nő. A szabadidő igény növekedése az életkor függvényében ugyancsak szignifikáns $\chi^2 = 48,8$, $p = 0,001$ /. A 11-12 éves lányok csak elvétve elégedetlenek a szabadidő mennyiségével /17,9 %/, a 13-14 éveseknek már a többsége elégedetlen /64,7 %/ és a 15-18 éves lányok körében a szabadidő mennyiségével kapcsolatos elégedetlenség már 85,2 %-os. Különösen az utolsó korcsoport kimagasló elégedetlenségére kell itt is rámutatni, utalva arra, hogy a szabadidő rendszert befolyásoló tényezők hasonlóak a fiukéhoz.

A kintlakó növendékek szabadidő igényét vizsgálva, már nem kapunk olyan egységes képet, mint a bentlakók esetében. Feltűnő, hogy a 15-16 évesek kétszer-háromszor olyan elégedettek, mint a bentlakók: a bentlakó fiuk 69,43 %-a, a kintlakóké 37,5 %-ban elégedetlen csak; a bentlakó lányok 64,7 %-a, a kintlakó lányok 12,5 %-a mutat elégedetlenséget a szabadidő kvantummal kapcsolatban. Az a feltételezés tehát, hogy a kintlakó növendékek a szabadidő kvantummal jobban gazdálkodhatnak: nyújthatják, szűkíthetik azt - igazolva látszik. A tanulók személyes megkérdezésével bebizonyosodott, hogy a nappali szabadidő megnyújtását késő esti tanulással kompenzálják, amit a nevelőotthoni növendékek nem tehetnek meg. /22.sz. táblázat/

A 17-18 éves korcsoportban is csak feleannyian elégedetlenek a szabadidővel, mint a bentlakók körében: a fiuknál ez az arány 64,5 %, a lányoknál 52,4 %, bár az együttjárás eléggé laza $Q = 0,54$ /. A fiuk és a lányok elégedetlenségét az életkoruk függvényében azonban ugyancsak laza korrelációként foghatjuk fel /fiuknál: $Q = 0,54$, lányoknál: $Q = 0,47$ /, a fiuk és a lányok szabadidő igényének pedig nincs egymással együttjárása $Q = - 0,28$ /.

Mennyiségileg elegendőnek tartják a szabadidejüket a kintlakó növendékek

22.sz. táblázat

N = 123

Életkor	E l é g				N e m e l é g				Ö s s z e s			
	fiu		lány		fiu		lány		fiu		lány	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
11-14 éves	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
15-16 éves	20	62,5	28	87,5	12	37,5	11	12,5	32	100,0	39	100,0
17-18 éves	11	35,5	10	47,6	20	64,5	11	52,4	31	100,0	21	100,0
Összesen:	31	49,2	38	63,3	32	50,8	22	36,7	63	100,0	60	100,0
Mindössze:	69				54				123			
	56,1 %				43,9 %							

Életkor szerint:

15-18 éves: $Q = 0,54$

Nemek szerint:

fiuk: $Q = \frac{280}{520} = 0,54$

lányok: $Q = \frac{198}{418} = 0,47$

fiuk-lányok: $Q = - 0,28$

A Gyermekváros szabadidő programjának megvalósulását értékelve elmondhatjuk, hogy annak mennyiségi oldalával a fiatalabb korcsoportok megelégedettek, a serdülők felelégedetlen és az ifjú korosztály zömmel elégedetlen. Ha ugyanezt a kintlakó növendékek szabadidő kvantumával kapcsolatban vizsgáljuk, akkor a 15-16 évesek elégedetlenségével találkozunk. Ez arra utal, hogy ebben a korcsoportban is kielégíthető a szabadidő mennyiségi igénye! A nevelőotthon keretei között ez rugalmasabb nappirend és szabadidőbeosztással érhető el.

A Gyermekváros szabadidő eltöltési programját a vizsgálatnak ezek az adatai pozitíven értékelik: azaz a szabadidő rendszer mennyiségi szempontból jól funkcionál.

b/ A szabadidő eltöltés minőségi értékelése

A szabadidő eltöltés minőségi értékelésére mutatóként a növendékek "kivagyódását" a nevelőotthoni keretek közül fogadtuk el. Ez a mutató érzelmes visszajelentést tartalmaz a Gyermekváros szabadidő programjáról, annak tartalmáról, "szabadságfokáról".

A nevelőotthonban nevelkedő gyermekeknek a nevelőotthon területéről való kivagyódását a 23.sz. táblázat foglalja össze. Az adatokból kiderül, hogy a fiúk kivagyódása a nevelőotthon falai közül az életkorral párhuzamosan csökken $/\chi^2 = 46,8, p < 0,001/$. Ez a kivagyódás ellentétes együttjárást mutat a szabadidő mennyiségével való elégedetlenséggel, amiből azt következtetjük, hogy az időtényező kevésbé befolyásolja a növendékek megelégedettségi állapotát, pszichikus egyensúlyát. Más szóval: A kevesebb szabadidő ellenére is a növendékek "jól érzik magukat" a gyermekvárosi szabadidő rendszerben.

23.sz. tábla

N = 375

Kor- csoport	Kivágyó- dik-e	fiu		lány		összesen	
		SZÁM	%	SZÁM	%	SZÁM	%
11-14 évesek	igen	43	64,2	19	29,2	62	47,0
	nem	24	35,8	46	70,8	70	53,0
15-16 évesek	igen	18	21,2	33	33,7	51	27,9
	nem	67	78,8	65	66,3	132	72,1
17-18 évesek	igen	4	14,8	14	42,4	18	30,0
	nem	23	85,2	19	57,6	42	70,0
Összesen	igen	65	36,3	66	33,6	131	34,9
	nem	114	63,7	310	66,4	244	65,1
Mindössze		179	100,0	196	100,0	375	100,0

fiuk:

$$\chi^2 = 46,8$$

$$\text{szf} = 2$$

$$p < 0,001$$

11-12 évesek

$$p < 0,001$$

13-14 évesek

$$p = 0,05$$

15-18 évesek

$$p < 0,05$$

lányok:

$$\chi^2 = 19,7$$

$$\text{szf} = 2$$

$$p < 0,001$$

11-12 évesek

$$p = 0,40$$

13-14 évesek

$$p > 0,9$$

15-18 évesek

$$p < 0,001$$

Ugyanezt mondhatjuk el a kapott adatok alapján a nevelőotthoni lányokról. A lányok közül ugyanis nagyobb arányban kíváncsoznak ki a Gyermekváros falai közül, mint a fiuk közül. Különösen jellemző különbség az, hogy a 11-12 éves korcsoportban kétszer kevesebben vágyódnak el a lányok közül, mint a fiuk közül, viszont a 15-18 éves lányok megelégedettsége szignifikánsan $t = - 24,6$ alacsonyabb, mint a fiuké.

Az adatok úgy is értelmezhetők, hogy a felserdült lányok inkább kíváncsoznak a "falakon kívülre", mint az ugyanolyan korú fiuk $\chi^2 = 19,7$; $p < 0,001$. A serdülőkorú lányok kevésbé bírják a nevelőotthoni kötöttséget, a szabadidő szervezett programjait, mint a fiuk. Ez a felismerés sajátos leány-program, rugalmasabb napirend összeállítását igényli.

A növendékek között végzett vizsgálataink alapján - a minőségi értékelés oldaláról tekintve - a Fóti Gyermekváros szabadidő strukturájával és program ajánlásával a növendékek általában elégedettek, nem kíváncsoznak ki a Gyermekváros kereteiből. Kivételt csupán a serdülő lányok képeznek, akik a Gyermekváros szabadidő programjai ellenére is kivágyódnak az ifjúsági otthon falai közül.

A jelenlegi növendékek szempontjából a Fóti Gyermekváros szabadidő rendszerének funkcionálását alapvetően megfelelőnek minősíthetjük. Kérdés, hogy azok a növendékek, akik 3-16 esztendő töltsék el a Gyermekvárosban és a szabadidő rezsim minden előnyét és hátrányát magukon tapasztalták, hogyan nyilatkoznak visszaemlékezéseikben az itt töltött szabadidőről.

A volt növendékek az alábbi négy kérdésre adtak írásos választ:

1. Gyermekvárosi éveiben mivel /mikkel/ töltötte szívesen szabadidejét?
2. Mit csinált volna még szívesebben szabadidejében, ha erre lehetősége lett volna?
3. Jelenlegi szabadidős tevékenysége /hobbija/ és a gyermekvárosi szabadidő eltöltése között talál-e összefüggést?

4. Jelenlegi munkája és a gyermekvárosi szabadidő eltöltése között talál összefüggést?

Visszaemlékezéseikben a volt növendékek teljes számban állítják, hogy gyermekvárosi tartózkodásuk alatt alakult ki olyan kedvelt időtöltésük, hobbijuk, amelyre szívesen emlékeznek vissza, és amelyet a Gyermekvárosból való távozásuk után is folytatnak. A kedvelt időtöltések megoszlása a visszaemlékezésekben az alábbi:

A kedvelt időtöltés megnevezése:	a GYV-ban töltött évek száma						Összesen:	
	3 - 6 év		7 - 10 év		11- év		ffi	nő
	ffi	nő	ffi	nő	ffi	nő		
sport, kirándulás, tura	5	1	4	5	-	5	9	11
szakmai fizikai tevékenység	-	3	-	1	-	1	-	5
képzőművészeti tevékenység, irodalom /olvasás/	2	8	-	-	1	2	3	10
zene, népitánc	-	1	-	-	1	3	1	4
Összesen:	7	13	4	6	2	11	13	30

A megoszlásból első megközelítésre kitűnik, hogy az egyes szabadidő tevékenységek megoszlása a visszaemlékezésekben megfelel a jelenlegi megoszlásnak:

a tevékenység:	visszaeml. megoszl. %	jelenlegi megoszl.%
sport, kirándulás	46,5	32,2
szakmai fiz.tev.	11,6	10,4
képzőműv., irodalom	30,2	36,1
zene, népitánc	11,6	1,4

Jelentős eltérés a régebbi szabadidő eltöltést illetően a sport és a népitáncot illetően van. Ugy tűnik, hogy ezek a tevékenységfélések az utóbbi 10 évben visszafejlődtek, a növendékek kedveltségi mutatói és a tényleges tevékenységi mutatók alapján egyaránt csökkenő tendenciájuk. E tendenciával szemben a művelődési tevékenységek aránya emelkedni látszik, azaz a szabadidő eltöltés hangsúlya a művelődési tevékenységekre helyeződött át.

Arra a kérdésre, hogy mit csinált volna még az egykori növendék a szabadidejében szívesen, legtöbbször ilyen válaszokat adtak: "Többet jártam volna kirándulni, táncolni.", "Szabadidőmet utazással bel- és külföldön szerettem volna tölteni", "Sokat nevetni, játszani, kirándulni", "kirándulás, séta".. stb. Annak ellenére, hogy a régebbi szabadidő eltöltést a sport-tesztelés inkább jellemezte, mint a jelenlegit, a régi növendékek a sportolásban a kirándulás, tura hiányát emelik ki utólag. A jelenlegi elfoglaltságok megelégedettségi indexét vizsgálva, újra előkerül a nagyobb arányú kirándulási igény, az otthonból való kilépés igénye, a nagyobb nyitottság iránti vágy. Ez a pedagógiai probléma - a visszaemlékezések tanúsága szerint - az utóbbi 10 év alatt sem oldódott meg gyökeresen.

Már előzőleg is utaltunk arra, hogy a gyermekvárosi életmód magában hordozott szabadidő tartalmakat is. A szabadidőbeli tevékenységek a növendékek életmódjába épültek, több művelődési tartalom a szabadidő közvetítésével vált a volt növendékek élethivatásává, vagy életmódi elemmé. Elfogadhatjuk Vitányi alaphipotézisét, hogy "a szabadidőnek adott, egy emberre, egy rétegre, egy társadalmi osztályra jellemző szerkezete nem véletlen műve, hanem az egymással való megfelelések egész láncolatának egy része."

/VITÁNYI I., 1976. 134.old./

Az így értelmezett összefüggés a gyermekvárosi életmód és a jelenlegi /felnőtt, dolgozó, házas/ életmód között a visszaemlékezésekben pozitív, legnagyobb részük /81,4 %/ jelenlegi szabadidő eltöltésében fedezi a régebbi elemeket. A megváltozott életkörülmények ellenére is vizsgálható a gyermekvárosi szabadidő eltöltési szokás. Néhány kiemelt eset:

Sz.L. férfi, 7 évig növendék: "Jelenleg speciális helyzetben vagyok /épitkezem/, ami ilyen vonatkozásban nem jellemző. Egyébként továbbra is a sport, valamint az olvasás van első helyen..."

T.L. nő, 4 évig növendék: "Bár a család ellátása kevesebb szabadidőt engedélyez, ezt is próbálom kihasználni... Ha időm engedi, szeretek olvasni, kézimunkázni."

M.J. nő, 9 évig növendék: "Amikor van egy kis szabadidőm, most is szívesen kézimunkázok, olvasok, mint azelőtt. Ezeket az elfoglaltságokat akkor tanultam és szerettem meg és azóta is, ha van időm, ilyen dolgokat szoktam csinálni."

B.J. férfi, 4 évig növendék: "Jelenlegi szabadidő eltöltésem egyértelműen következik a gyermekkoriból, hiszen mai, pontosabban jelenlegi életvitelemet is maximálisan a versenysport határozza meg /jelenleg az FTC Atlétikai Szakosztályában hármasugró vagyok/."

A visszaemlékező önvallomások alapján el kell fogadnunk azt a tételt, hogy a nevelőotthoni szabadidő eltöltés hatással van az ifjúkori szabadidő megszervezésére, az időben egymástól távoleső szabadidőtevékenységek folyamatos láncolatban megfelelőséget mutatnak.

Kiemeltük azonban többször, hogy a szabadidőt a munkától mereven elválasztani alapvető tévedés lenne, s ebben a megállapításunkban implicite tételteztük azt is, hogy a szabadidős tevékenység kihatással lehet a munkára, illetve a munkatevékenység beleolvadhat a szabadidő tevékenységbe is. Ennek a tételnek visszacsatolását végeztük el a volt növendékek között, amikor arra kértünk választ, hogy lát-e összefüggést a gyermekkori szabadidő eltöltés

és a választott élethivatása, jelenlegi munkája között. Az értékelő válaszok között 7 olyan megállapítás található, amelyik semmiféle összefüggést nem talál a szabadidős kedvtelése és munkaköre között /16,3 %/, a többség azonban határozottan állítja azt, hogy a szabadidős tevékenységek csirái, motívumai, orientálói voltak jelenlegi foglalkozásának. /83, 7 %/

B.F. férfi, 7 évig növendék: "Szabadidőmben szívesen festettem, rajzoltam, szobrot készítettem. Most hivatásom lett a szabadidőben végzett munka." /Megjegyzés B.F. ismert grafikusművész/.

Sz.M. nő, 4 évig növendék: "Gyermekkoromban a szabadidőmben legszívesebben olvastam, jelenleg társadalmi munkában könyvtáros vagyok."

K.V. nő, 4 évig növendék: "Gyermekkoromban sokat vigyáztam gyerekekre, így szerettem meg őket s ezért választottam az óvónőséget. A szabadidőben végzett tevékenységet az óvónői munkám során is felhasználom. Bábokat késztek, meseillusztrációkat rajzolok, festek, babaruhákat, naposkötényeket varrok..."

T.L. férfi, 15 évig növendék: "Szabadidőmet rejtvényfejtéssel, logikai játékokkal töltöttem szívesen /matematikai szakköri tag/ ...A szabadidő tevékenység a jelenlegi munkámra meghatározó, döntő jellegű... nagyon sokat jelentett számomra ... a gondolkodás, a gondolatok feszültsége ... Ugy érzem, hogy a főiskola... egy belső igényből adódó vágyam teljesülése is lesz." /Megjegyzés: T.L. matematika-fizika szakos főiskolai hallgató/.

D.Cs. férfi, 9 évig növendék, majd további 8 évig ugyanott dolgozó: "A foglalkozás és a szabadidő tevékenység közötti összefüggés csak közvetett /nem lettem sportoló, zenész/, de szerintem mégis ezek határozzák meg, hogy most gépkocsivezető vagyok. A műszaki ismereteken túl a jó gépkocsivezetőnek még rendelkeznie kell ritmusérzékkel /zene/, megfelelő tájékozódóképességgel /turizmus/, "kollektív" munkavégzőképességgel /labdajátékok/."

Legnagyobb arányban a gyermekfelügyelőként végzett leánynövendékeket orientálta a szabadidős tevékenység, amelyben u.n. "kismama"-tevékenységet végeztek, vállalták kisebb növendékek patronálását, gondozását, iskolai korrepetálását. Ezt a munkát önként és szabadidejükben végezték.

A gyermekvárosi szabadidő strukturával, a szabadidő tevékenységek varianciájával tehát nemcsak a jelenlegi növendékek elégedettek, hanem a volt növendékek is. A szabadidő struktúra korrekciójának szükségességére mind a jelenlegi, mind a volt növendékek utaltak. Az utalás a szabadidős tevékenységek közvetítésével a gyermekvárosi élet nyitottságának teljesebbé tételére mutat. A kedvelt és a ténylegesen végzett tevékenységek közötti eltérés, diszkrepancia a szabadidő direkt irányításának tendenciájára is utal. A volt növendékek visszajelentéseiben is megjelenik e nevelési probléma, s javasolják "a felnőttek tapintatos szabadidő irányítását." Mindez tudatos pedagógiai szervezéssel korrigálható.

V.

PEDAGÓGIAI KÖVETKEZTETÉSEK

1. Az információ jelentősége a szabadidő eltöltésben

A nevelőotthonokban nevelkedő gyermekek mind szociális helyzetükben, mind személyiségfejlődésükben sajátos csoportot képviselnek felnövő ifjúságunk egészében. A vizsgálat évében /1981/ hazánkban 32.821 gyermek volt állami gondozott, közülük 24.681 gyermek nevelkedett nevelőotthonokban /75,2 %/ és 8.140 növendék nevelőszülőknél /24,8 %/. A nevelőotthonokban nevelkedő gyermekek állami gondozásba vételének oka zömmel /75 %/ a szülők kedvezőtlen erkölcsi magatartása, alkoholizmusa, szabadságvesztése vagy a kedvezőtlen lakáshelyzet. Lényegesen kisebb részt tesz ki az árva, félárva, valamint elhagyott gyermekek aránya /4,1 %/ és az egészségi okok miatt gondozásba kerülteké /4,3 %/. Mindezen kívül jelentős számú gyermek került állami gondozásba a gyermek magatartása /bűnözése, csavargása/ miatt /16,6 %/. Ez utóbbi csoport tagjai javító-nevelő otthonokban nevelkednek, így kutatásunk megállapításai rájuk nem vonatkoznak.

Vizsgálatunk során a nevelőotthonokban nevelkedő /de javító-nevelést nem igénylő/ 19.233 növendékből 375 növendéket /2 %-os kiválasztás/ vettünk fel mintánkba egyetlen nevelőotthon, a Fóti Gyermekváros keretében. Mintánk a gyermekvárosi körülmények között nevelkedő gyermekek /11-18 évesek/ szabadidő eltöltésére reprezentatív jellegű. Felmérésünk a konkrét nevelési gyakorlatot elemezte. Megállapításaiból néhányat a pedagógiai elmélet síkjára kívánunk átvinni, olyanokat, amelyek "tükrözik a gyakorlat "síkjának" lényeges, általánosítható összefüggéseit." /SZARKA J., 1980.12.old./ A kutatásban feltárt pedagógiai gyakorlat az, "ami van", a következő elméleti kérdések pedig a mozgás irányát, többé-kevésbé a követelmények felvázolását tartalmazó elemzések.

A nevelőotthoni körülmények közötti szabadidő eltöltésnek alapvető tétele, hogy a növendékek a szabadidő tevékenységekről tájékozottak legyenek. Az információnak így alapvető jelentősége van a szabadidő eltöltésben. Az információ valamely tényre, eseményre vonatkozó közlés, és egyben a gondolkodás kiindulópontja. Az információ mindig bizonytalanságot szüntet meg és annál értékesebb, mennél inkább hozzájárul a bizonytalanság /határozatlanság/ elosztatásához.

A vizsgálatok utaltak arra, hogy a nevelőotthoni növendékek kelően tájékozottak a szabadidő tevékenységek sokféleségében és ennek megfelelően a kedvezőtlen szabadidő eltöltést nem a növendékek ilyen irányú ismerethiányában kell keresnünk. A növendékek szabadidő tevékenységi ismerete jóval szélesebb annál, ami a nevelőotthoni körülmények között megvalósul. Az informáltság problémáját ezért más oldalról szükséges megközelíteni.

Adataink utalnak arra, hogy az átlag 23 féle szabadidő tevékenység felsorolásával a növendékek még a nevelőotthonban kiírt /ajánlott/ tevékenységfajták /68 féle/ egyharmadát is alig érték el, s abban is zömmel a sport- testedzés terén megvalósítható tevékenységet soroltak fel.

Ebből a szempontból a szabadidő eltöltési lehetőségekre történő tájékoztató és mozgósító pedagógiai tevékenység hiányosságai tükröződnek a vizsgálati adatokban. Bármely tevékenység teljesítményénél, követelményénél egymásra épülő /taxonomizmus/ elrendezéssel kell számolnunk a tények megismerésétől, azok megértésén át az alkalmazásig. A szocialista nevelélmélet az utóbbi időben többféle feladatrendszerrel dolgozott ki /v.ö. ÁGOSTON GY. 1976/, s ugyanakkor többféle követelmény rendszerezés is látott nap-világot a pedagógia elméletében. A legismertebb teljesítmény kategóriákat Kádárné Fülöp Judit: Taxonomia a pedagógiában c. tanulmánya alapján /Ped. Szle 1971.6.sz./ Ballér a következőképpen állítja össze /BALLÉR E.:

Tantervelmélet és tantervi reform, Bp. 1978. TK. 37. old./:

Bloom	IEA	Nagy Sándor	Nagy József	Ityelszon
megismerés	megismerés	megismerés	ráismerés, megnevezés, reprodukció	megőrzés
megértés	megértés	jártasság /szűkebb ér- telemben/	alkalmazás külső algo- ritmus szint- jén	megértés
alkalmazás	alkalmazás	készség	alkalmazás belső algo- ritmus szint- jén alkalmazás maximális be- gyakorlottság szintjén	
analízis, szintézis	alkotó al- kalmazás	jártasság /tágabb ér- telemben/	megismerő alkalmazás /képesség/	alkalmazás

A teljesítmény kategóriák mindegyike a megismerésből /ráismerés, megnevezés, reprodukció/ indul ki, ami kutatásunk tárgyát illetően azt jelenti, hogy a csoportos nevelőnek elsődleges feladata az új és a régebbi növendékekkel a szabadidő programok megismertetése. Ez két részből áll:

- tartalmazza az évi szabadidő elfoglaltságok rendszerét, és
- heti bontásban tartalmazza az aktuális lehetőségeket a választások szempontjából. Meg kell emelni a növendékek szabadidő eltöltési ismeretét mind számában, mind pedig fajtájában. Ez az ismertetés a szabadidős tevékenységek varianciáját emelheti.

Nem elég azonban a pusztán ismertetés, a tevékenységek felsorolása. A növendékeknek szükségük van arra, hogy a tevékenységek lényegébe betekinthessenek, megértsék az egyes szabadidő foglalkozások tartalmát: szépségét és nehézségét is. Az interjú vizsgálatok fényt derítettek arra, hogy a növendékek az általuk felsorolt szabadidő tevékenység "lényegét" nem ismerik. Említést tesznek pl. kerámia-készítésről, ugyanakkor nem ismerik, hogy ott mit csinálnak, milyen kézügyesség, tárgylátás, fantáziaműködés szükséges hozzá.

Ha a szabadidő tevékenységek választása csupán az előző taxonómia szintig jut el, és a növendékek csak "cím" után választanak, úgy vagy a véletlen választás vagy a manipuláltság ördögi körébe kerül a nevelő és a növendék egyaránt. A megértés szintje viszont feltételezi, hogy a csoportos nevelő bemutatja /elviszi a növendékeket a szakfoglalkozásra/ az egyes tevékenységeket, magyarázza, érdeklődést keltően részletezi a "foglalkozást". Ez az a mozzanat, amely a nevelőt a szabadidő eltöltés manipuláltságától megóvjaa s ugyanakkor az egyes tevékenységek irányába történő orientációt is biztosítja.

Levonhatjuk a következőt: a szabadidő eltöltés pedagógiai megszervezésének első lépcsője a tevékenységek megismertetése, belső tartalmuk megértése."A nevelőotthoni nevelés továbbfejlesztésének programját" /Nagy S., 1976/ tehát azzal kell kiegészítenünk, hogy a nevelőnek fontos pedagógiai szervezési feladatai adódnak már a szabadidős tevékenységek választása előtt. "Nagyon gazdag választási lehetőséget kell a nevelőotthonnak termtenni a kötetlen szabadidő eltöltéséhez, hogy a növendék valóban teljesen önkéntesnek, sajátjának érezze választását" - állapítottuk meg az idézett továbbfejlesztési programban. /PÁLFY GY.-SZÉKÁCSNÉ, im. 1985.old./
A választási lehetőség önmagában azonban nem elegendő: a pedagógiai kézi-

könyveinkben /JÁRÓ M.-ALMÁSSY L., 1972; NAGY S. 1976.; FÜLE S. 1978/ konkrét instrukciót kell adni a választás előtti döntő pedagógiai láncszemek: a megismertetésnek, megértetésnek.

2. A szabadidő és művelődés

A szabadidő mennyiségi növekedésével párhuzamosan felvetődik a tartalom változásának kérdése is. A fejlett kapitalista országokban a szabadidő felhasználást a manipuláció eredményeként pesszimistán fogják fel, az emberiség elé a "magányos tömeg" elrettentő képét festik. A szabadidő funkcionálását, annak értelmét abban látják, hogy megszabadít a munkaidőtől, hogy az individuum a szabadidejében szabadon választhat. Ez a fetiszizált szabad választás eltekint minden társadalmi-történelmi determináltságtól. "Holott a valóságos viszony fordított - írja Ágh Attila, - a szabadidő használati értéke, azaz a konkrét tevékenységformák - amelyeket egyébként is többnyire alkalmilag, esetlegesen választ - szolgálnak a közvetlen-közvetett társadalmi késztetések, sőt a dologi manipuláció teréül, míg szabadidejének csereértéke hordozza magában a valódi felszabadulás mozzanatát mint szabad és tudatos vonatkoztatását a társadalomra, vagyis személyiségének magasabb szinten való ujratermelése lehetőségét. A valóságos szabadság ... ezért nem a kedvtelés valamitől, hanem az önművelés valamiért való szabadságában." /ÁGH A., 1977, 25-26. old.: kiemelés tőlem: P.GY/.

A szabadidő eltöltés és a művelődés egymástól el nem választható fogalmak. Köpeczi szerint "a szabadidő felhasználásának kérdését nem lehet elválasztani a lenini értelemben vett kulturális forradalomtól, amely hazánk szocialista átalakulásával egyidőben kezdődött el." /KÖPECZI B., 1972. 12.old./ A kulturális forradalom, a kultúra demokratizálódása szocialista társadalmunk jellemzője. A kulturálódás alkalmi, szinterei a gazdasági-

társadalmi fejlődéssel együtt - bár nem automatikusan - változnak. Kétségtelen, hogy a szabadidőben a művelődéshez közelálló és távolabbálló tevékenységek egyaránt helyet kaphatnak. A szabadidőben ki-ki szabadabban, szélesebb körben és kedvére választhat a tevékenységek különböző fajtái közül és elégítheti ki érdeklődését, szükségleteit, igényeit.

Ma az emberek a szabadidejüket másként töltik el, mint néhány évtizeddel ezelőtt, mégis az eddigi szabadidő kutatások arra utalnak, hogy nem eléggé értékesen. Az időmérlegek alapján /FUKÁSZ GY. 1976; SZALAI S, 1978; FERGE ZS. 1969; VITÁNYI I. 1976/ a legfőbb szabadidő tevékenységnek a munkások a televíziónézést választják és csak 8. helyen a könyvolvasást. A tömegkommunikációs eszközök kulturát-szórakozást hordozó és közvetítő funkciója /a készülékek gyors szaporodásával párhuzamosan/ megnőtt, ugyanakkor az önképzés legelémibb építőköve: az olvasás valamelyest háttérbe szorult. Ugyancsak figyelemre méltó, hogy a felnőttoktatás szervezett formáiban való részvétel is csökkent, s emelkedett a szabadidőben bérért végzett munkatevékenység aránya, valamint az önerőből történő építkezési munkák, házköri szakmunkák végzésének nagyságrendje.

Az ötnapos munkahét általános bevezetése, valamint az ötnapos tanítási rendre történő áttérés tovább csökkenti a munkaidőt, de nem biztosan növeli a szabadidőt, illetve annak értékes eltöltését. Az előzőekben hivatkozott szabadidőmérlegek utalnak a szabadidő egysiku eltöltésére, arra, hogy a lakosság a megnövekedett szabadidő értékes, személyiségfejlesztő felhasználására nem készült fel. A szabadidő igényes eltöltésére társadalmi kezdeményezések indultak, elsősorban a közművelődési hálózat keretében, valamint a tömegsport keretei között. A szabadidő egészséges eltöltésére az egészségnevelési hálózat már az ötnapos munkahét bevezetése előtt adott általános tanácsokat; tömegméretű egészségnevelési akciók, egyéni és csoportos relaxációs tréningek azonban még ma sem jellemzik egészségvédelmünket.

Az iskolák szabadidőben vállalt szerepe, lehetősége sem kiakná-
zott még. A nevelőotthonok pedig sajátos helyzetben vannak, hiszen az egész
szabadidőkitöltés a saját szervezésük, kompetenciájuk /illetékességi körük/
körébe tartozik. Más szóval a nevelőotthoni szabadidő struktúra olyan, ami-
lyenné azt a nevelőotthoni pedagógusok formálják.

A szabadidő és a művelődés kapcsolata a nevelőotthonokban mind
az igény, mind a teljesítés oldaláról általában kielégítő: a munkakultúra
irányába hat a kedvelt választások 6,3 %-a, a művészetek irányába 17,8 %-a,
az irodalom irányába 11,9 %-a, a politikai művelődés irányába 0,5 %-a. Amíg
a nevelőotthonok a növendékek olvasási kedvével elégedettek lehetnek, kérdé-
ses, hogy az "olvasásba történő menekülés" nem egyfajta manipuláció eredmé-
nye-e, vagy nem a programélküliség eredménye.

A szabadidő és művelődés kapcsolatát személyi és tárgyi tényezők
egyaránt befolyásolják. A szabadidő eltöltés igényessége - a nevelőotthoni
körülményeken kívül - arra szorítja az embereket, hogy az általuk igényes-
nek vélt szabadidő eltöltéshez a szükséges eszközöket megteremtsék. Nevelő-
otthoni körülmények között a vonzó környezet, az "érdekes", "szép" eszközök
önmagukban is vonzóerőt jelentenek és motivumként szolgálnak az illető te-
vékenység választásához. Az interju tanúsága szerint nem egy növendék az
"anyaghiány", "eszközhiány", "elzárható szekrény hiánya", "saját sarok hiá-
nya" és a kopott, rossz, hibás felszerelések következtében vált meg a ked-
velt időtöltésétől.

A növendékek művelődési tevékenységbe történő bekapcsolásához
már tettünk javaslatot /1976/: "A nevelő keresse meg azt a területet, mely-
lyel szemben a gyermek legkevésbé közömbös, ami igazán felkelti érdeklődé-
sét. Ha a gyermek bármilyen területen aktivizálható /zene, rajz, tánc, -
vagy akár nyultenyésztés, barkácsolás, stb./ akkor a nevelőnek nyert ügye

van..." /PÁLFY GY.-SZÉKÁCSNÉ, 1976. 186. old./ A hangsúly azon van, hogy a növendék ne csak passzív befogadója, de aktiv feldolgozója és alkotója legyen a kulturának." A szabadidő értelmes, kulturált eltöltése - olvasható a MSZMP XI. Kongresszusa határozatai között - társadalmi ügy; jelentősége mind az egészség megőrzésében, mind a személyiség formálásában növekszik." /Határozat IV.fejezet, 8.pont/. Az aktiv kulturált időtöltés a saját vizsgálataink szerint /L.6.sz. táblázat/ nem éri el a passzív, befogadó kulturális szakfoglalkozások arányát: 2,3-szer annyi a passzív művelődés, mint az aktiv. Az arányok megváltoztatásának a nevelőotthonokban megvan a lehetősége: mind több aktivizálásra alkalmas eszköztár beszerzése, alkotása. Sokszor halljuk emlegetni, hogy a kultúra "igen drága" fogyasztási szer. A kijelentés némi túlzása mellett - nevelőotthoni vonatkozásban - helyet kell adnunk a korszerű műveltség megszerzéséhez nélkülözhetetlen berendezések, eszközöknek.

A korszerű műveltségtartalom a nevelőotthoni nevelés sarokkérdése is. Feladatunk, hogy a legnagyobb értékeket juttassuk el a növendékek legszélesebb csoportjához, azaz ne csak egyesek, hanem mindenki részesüljön a művelődés valamely formájában. A korszerű műveltség meghatározását a MTA Elnökségének Közoktatási Bizottsága javasolta. A művelődés távlati tartalma szerint "mindenki ismerje meg a természeti és társadalmi valóságot, értesse a természet és a társadalom legalapvetőbb mozgástörvényeit, a logikus gondolkodás alapelveit, ismerje meg a fejlődés összefüggéseit, tájékozódjon a környezetében és a tapasztalatok alapján is alakítsa ki magában a korszerű világnézetet, ismerje az ember és önmaga helyét és szerepét a természeti és társadalmi valóságban..." /ÁCS F., 1978.171.old./ Ennek megfelelően az egységes alapműveltség hét tömbjét foglalja össze az állásfoglalás: a nyelvi kommunikációs, a matematikai, a természettudományi, a történelmi-

társadalomtudományi és politikai, az esztétikai, a szomatikus és a technikai nevelési tartalmakat. E korszerű nevelési tartalmakat tekinthetjük a szocialista nevelőiskola, és méginkább a szocialista gyermekváros /komplex nevelőotthon/ sajátosan újszerű szervezeti keretének tartalmául.

Már az első áttekintés utal arra, hogy nevelőotthonainkban egyoldalú műveltségtartalmakat fedezhetünk fel - éppen a konkrét nevelőotthon tárgyi-személyi adottságainak függvényében. Egyes nevelőotthonokban a sporttevékenység, másutt egy-egy művészeti átművelése mutat "csucsformát". Az előbb felsorolt "műveltségi ideálnak" megfelelő tevékenységi körök még nem váltak általánossá a lenini "népi kultúra" értelmezésében. Csak példaként említjük, hogy - amennyiben a nyelv a beszélő kulturális fejlettségének fokmérője - az anyanyelvi és idegen nyelvi nevelésünk nem eredményezi a magasan kulturált növendéket, hiszen növendékeink szókincse, kifejezőmódja, beszédkulturája és logikája nem erről tanuskodik. De hasonlóképpen vitatható a természettudományi, történelmi-társadalomtudományi, valamint a technikai /korszerű műszaki, mezőgazdasági, bio- és agrotechnikai, szervezési és ökológiai/ manuális készségek kialakításának megvalósulása is a mai nevelőotthoni nevelés szervezeti keretei között. A szabadidő tevékenységek ma még nem segítik kellő súllyal az iskolai nevelés előtti területeinek művelését; a nevelőotthoni szabadidő elfoglaltságok e széles spektrum műveltségmodellt nem foglalják magukban.

A megoldás nem a nevelőotthonok "elszigetelt" feladata, hanem össztársadalmi tennivaló. Megvalósításában különös szerep jut a tömeghírközlő eszközöknek, a közművelődési hálózatnak, az iskola újszerű nevelési-oktatási tartalmának és a termelő munkával való "életszerű" kapcsolatnak.

3. A szabadidő és a szocializáció

A szocializáció fogalmát a pedagógia a szociológiától vette át, sőt újabban - különösen a nyugati pedagógiai irodalomban - a nevelés fogalmával egyértelműen használatos, ami abban az értelemben el is fogadható, hogy kifejezésre juttatja az egyén asszimilálódását /ami minden céltudatos, tervszerű, szervezett nevelési tevékenység alapvető feladata/ a maga közösségéhez, csoportjához. A szocializáció "az egyén beilleszkedése a társadalomba; a társadalom életében való hatékony részvételhez szükséges szabályok, normák, cselekvési modellek, magatartásformák, elsajátítása. /PEDAGÓGIAI LEXIKON, IV.köt., Bp. 1979. 185. old./ Ebből a szempontból mégsem azonosíthatjuk a szocializáció fogalmát a neveléssel, hiszen minden tudatos nevelési beavatkozás nélkül is létrejöhet a szocializáció. Mégis számunkra - a nevelőotthoni nevelés számára pedig különösen - jelentős kategória a szocializáció, hiszen a közösségivé, társadalmivá válás /"társadalmasodás"/ nevelési mozzanatát hangsúlyozza. Nevelőotthonainkban nem egy olyan növendék van, aki kedvezőtlen családi, szociális viszonyok között nevelkedett előzőleg, antiszociális magatartást vett fel, összeütközött a társadalmi normákkal. Ezeknek a növendékeknek a "társadalomba való visszavezetése" a társadalmi normák elfogadtatása, gyakoroltatása /reszocializáció/ a nevelőotthonok speciális feladatát képezi.

Ha így fogjuk fel a szocializációt, akkor érthetővé válik Ágoston többszöri utalása a "szocializációs közeg" tényezőinek összehangolására, cselekvési egységének megszervezésére. /v.ö. ÁGOSTON GY. 1982. 292. old./ A szocializáció ugyanis nem történhet soha elvontan, hanem mindig az emberek közötti kölcsönhatás /interakció/ során, csoportok, szervezetek közreműkö-

désével konkrét körülmények között valósul meg. A nevelőotthoni csoportok olyan primér szocializációs közösségek, amelyben a tagok "szemtől szembe" /"face to face"/ ismerik egymást: pajtások, jó barátok, hálótársak, "have-rok", partnerek. A serdülés előtti - és a serdülőkor legjellemzőbb szocializációs feladatait a közösségi együttműködéshez nélkülözhetetlen társadalmi szerepek tanulása /alá- és fölérendeltség elsajátítása/, az önállóság kialakítása, a nemi szerepek elsajátítása, a pályaválasztásra való készülődés képezi. A növendékeknek meg kell tanulniuk azt a magatartást /"szerepet"/, amelyet a csoport tagjai elvárnak tőle /szerepmegvalósítás/. Mindez attól függ, hogy a növendék hajlandó-e, és mennyire hajlandó vállalni a tőle elvárt szerepet /szerepazonosulás/. Minden növendék a nevelőotthon feltételei között tanulja meg, hogyan viselkedjék. Előzőleg a család keretei között sok zavart, törést, sérülést értek át növendékeink, amelyek a személyiségfejlődés zavarát eredményezték. A személyiség "szociogén szférájának" hibás, zavaros kialakulásáért a család funkciózavarai, a primitív családi szubkultúra, a szülők deviáns magatartása felelős. Amikor nevelőotthoni vonatkozásban szocializációról szólnunk, ezen reszocializációs és szocializációs feladatok komplex egységét értjük.

A személyiségükben károsodott gyermekek reszocializációjának egyik legkitüntetettebb színtere: a szabadidő. A társadalmi normákkal szembeni ellenállás csökkentésére, felszámolására legjobb út a szabadidőben végzett tevékenység és annak sikerélménye. Gyakran a szabadidő tevékenységek érdekessége, érdeklődést keltő, vonzó jellege teszi lehetővé, hogy a növendék nevelése /nevelőhatás befogadása/ megkezdődhessék. A nevelőotthonba kerülő új növendék számára az új környezet, a hozzá való kényszerű alkalmazkodás, nagy idegrendszeri-pszichés megterhelést jelent. A szabadidő tevékenység szabadsága gyakran teszi "elviselhetőbbé" számukra az asszimilációt, a környezet-hez való adaptálódást. Azaz a szabadidőnek a kezdeti szakaszban, a "beszok-

tatás" idején jelentkezik az első jelentősége.

B.S. 12 éves fiú, 6.osztályos növendék a szülők alkoholizmusa brutális bánásmódja, szexuálisan erkölcstelen magatartása és és bűnözése /a büntetőeljárás megindítása miatt/ került állami gondozásba. Mint tulkoros az iskolai közössége nehezen illeszkedett be. Agresszív, felülkerekedő személyiség. Nevelőivel szemben ellenszegülő, az utasításokat negálja. Különösen az iskolában és a hálóban bontja meg a rendet. Kedvenc foglalkozása, hobbija nincs, szabad idejében dobál /használati tárgyakat tör így szét/. K.J. fizikailag jól fejlett fiúval barátkozik, aki uttörő négytusázó. A második héten elmegy vele edzésre, különösen a dobó-számok keltik fel érdeklődését. Magatartása két hónap alatt rendeződik, a sportban kitart.

A szabadidős tevékenységek "szabadságfoka", az érdeklődés és adottság kielégítése nagyban oldja a szociálisan sérült növendék pszichés feszültségét. A tevékenység során a növendék jobban elfogadja a nevelők utmutatását s a velük kialakuló érzelmi kapcsolat a beilleszkedés alapjává lesz.

A vizsgálati adatok szerint a gyermekvárosi növendékek szabadidős tevékenységi lehetősége nagyobb, mint amennyit kihasználnak belőle. Erről az oldalról a szocializáció biztosított. Nem kidolgozott azonban az érkező gyermekek speciális szabadidő tevékenysége, a személyiségkárosodáshoz adekvát tevékenységformák, ajánlások rendszere. Ma még az egyformaság, az egyöntetűség, a "csoportból való ki nem lógás" elve a mérvadó. Ennek felülvizsgálatára, a pedagógiai gyakorlat elemzésére, a tennivalók továbbgondolására hívja fel kutatásunk a gyakorló nevelőotthoni nevelők figyelmét.

A szocializáció mindig az emberek közötti kölcsönhatás, az interakció során valósul meg. Ebből a szempontból nem mindegy, hogy a nevelőotthonban milyen szocializációs tényezők működnek. A "szocializációs közeget" elsődlegesen a növendék-nevelő együttes képezi. E tényezők egymásra hatását kutatásunk nem célozta. A szocializációs közegek között - családi nevelés esetén - jelentős szerepet kap az iskola. A nevelőotthoni kö-

rülmények között ez a tényező belefolyik az "otthon" tevékenységébe, különösen esetünkben, amikor az iskola és a nevelőotthon azonos helyen van, a nevelők nemcsak délelőtt, de délután is találkoznak a növendékekkel, ahol a nevelők "nevelőtestületi egységet" alkotnak. Ezért kutatásunk erre a tényezőre sem tért ki.

Többen hangsúlyozzák a szabadidő tevékenységek sorában - mint a szocializáció agensét - a tömegkommunikációs eszközök hatását. A szociológusok csakugy, mint a pedagógia elméletének képviselői a tömegkommunikációs eszközök kultúra hordozó, művelődésre ösztönző szerepét társadalmi jelentőségüknek minősítik és vallják, hogy a közoktatási-közművelődési intézmények és a tömegkommunikációs eszközök együtt alkotják a szocializációs közeget. /V.ö. FUKÁSZ Gy. 1978., ÁGOSTON Gy. 1982/. A nevelőotthoni viszonyokat elemezve azt találtuk, hogy szabadidő tevékenységi /ismeret-/ listáján a rádió és a televízió útján történő szórakozás szinte minden növendéknél megjelenik. Ez természetes folyamat eredménye. A problémát viszont az okozza, hogy a jelenlegi napirend /tevékenységi időbeosztás/ a műsorok közül történő válogatást erősen korlátozza. A növendék ugyanis csak a napirendben szereplő "szabadfoglalkozás" ideje alatt kapcsolódhat a műsorba. A nevelőotthoni műsorválogatás olyan követelmények elé is állít, hogy a napirendet rugalmasan kezelve a délután bármely órájában sugárzott /válogatott/ műsort a növendékek meghallgassák, megnézhessek.

A szabadidőnek a reszocializációban betöltött szerepe mellett a tömegkommunikációs eszközök válogatott felhasználására hívja fel a figyelmet felmérésünk.

4. A nevelési tényezők szélesítése

A nevelőotthoni szabadidő eltöltés elemzése a nevelési tényezők rendszerének szélesítésére utal. "A nevelőotthoni nevelés továbbfejlesztésé-

nek programja" /1976/ kilép abból az általános nevelési koncepcióból, amely csupán nevelő-növendék binális kapcsolatára épít. A hagyományos csoportközpontu nevelőotthoni nevelésben a növendék délelőtt az iskolai, délután a csoportos nevelőjével van kapcsolatban. Világossá vált, hogy a nevelőotthonok más felnőtt személyei is jól bekapcsolhatók a szabadidő foglalkozások vezetésébe, ellenőrzésébe.

A felmérés alapjául szolgáló 68 féle "szakfoglalkozás" el sem képzelhető a kísérletbe vont növendékek 16 nevelőjének egyedüli közreműködésével. Következtetésként levonni, hogy a szabadidő egészséges, értékes felhasználása érdekében a "csoportközpontuságot" szükséges feloldalni. A feloldás két irányu:

- jelenti a nevelésbe bevonható személyek számának szélesítését /laikus személyek bevonását is/, és
- magában foglalja a nevelőotthoni zárt csoportkeretek felbontását is a szabadidő tevékenységek idejére.

Mindkét tényező a nevelőotthonnak a szűkebb és tágabb környezetével való együttműködését célozza és a nevelőotthonnak a belső és külső szocializációs tényezőkkel kapcsolatos nyitottságát emeli ki.

A nevelési tényezők körének szélesítése, az együttműködés megvalósítása, a pedagógiai "nyitás" mindkét irányban megvalósítható. A szocializációba vonható laikus személyek száma belső és külső keretből növelhető. Minden nevelőotthonnak legkézenfekvőbb nyitási lehetősége: a saját fizikai és adminisztratív állományu dolgozóinak bevonása a szabadidő programokba. Alig akad felnőtt dolgozó, akinek vagy a munkaköre, vagy egyéni kedvtelése /hobbija/ ne illeszkedne a nevelőotthon szabadidő tervébe. A tény, hogy ez a Fóti Gyermekvárosban megvalósult, mutatja, hogy ezen az uton lehet haladni. Elméleti felkészítés nélkül természetesen a laikus közreműködés zsákutcába is juttathatja

a közreműködőt. A módszerek tehát pedagógiai feltételei vannak /felkészítés, nevelési elvek rögzítése, a gyakorlatok megbeszélése, a gyermekek személyiségjellemzőinek ismertetése, stb/. A lebonyolítás - az egyszerű előkészítés ellenére is - jó eredményekhez vezetett, amit a laikusok szakfoglalkozásainak aránya /16,2 %/ jelez.

A kérdés megnyugtató rendezése a pedagógiai gyakorlat elemzését kívánja meg a módszer és az eredményesség összefüggéseinek tisztázására.

A hagyományos csoportközpontu foglalkozások felbontására már korábbi tanulmányban /1976/ tettünk javaslatot. Sajnos a szakfoglalkozásokkal kapcsolatos nevelői szemlélet kialakítása nehéz feladat. Délelőtt a növendékek iskolában vannak. A tanítás végén a csoportos nevelők veszik át a növendékeket csoportban, ők végzik a növendékek foglalkoztatását az az esti lefekvésig. A nem koedukált nevelőtthonokban még délben sincs a növendékek összetételében változás. A nevelőtthoni csoportkeretek rendkívül zártak: a csoportba tartozók mindent közösen végeznek, egyszerre ébrednek, tornásznak, étkeznek, együtt mennek iskolába és vissza. Együtt töltik a szabadidőt, a délutáni tanórát, együtt végzik a társadalmi munkát, együtt tisztálkodnak, együtt fekszenek le. Husz-harminc növendék állandó együtt tartása a gyermek személyiségének károsodása nélkül aligha képzelhető el. A gyermeknek szüksége van arra, hogy legalább a nap néhány órájában, a szabadidejében azzal foglalkozzék, ami neki személyszerint a legkedvesebb, a legvonzóbb, a legérdekesebb és azokkal legyen, akiket kedvel.

Már az elmondottak is indokolják pedagógiaailag a hagyományossá vált csoportközpontos foglalkoztatások felbontását. Ez a pedagógiai javaslat természetesen bizonyos kockázatot is tartalmaz. Előfordulhat, hogy a direkt nevelési /felügyeleti/ módszerekhez szokott gyermekek közül többen igyekeznek a hirtelen kapott szabadságot kihasználni, "csellengeni", ciga-

rettázni. Ha a nem extrém jellegű eseteken a nevelő nem botránkozik meg, a "szabadságot" nem bünteti, a következő szakaszban a növendékek készek lesznek ésszerű elfoglaltságot keresni /ha arra elegendő információ, érzelmes meggyőzés érkezik a gyermekhez/. "Helyes, ha a szabadidő foglalkozások idején már nem a csoportjára felügyel a nevelő, hanem valamilyen konkrét szakági foglalkoztatást vezet, melyen a nevelőotthoni csoportbeosztástól függetlenül kölcsönösen vesznek részt a gyermekek. A nevelők tehát ebben az időben nem saját gyermekcsoportjuknak a felügyelői, hanem az otthon adott területén lévő gyermekek foglalkoztatói. Minden otthonban erre törekedni kell." /PÁLFY GY.-SZÉKÁCSNÉ, 1976. 191.old/.

A nevelési tényezők hatókörét eddig a nevelőotthonon belül vizsgáltuk. Számtalan pedagógiai tartalék áll még kihasználatlanul "kapun kívül." A nevelőotthon körzetében levő közművelődési intézmények, iskolák, sportegyesületek, kulturális társaságok, vöröskeresztes alapszervezetek, könyvtárak, zeneiskolák, uszodák, sporttelepek, különféle klubok ma még nem eléggé kihasznált szabadidős lehetőségek. Ugyanakkor a növendékek magas arányban jelzik, hogy kíváncsiak a gyermekváros falain kívülre /19,2 %/, de azt csak töredék arányban tudják megvalósítani /fiúk: 1,6 %, lányok: 2,4%/.

A külső nevelési tartalékok bekapcsolása a nevelőotthoni szabadidő programban eredményezhetik:

- az intézeti zártság oldását,
- a nevelőhatások gazdagítását,
- a makro társadalom normáihoz való alkalmazkodást, a gyorsabb önállósodást,
- a szélesebb társadalmi kapcsolatok kiépülését /külső barátok útján újszerű szabadidő eltöltést/,
- a reszocializáció felgyorsítását, sőt tapasztalataink szerint
- az utógondozás megvalósulását.

A különböző nevelőotthonok társadalmi környezete és benne a szocializációs közeg is eltérő, ezért a nevelőotthon nyitottságának mértékére egy-
séges irányelvet, követelményt állítani nem lehet. Mégis a kulturális rendezvényeken való aktív részvétel, az elkészült alkotások bemutatása /kiállítás/, tanulmányi és sportversenyeken való részvétel nélkülözhetetlen eleme a nevelőotthoni nyitottságnak.

További kutatást igényel a nyitott, a bontott csoportu szabadidő eltöltés szervezeti és módszertani kérdéseinek feltárása és a gyakorlat számára történő visszajelentése.

5. Kitekintés a jövőbe

A bentlakásos nevelési intézmények élete eltér a családok életétől. Mégis akkor tartjuk a nevelőotthoni nevelést a legeredményesebbnek, ha a lehetőségekhez képest legjobban közelít a családi neveléshez. A nevelőotthon mikro-társadalmának, az ott kialakult életmódnak, normarendszernek hasonlóképpen közelítenie kell a makro-társadalom életéhez, követelményrendszeréhez - és témánk szempontjából kiemelve - a szabadidő strukturájához.

A nevelőotthon és a szabadidő eltöltés kapcsolata két oldalról közelíthető meg a jövőt illetően: a nevelőotthonok jövője oldaláról és a szabadidő várható alakulása oldaláról.

A nevelőotthon szerepe és funkciója a jövőben várhatóan szélesedni fog. A MTA állásfoglalásai és ajánlásai a műveltség távlati tartalmáról és az iskola nevelőtevékenységének fejlesztéséről c. műveltségmodell /Bp, 1976. 414 p. sokszorosítás, MTA/ szerint az iskolán kívüli, a szabadidőben megvalósítandó edző, egészségvédő tevékenység mellett a szomatikus nevelés tartalmának jelentős része szabadidős tevékenységgé alakítandó. A bentlakásos nevelési intézményeket a koncepció mentálhigiénés központokként

kivánja kezelni, ami messze túlmutat a saját növendékekkel való gondozó-nevelő tevékenységen.

A MTA más dokumentumai is körvonalazzák a nevelési intézmények jövőjét, így az Állásfoglalás az iskola nevelőtevékenységének fejlesztésére c. előterjesztés, amely a szocialista nevelőiskola ujszerű funkcióit foglalja össze. /Idézi: MAGYAR PEDAGÓGIA, 1979. 1.sz. 75-76.old./
E prognózis szerint a nevelőotthonok az ezredfordulón "a társadalom irányában nyitott intézmények, amelyek diákjai érdekében együttműködnek a családokkal, a helyi közművelődési intézményekkel, a különféle társadalmi szervezetekkel és átfogó mentálhigiénés funkciót töltenek be." /u.o./ Ha ehhez hozzátesszük, hogy a munkahelyek a jövőben nemcsak termelési, de művelődési színhelyekké is lesznek, akkor a nevelőotthonok és a termelő üzemek jövőbeli kapcsolata is erősödni fog mind a termelés szféráját, mind az emberi kapcsolatok és a művelődés szféráját illetően.

A nevelőotthonok nevelőfunkciójának prognosztizálása a társadalom embereszményéből is levezethető. Ujszerű funkciójában a nevelőotthonok kiemelt feladatai között ilyeneket vár a társadalom:

- alakítson ki felelősségteljes közéleti embert,
- jól képzett szakembert,
- a szocialista értékek jegyében élő magánembert,
- alakítsa ki az önnevelés, önművelés igényét,
- fejlessze ki a szocialista életmód, életvitel elemeit /közte a szabadidő egészséges, értékes eltöltésére való képességet.

Ha bármelyik prognosztizált funkciót vizsgáljuk, mindegyikben jelentős szerepet kap a szabadidőben végzendő kulturálódás /a kulturát a munka, az emberi kapcsolatok és a művészetek területére egyaránt értelmezve./ A nevelőotthonokban a szabadidő eltöltésnek ezzel a pedagógiai jelentősége tovább nő, a szabadidő tervszerűsége, szervezottsége így mélyebb

kutatás tárgyává lesz. A jelenlegi szabadidő keretet és strukturát a tartalom már napjainkban is annyira feszíti, hogy a forma/ napirend, időrend/ szétfeszítése, új szervezeti forma keresése, kipróbálása már jelenleg is aktuális pedagógiai feladat.

A nevelőotthon és a szabadidő kapcsolatát vizsgálhatjuk a szabadidő várható fejlődése oldaláról is. A munkaidő csökkenése szocialista társadalmunk általános tendenciája. Ebbe a tendenciába illik bele az ötnapos oktatási hét is. Már ma is világos, hogy a munkaidő csökkentése nem jelenti automatikusan a szabadidő növekedését, részben azért nem, mert a szabadidőt ma még sok, kötött /munkajellegű/ tevékenység terheli, másrészt azért nem, mert a lakosság nem készült fel a szabadidő értékes eltöltésére. Szociológiai vizsgálatok utalnak arra, hogy napjainkban még jelentős szabadidő erfecsérléssel találkozunk, sok kihasználatlan lehetőséggel kísérve. A közművelődési ágazat anyagi-eszközbeli hiányosságai ugyancsak a szabadidő eltöltés negatív ágensei.

Minderre rávetíti a jövőt a MSZMP XII. Kongresszusának határozata, amely szerint "... fokozott gondot kell fordítani a művelődést, a sportolást, a pihenést, az üdülést szolgáló intézmények jobb kihasználására és bővítésére, a hazai turizmus feltételeinek javítására, valamint a természetjárás támogatására. Továbbra is ösztönözzük a szabad idő kulturált eltöltését." /Határozat IV.fej.9. pont/. Mindez az objektív feltételek megteremtésének irányába mutat, amihez a szubjektív feltételek megteremtése képezi a jövő feladatát /nevelőotthoni vonatkozásban is/. Ez utóbbi azt jelenti, hogy a felnőtteket - elsősorban azonban a felnövekvő generációt - fel kell készíteni arra, hogy a szabadidőt rendeltetésének megfelelően tudják és akarják is felhasználni. A nevelőotthoni nevelés hangsúlyozott feladatává válik a szabadidő-attitűd tudatos alakítása, a felnőtt szabadidő programokra való felkészítés.

Napjainkban látott napvilágot a 3155/1982. Mt.sz. határozat a gyermekek és a fiatalok helyzetéről, valamint a 2010/1982/V.7./ MT.sz. határozat a gyermek- és ifjúságvédelem továbbfejlesztéséről. A továbbfejlesztési koncepció a szocialista társadalmunk féltő gondoskodását és anyagi áldozatvállalását tükrözi, amiből a nevelési feladatok sem maradnak ki: a harmonikus, sokoldalúan képzett, közösségi ember nevelésének feladata.

És ebben a feladatban jelentős szerepre tesz szert a szabadidőben végzett nevelőmunka és tevékenységi program.

FELHASZNÁLT ÉS HIVATKOZOTT IRODALOM

- Aczél György: A gondolkodó kulturált közösségi emberért
Köznevelés, 1970. 20. 17-20.
- Almássy László: Nevelési Ismeretek, Bp. 1965. Tankönyvkiadó
- Almássy László-Pálfy Gyula: Gyermekek foglalkoztatásán, Bp. 1967.
Tankönyvkiadó
- Almássy László-Járó Miklósné /szerk./: Nevelőmunka a nevelőotthonokban,
Módszertani tanulmányok, Bp. 1972. Tankönyvkiadó, 307.
- A nap 24 órája. 12000 ember napi időbeosztása. Statisztikai Időszaki
Közlemények. 1965. 8. KSH
- Andrássy Mária: A művelődési otthonok hatóköre a szabadidő és életmód
vizsgálatok tükrében, Kultura és közösség, II. 1975.
2-3. 66-73.
- A Párt ifjúságpolitikájának néhány kérdése /Az MSZMP KB. 1970 febr. 18-19.
ülése /Bp. 1970. Kossuth K.
- Arady László: A műszaki egyetemi hallgatók szabadideje és sporttevékeny-
sége, Felsőokt. Szle. 1973. 2. 114-119.
- A. I. Arbaldov: A szocialista életmód és kultura. 1979. Kossuth K.
- Arisztotelész: Politika. Bp. 1969. Gondolat, 347.
- Artjomov V.: Testnevelés és szabadidő, Sportvezető, 1978. 4. 25-27.
- A szabadidő kérdései, Kortárs, 1974. 7. 1142-1156., 8. 1329-1332., 9. 1488-1497.
- V. A. Artyemov i drugie: Statysztika bjudzsetov vremenyi trudjascsihszja
/A dolgozók időmérleg statisztikája/ Moszkva. 1967. 20.
- Ács Ferencné /szerk./: Szocialista közművelődés. Bp. 1978. Kossuth K.
- Ádám P. - Balogh L. - Mailáth L. - Nádudvari L.: Általános pszichológia.
Bp. 1977. Tankönyvkiadó
- Ágh Attila: A szabadidő fétise. Valóság. 1977. 11. 18-30.
- Az általános iskolában folyó egésznapos iskolai kísérletek tapasztalatai
Országos pedagógiai konferencia 1969. okt. 21-22. Makó/
Makó, 1969. Makó Város Tanácsa
- Ágoston György: A közösségi nevelés és az uttörő mozgalom
Bp. 1952. Tankönyvkiadó
- Ágoston György: Pedagógia I. A nevelés elmélete
Bp. 1959., 1961., Tankönyvkiadó
- Ágoston György: A kommunista erkölcs tartalma és az erkölcsi nevelés
feladatai, Bp. 1961. Tankönyvkiadó

- Ágoston György - Jausz Béla: Pedagógia II. A nevelés elmélete
Bp. 1964. Tankönyvkiadó
- Ágoston György - Veszprémi László: A pedagógusok magatartásának hatása a
tanulók teljesítményére egy vizsgálat tükrében,
Ped.Szle, 1967.3.198-209
- Ágoston György: Neveléstudomány, Bp. 1970. Tankönyvkiadó
- Ágoston György - Nagy József - Orosz Sándor: Mérések módszerei a
pedagógiában, Bp. 1971. Tankönyvkiadó
- Ágoston György: Gondolatok a korszerű oktatásról. Ped.Szle, 1973.4.308-314.
- Ágoston György: A pedagógia alapfogalmai és a nevelési célrendszer,
Bp. 1976. Tankönyvkiadó
- Ágoston György: Az Ausztriában folyó iskolakísérletek az iskolaköteles
korban, Ped.Szle, 1976.10.948-967.
- Ágoston György: Az iskola funkciói és funkciózavarai az osztályszociális
szélesedő nevelésben, Ped.Szle, 1982. 4. 291-297.
- Bajnógel József - Lippold Gerhárd és mások: A szabadidő gazdasági befolyásolása
- Bajor Nagy Ernő: Öregeink szabad idejéről, Szabad Föld 1979.11.
- Bábolcsik István: A szocialista személyiségelmélet konzekvenciái
Magyar Pedagógia, 1978. 1.15-26.
- Bálint Éva: Vázlatok a szabadidő és életmód kutatásáról, Szervezés és veze-
tés, 1977.1.19-33.
- Bánfalvi Márta: A megnövekedett szabadidő pszichológiai vonatkozásai,
Munkapszichológiai tájékoztató, 1969. 1-2.
- Báthoryné Kerner Ágnes: A tanórán kívüli foglalkoztatás egy iskola nevelési
rendszerében, Ped.Szle, 1981.12.1168-1175.
- Báthory Zoltán: Tanulás - munka - szabadidő, Bp.1970. Kossuth K.60.
- Barna Lajos: Közösségi nevelés a Főti Gyermekvárosban /doktori disszer-
táció/ Kézirat 1970.
- Barna Lajos: A Főti Gyermekváros, 1972. Debrecen
- Benkő Gyula: Az uttormozgalom szerepe a szabadidő felhasználásában,
Baranyai Művelődés, 1969. 6. 8-10.
- Berencz János: A szabadidő értelmezése, megszervezéseinek feltételei,
Uttörővezető, 1978.11. 13-16.
- Berencz János: Szabad idő - az uttorvezető és a gyermekek szemével
Uttörővezető, 1978. 12. 10-13.

- Berzsényiné Lendvay Ágnes - Tibori Timea: /Összeáll. és szerk./ Szabadidő ... válogatott bibliográfiája, Bp. Kulturális Min. II.köt. 241-435.
- K. Birzele: Aktive Kinder, Wien, Verl.Zlg.1965.
- L. Bisky - W. Friedrich: Ifjúság és tömegkommunikáció, Bp.1975. Tankönyvkiadó
- Bonner D.: Átöröklés, Bp. 1964. Gondolat
- L.I. Brezsnyev: Az SZKP XXIV. Kongresszusának határozata, a szovjet szak-szervezetek tevékenységének harci programja /oroszul/ Politizdat. Moszkva. 1972. 11-12.
- Buda Béla: Az empátia jelentősége a pedagógiai munkában és a gyermeknevelésben, In: Buda Béla: Az empátia - a beleélés lélektana, Bp. 1980, Gondolat, 228-247.
- Burka Endre: A szabadidő felhasználása és a sportolási igény alakításának problémája, Bp.1970. TF.Tud.Közl.316-323.
- Cseh-Szombathy László - Ferge Zsuzsa /szerk./ : A szociológiai felvétel módszerei, Bp.1968. Közgazd.Kiadó
- Csőregh Éva: Lakótelepi iskolások /Életmód, szabadidő, nevelés/. Akad. Kiadó, 1978.
- Csukás Irén: Használjuk ki a szabad időt. Köznevelés, 1974. 23.
- M.A. Danyilov - Boldirev N.I.: Pedagógiai metodológia és kutatómódszertan, Bp.1978. Tankönyvkiadó
- Daróczy Sándor: Kutatásunk tárgya az ifjúság. Bemutatkozik az MTA Pedagógiai kutatócsoportja. Magyar Ifjúság, 1978.
- Dobiné Mónus ERzsébet: Testnevelés és sport az érzelmileg sérült fiatalok életében, Ped.Szle, 1972. 80-88.
- M. Disman: A prágai és pozsonyi Népművelési Intézet zárójelentése a falusi dolgozók szabadidejéről, Prága, 1961.1963. Népművelési Intézet cikktára
- J. Dumazedier: Current Problems of the Sociology of Leisure. Internat. Social Science Journ. 1960.12.
- J. Dumazedier: Travail et loisir. Paris. 1962.
- Eperjessy Gézőné /szerk./: A napközi otthonban. Ped.Tanulmányok. Bp. 1962.Tankönyvkiadó
- Falussy Béla /szerk./: Szabadidő és művelődés Bp. 1972. Tudományos Ismeretterjesztő Társulat

- Fábry Villiam: A szlovákiai falusi lakosság szabadidejének vizsgálata, Népművelési Értesítő, 1973. 4. 307-317.
- Fekete Gyula: Mitől teljes az élet, Kritika, 1974.1.
- Ferge Zsuzsa: Munkaidő és szabadidő, hétköznapi és vasárnap
In: Sas Judit /szerk./ Élünk jól szabadidőnkkel c. kiadványban, Tanulmányok és szabadidő kutatások köréből.
Bp.1969.
- Ferge Zsuzsa: Adalékok a magyar időmérleg vizsgálatokhoz.
/In: A szabadidő szociológiája, Bp.1976.Gondolat,59-80/
- E. Fischer: A fiatal nemzedékek problémái. Tehetetlenség vagy felelősség? Bp.1964. Gondolat
- Fedor Béla: A növekvő szabadidő hatása, Szakszervezeti Szemle, 1972.1. 50-54.
- Földesi Béla: A szabad idő haszontalan eltöltése a XVII.században, Tanítóképző Intézetek tudományos közleményei 9.Debrecen, 1974.2. 237-249.
- Falussy Béla /szerk./: A szabadidő szociológiája, Bp.1976. Gondolat
- Fukász György: Szabad idő vagy szabadidő? Valóság, 1964.11.79-86.
- Fukász György: Szabad idő vagy elfecsérelt idő, Népszava, 1971.214.5.
- Fukász György: A szabadszombatok bevezetésének hatása a munkások hétféligi tevékenység-strukturájának, szabadidőtevékenységének alakulására
In: Falussy Béla, Szabadidő és művelődés nemzetközi konferencia rövidített jegyzőkönyve, Bp.1972. TIT.57-68.
- Fukász György: A szabad szombatok bevezetésének hatása a munkások hétféligi tevékenységének alakulására, Szociológia,II. 1973.4. 492-518.
- Fukász György: Munka és szabad idő, Kortárs, 1974.1.133-138.
- Fukász György: A szabadidő marxista felfogásának néhány általános elméleti-módszertani problémája, Magyar Filoz.Szle. 1974.4-5.517-549.
- Fukász György: A szabad szombatok bevezetésének hatása a magyar munkások szabadidő szokásainak, hétféligi tevékenységének alakulására
/In: A szabadidő szociológiája, Bp.1976.Gondolat,292-331./
- Fukász György: Szabadidő - politika Európában, Szociológia, 1977.3. 415-420.
- Fukász György: A szabad idő és a művelődés
In: Szocialista Közművelődés,1978.Bp.Kossuth,57-83.

- I. Furlau: Az emberi környezet pedagógiai felhasználása, Bp. 1978. Tankönyvkiadó
- Füle Sándor: A bentlakásos intézmények nevelőmunkája, Bp.1978. Tankönyvkiadó
- Füle Sándor: A napközi otthoni és az egésznapos iskolai nevelőmunka, Bp.1978. Tankönyvkiadó
- Fülöp Lajosné: Korszerű műveltség és szabadidő, Hevesi Művelődés, 1971. 23. 30-33.
- Fürjesi Istvánné: A tanórán kívüli nevelés helyzete a szakmunkásképző iskolákban, Borsodi Művelődés, 1978.2. 8-14.
- Garami László: Hogyan gazdálkodjunk a szabad időnkkel? Bp.1974. Népművelési Intézet, 31.
- Gáspár László: A termelőmunka pedagógiai funkciójáról, Ped.Szle, 23. 1973.12. 1099-1103.
- Granasztói Szilvia: Játsszunk a bábuval! Bp.1974. Móra Kiadó,149.
- B.A.Grusin: Szvobodnoje vremja /A szabadidő/ Moszkva, 1967.120.
- Guttler József: Szabad idő és pályaválasztás kapcsolatának Vas megyei tapasztalataiból. Módszertani Füzetek, 1979.
- Gyarmati Kálmán: Egy népművelő véleménye a művelődéskutatásról Alföld, 1980. 9.57-62.
- Gyetvei Ilona: A szabad idő helyes felhasználásának pedagógiai kérdései, Jelentkezünk, 1974.24. 59-72.
- Habuda Miklós /szerk./ Középiszkolai kollégiumi nevelés, Bp.1965.Tankönyvkiadó
- Hankiss Elemér: Mit tartunk majd jónak, szépnek, igaznak 2000-ben? Érték és társadalom, Bp.1977. Magvető 339-374.
- Harangzó Ede: Vélemények, tények a szabadidő eltöltéséről, Munka,1970.11.3-4.
- Harsányi István: Vissza a könyvhöz, Bp.1973. Tankönyvkiadó 126.
- Hassendorfer Jean: A szabadidő és nevelés, 1970. Tankönyvkiadó /A pedagógia időszzerű kérdései külföldön, 24./
- Hatvai Dániel: Falusiak szabad ideje, Élet és Irodalom, 1971.4.3.
- Heleszta Sándor: Egy város lakossága szabadidő strukturájának szociológiai vizsgálata, /In: Falussy Béla: Szabadidő és művelődés. Bp. 1972. TIT. 84-88/

- Hermann István: Szórakoztatás és a szabadidő átstrukturálódása
Rádió és Televízió Szemle, 1971.4.11-20.
- Hermann István: Életmód, szabadidő, szükségletek, Népszabadság, 1977.184.4-5.
- L. Heyde: Freizeit /In: Evangelische Sociallexikon, Stuttgart, 1954.36./
- Horváth Erzsébet: Az alvási idő, az élvezeti cikk fogyasztása és a szabad idő eltöltésének elemzése /In: Egyetemi és főiskolai hallgatók egészségi állapotának vizsgálata, Budapest - Pécs 1978. Szerk.: Szilárd István/
- Horváth György: Személyiség és öntevékenység, Bp.1978. Tankönyvkiadó
- Illés Lajosné: Olvasóvá nevelés, Alföld, 1970.11. 54-58.
- Imreházi Károlyné: A szabadidő felhasználása a kollégiumi nevelésben, Békéscsaba, Gyorsuló idő, 1974.6.63-73.
- Iszlai Zoltán: Szórakozás, szabadidő, Magyar Hírlap, 1971.okt.30.
- A. Jakometti: Szabadidő és kultúra kapcsolata Olaszországban /In: Szabadidő és művelődés, Bp.1972.TIT.32-45./
- Jáki László: A hallgató szabadideje, Bp.1970.Felsőoktatási Kutató Központ. 233.
- Járó Miklósné - Almássy László: Nevelőmunka a nevelőotthonokban Bp.1972. Orsz.Ped.Intézet
- E.A. Jelizarjev: Vremja obscsesztva /A társadalom ideje/ Novoszibirszk, 1969. 55,56.
- Jeszták Ágnes: A szabadidő nyomában, Magyar Ifjúság, 1978.21.15-117.
- Juhász Gyula: A nehezen nevelhetőség megelőzése, Művelődésügy, 1971.17. 70-72.
- Kalázi László: Szabadidős kísérleti program, 1971.Visegrád, 150.
- Kamarás István: Nevelhet-e, neveljen-e a könyvtár, Könyvtáros 1974.4.446-451.
- Kapitány Gábor: Mit ér Ön? Egy szabadidő vizsgálat tanulságai Kultúra és közösség, I. 1974.3.67-82.
- M. Kaplan: Leisure in America. A Social Inquiri. New York, 1960.
- Karsai Judit: Két pofonnál többet ér. Gyermek tévéhasználata - televízió és nevelés, Rádió Televízió Szemle, 1978.2. 72-78.
- Katona Ibolya: A tanulók túlterheléséről. Magyar Pszichológia, 1961.1.63.

- Katona Katalin: Adalékok a fiatalság problémájához. Ped.Szle. 1966.3. 197-212.
- Kerekes Györgyné: A szabad szombatok és a művelődési otthonok Pártélet, 1971.3. 51-54.
- Kerékgyártó István: A szabadidő tevékenység helye és szerepe a nevelő tevékenységének rendszerében, Ped.Szle,1980.10.905-913.
- Kigyós Sándor: A szabadidő eltöltésének lehetőségei és felhasználása Baranyában, Baranyai Művelődés, 1972.2.28-38.és 50-67.
- Kiss Aurél: Ifjuság és szabadidő. Egy felmérés mozaikkockái. Palócföld, 1971. 3. 42-47.
- Kiss Árpád: Az iskolás tanulók megterhelését előidéző egyes tényezők vizsgálata. Magyar Pedagógia, 1962.1.8; 1962.3.281.
- Kiss István: A diákotthon - az iskola nevelő-oktató munkájának segítője. A gyorsuló idő 17. Békéscsaba, 1979.41-61.
- Kiss Tihamér: Falusi 6-10 éves tanulók szabadideje és hatása a személyiség fejlődésére. Ped.Szemle 1970. 7-8.
- Kiss Tihamér: A gimnáziumi tanulók szabad ideje és felhasználásának hatása személyiségük fejlődésére, Környezet és tevékenység, Pszichológiai tanulmányok, 13. Bp.1972. 239-246.
- Kiss Tihamér: A fáradtság, a pihenés és szabadidő felhasználás munkalélektani megvilágításban. Ped. és Pszich.Közlemények, 1972. Bp.1. 92-110.
- Kiss Tihamér: A gimnáziumi tanulók szabadideje és felhasználásának hatása személyiségük fejlődésére, Bp.1972.Akad.Kiadó 239-246.
- Kiss Tihamér: Mit olvasnak szabad idejükben a gimnazisták? Magyar Pedagógia, 1972. 3.323-333.
- Kiss Tihamér: Nevelés a szabadidő helyes felhasználására Magyar Pedagógia, 1976.4. 331-339.
- Klinger András: A válások okaira vonatkozó vizsgálat főbb eredményei, Demográfia, 1965.1.
- Koltai István: A gazdasági tényezők szerepe a szabadidő felhasználásában. /In: Szabadidő és művelődés.Bp.1972.TIT.69./
- Komlósi Sándor: Módszer a felsőtagozatosok tanulásához és a házi munkához való viszonyának vizsgálatára. A Pécsi Tanárképző Főiskola tudományos közleményei 16. Pécs, 1972. 41-54.
- I.Sz.Kon: Az én a társadalomban, Bp. 1969. Kossuth K.
- I.Sz.Kon: Az ifjúkor pszichológiája, Bp. 1979. Tankönyvkiadó

- Kormos Sándor: Biztatni vagy osztorozni? Népszava, 1978. 5.
- A.G.Kovaljov: Személyiséglélektan, Bp. 1972. Tankönyvkiadó
- Kozák Gyula: Iskola, sikeresség, és szocializáció
- In: Kozák Gyula: Család, iskola, továbbtanulás, Bp.1980. FPK. 35-47.
- Kozma Tamás: Hátrányos helyzet, Bp. 1975. Tankönyvkiadó
- Kozma Tamás: A nevelésszociológia alapjai, Bp.1977. Tankönyvkiadó
- Köpeczi Béla: Szabadidő és művelődés /In: Szabadidő és művelődés, Bp. 1972. TIT. 11-31./
- Köpeczi Béla: Szabadidő és humanizmus, Kortárs, 1974.12. 1972-1977.
- Köpeczi Béla: Szabadidő és művelődés - zárszó a TIT konferencián Magyar Nemzet, 1974. okt. 2.8.
- Köpeczi Béla: Kultúra, értékrend, életmód, Béke és szocializmus, 1978.8. 108-115.
- Kulcsár Kálmán: Az ember és társadalmi környezete, Bp.1969. Gondolat
- Kutvölgyi István: Vezetés és szabad idő. Vállalatvezetés-Vállalatszervezés, V. 1973.3. 144-145.
- B.Lalori: La civilisation des loisirs. Verviers /Belgium/ 1976. 61.
- Lénárd Ferenc: A túlterhelés néhány pszichológiai vonatkozása. Magyar Pedagógia, 1961. 1.57.
- Lénárd Ferenc: /Szerk./ Környezet és tevékenység. Pszichológiai tanulmányok 13. Bp. 1972. Akadémiai Kiadó
- Losonczi Ágnes: Az életmódról, Bp. 1973. MTA.Szociol.Int.
- Losonczi Ágnes: Az életmód az időben, a tárgyokban és az értékekben Bp. 1977. Gondolat, 795.
- Majzik Lászlóné: A gyermek szabadideje, Bp. 1971. Kossuth, 71. Szülők könyvtára/
- A.Sz.Makarenko: Válogatott művei I-V.köt. Akadémiai Kiadó - Tankönyvkiadó, Bp. 1955.
- A.Sz.Makarenko: Nevelésméleti művei I-II. Bp. Tankönyvkiadó,1965.
- G.A. Manacorda: Mult és a mai pedagógia, Bp.1973. Tankönyvkiadó
- E. Markarjan: A marxista kultúraelmélet alapvonalai, Bp.1972.Kossuth

- Markovics Tibor: Nehezen nevelhető gyermekek a nevelőotthonokban
Pedagógiai írások, 5. Szombathely, 1973. 85-98.
- Markovics Zsuzsa: A gyermekfoglalkoztatás módszerei, Bp. 1971.
/1972./ Táncsics Kiadó, 58.
- Marx: Gazdasági - filozófiai kéziratok 1844-ből, Bp.1962.
Kossuth, 56.
- Marx: A politikai gazdaságtan birálatának alapvonalai.
II.rész. Bp.1972. Kossuth, 86.
- Marx K.-Engels F. Művei II. kötet, Bp.1971. Kossuth K.
- Marx - Engels Művei: 46/II. köt.Bp.1972. Kossuth, 174-175.
- M. Mead: The Changing Cultural Patterns of Work and Leisure.
Washington, 1967. 9.
- Medvegy Antal: A Sárvári gimnázium ablakából, Köznevelés, 1980.12.
- Megyeri Ferenc: Munka, testnevelés és a szabadidő néhány kérése és
a megoldás utja, Sport és Testnevelés, 1962.6.
- Mesterházi Lajos: A szabadidő, Kritika, I.1972.8. 8-9.
- Mészáros István: Gyermektípusok - esztétikai tevékenységek,
Bp. 1971. Tankönyvkiadó
- Molnár Lajos: Néhány gondolat a szabadidőről, a szakfoglalkozásokról
az egri Gyermekvárosban, Hevesi Művelődés, 1972.2.
- Moros István: Kevés idő jut önművelésre, Felmérés egyetemistákról,
Magyar Nemzet, 1978. III.30.
- Murányi-Kovács Endréné: Az intézetben nevelkedő, nem hospitalizált
gyermekek és serdülők emocionális fejlődése. Környe-
zet és tevékenység, Bp. 1972. Pszichológiai tanulmá-
nyok 13. 253-261.
- Murányi-Kovács Endréné: Tanulmánygyűjtemény a nevelőotthoni pedagógia
köréből. Gyógypedagógiai Tanárképző Főisk. Kézirat.
Bp. 1973. Tankönyvkiadó, 376.
- Nagy Géza: Az oktatáspolitikai határozat nyomán. Könyv és Nevelés
15. 1973.6.27.
- Nagy Ilona: Bentlakásos intézmények rendtartása, Köznevelés, 1966.
15-16. 603-604.
- Nagy József: A pedagógiai kutatás helyzete és perspektívái,
Ped. Szemle, 1981. 4. 327-336.

- Nagy József: Köznevelés és rendszerszemlélet, 1979. Veszprém Orsz. Oktatástechnikai Közp. 287.
- Nagy Sándor - Horváth Lajos /szerk./: Neveléstudományok, Bp. 1976. Tankönyvkiadó
- Nagy Sándorné: /szerk./: A nevelőotthoni nevelés továbbfejlesztésének programja. Bp. 1976. Orsz.Ped.Int.
- A.V. Necenko: Szocialno - ekonomicseszkije problemi szvobodnovo vremenyi /A szabadidő szociál-ökonómiai problémái/ Leningrád, 1975. 25.
- Nevelőmunka a középiskolai kollégiumokban
/Szerk.: Lendvay Ferencné. Készült az OPI Nevelési Tanszékén, Bp. 1971. Tankönyvkiadó, 342, /2/
- Nevelőmunka a nevelőotthonokban, Módszertani tanulmányok /Szerk.: Járó Miklósné, Almássy László, Bp.1972.Tankönyvkiadó/
- Ortutay Zsuzsa: A hazai családvédelmi nevelés problémái és feladatai, Egészségügyi Felvilágosítás, 1967.5. 193-200.
- Pataki Ferenc: Makarenko élete és pedagógiája, Bp.1966. Tankönyvkiadó
- Pataki Ferenc - Gázsó Ferenc - Várhegyi György: Diákéletmód Budapesten, Bp. 1971. Gondolat
- Pataki Ferenc: Utak és választások a mai szociálpszichológiában Bp. 1976. Akadémiai Kiadó
- Pataki Ferenc: Kollektivizmus és szocialista életmód
In: Pataki Ferenc: Társadalomlélektan és társadalmi valóság c. könyve, Bp. 1977. Kossuth Kiadó
- Pataki Ferenc: Csoportlélektan, Bp. 1980. Gondolat
- Pataki Ferenc - Hunyadi György: A csoportkohézió, Bp.1972.Ak.K.
- V.D. Patrusev: Vremja kak ekonomicseszkaja /Az idő mint közgazdasági kategória/ kategória. Moszkva, 1966.16.
- Pálfy Gyula: A gyermekfelügyelők kézikönyve. Bp.1963.Tankönyvkiadó
- Pálfy Gyula-Ray Erzsébet: Gyermekfoglalkoztatástan, Bp.1974. Tankönyvkiadó
- Pálfy Gyula - Székácsné Vida Mária: Szabadidő kulturális nevelés
/In: Nagy Sándorné: A nevelőotthoni nevelés továbbfejlesztésének programja, Bp.1976.OPI.1985-214./
- Pedagógusok és tanulók a szakmunkásképzésben
/MTA Szociológiai Kutató Intézet és a Fővárosi Pedagógiai Intézet vizsgálata.2.köt. A tanulók és a pedagógusok időmérlegei. Szerk.: Ferge Zsuzsa, Bp.1979./

- Peterdi Ede: Életrend és szabadidő, Bp. 1970.58. /Sokszorosított/ Bp. Fővárosi Tanács Okt. Főoszt.
- Petró Andrásné: A szabad idő felhasználása, Budapesti Nevelő, 1974.1.
- Sz.G. Petroszjan: Nyerabocseje vremja trudjascsihszja v. SzSzSzR. /A szovjet dolgozók munka utáni ideje/ Moszkva, 1965.20.23.
- G.A. Prudenszkij: A szabadidő terminológiája. Kommuniszt, 1960.15.
- G.A. Prudenszkij: Vremja i trud, /Idő és munka/, Moszkva, 1964. 55,323-324.
- Pósa Zsolt: A köznevelés fejlesztését szolgáló pedagógiai kutatásokról, Pedagógiai Szle. 1974. 1.
- Radnai Béla: Az ifjkor pszichológiája, Bp.1964. Zrinyi Kiadó
- Réti Pál: Fényképezés. Fotóművészet. Amatőrmozgalom. Népművelés Népművészeti Értesítő, 1969.2. 130-138.
- Rózsa András: A tömegsport konfliktushelyzete, Munka, 1978.10.37-38.
- Rudas János: Egy empirikus szociológiai vizsgálat néhány előzetes eredménye és módszere. /In: Szabadidő és művelődés, Bp.1972.TIT. 412-438./
- Salamon Zoltán /szerk./: A pedagógiai kutatások módszerei I. Bp.1971. Tankönyvkiadó
- Salamon Zoltánné: Szabadidő és művelődés, Ped.Szle, 1972.2.142-144.
- Sárai Julia: A 16-18 éves lányok erkölcsi tudattartalmának vizsgálata, Ped. Szle, 1961. 11. 233-244.
- Sátori Sándorné: Az iskola lehetőségei az iskola szabad idejének eltöltésében, Nógrádi Művelődés, 1979.2. 20-30.
- Samolovcev B., Soós Pál és mások: Szabadidőre nevelés In: Falussy Béla, Szabadidő és művelődés ... nemzetközi konf. rövidített jegyzőkönyve, Bp.1972. 93-156
- Sántha Pál: Szakmunkástanulók az iskolai szabadidő közösségekben Szakszervezeti Szemle, 1978. 3. 42-44.
- Sántha Pál: Az iskolai szabadidő közösségek kibontakozása napjainkban, Ped.Szle, 1980.4. 341. 347.
- Sántha Pál: Az iskola és a művelődési intézmények együttműködésének módszerei, Ped.Szle, 7-8. 610-614. 1981.
- A. Schaff: Marxizmus és egyén, Bp. 1968. Kossuth K.

- E.K. Scheuch - R. Meyersohn: Soziologie der Freizeit, Köln, 1972.
- Schmidt Attila: A gyermekváros első diplomása, Népszava, 1980.okt.18.
- P.F. Secord - C.W. Bachman: Szociálpszichológia, Bp.1972.Mezőgazd.K.
- Simai László: Üdültetés, szabadidő, Szakszervezeti Szemle, II.1973.1.
- Simek Milán: A cseh ifjúság kulturális érdeklődése, Népműv.Ért. 14. 1973. 2. 132-148.
- Stefka Sándorné: Az élmény, az érdeklődés, az ismeretszerzés és a szabadidő kapcsolata kisiskoláskorban Budapest Nevelő, 1978. 2. 59-67.
- Susánszky Miklósné: Mivel töltik a tanulók szabad idejüket? Budapesti Nevelő 1978.3. 71-82.
- Szabadkai Simonné - Zombori László /szerk.:/ Korszerű tanulás a napköziotthonban, Bp. 1973. Tanácsics K. 131.
- Szabó P. Imre: Egyén, életmód, Társadalmi Szle. 1978. 10.
- Szalai Sándor /szerk./: Idő a mérlegen /The use of time/, a magyar nyelvű kiadás: Gondolat Kiadó, Bp.1978.423.
- Szarka József: Kutatásmódszertani kérdések egy moszkvai konferencián, Ped.Szemle, 1971.12. 1063.
- Szarka József: A nevelési tapasztalat, Bp. 1971. Akadémia K. 138.
- Szarka József: Neveléstudomány és pedagógiai gyakorlat, Bp. 1980. Tankönyvkiadó
- Szále László: Harc az időért, Népművelés, 1978. 7. 23-24.
- Szántó Miklós: Életmód, művelődés, szabadidő, Bp.1967.Kossuth 13.
- Szántó Miklós: A szabadidő felhasználásának szociológiai problémái, Bp. 1969. Kossuth K.24.
- Szántó Miklós: Szabadidő és életmód /In: Szabadidő és művelődés. Bp. 1972. TIT. 79-80./
- Szántó Miklós: Gondolatok a szabadidő értékéről, Szociológia, II. 156-169.
- Szántó Miklós: Szabadidő és életmód /Általános vagy rétegmódel/ Kortárs, 1974.3. 469-474.
- Szántó Miklós: Szabadidő és életmód /In: A szabadidő szociológiája, Bp. 1976. Gondolat. 281-291./

- Szántó Miklós: Gondolatok a szocialista életmódról, Szociológia, 1978. 3.
- Szántó Miklós: /szerk./: Életmódkutatás a szocialista országokban Kossuth. 1978.
- Szentes Tamás: Az elmaradottság és fejlesztés dialektikája a tőkés világgazdaságban, Bp. 1978.
- Székely Lajos: Az általános iskolai tanulók túlterhelésének kérdése pszichohigiénés szempontból, Ped.Szle, 1962. 12. 1008-1061.
- Székely Lajos: A tanórán kívüli egészségügyi nevelés és a Nevelési Terv, Egészségügyi Felvilágosítás, 1965.4.175-179.
- Székely Lajos: Problematikus gyermekek az oktatási intézményekben Bp. 1967. /In: Pedagógiai Tanácskozás 1985-199./
- Székely Lajos: Tanulóifjúságunk egészségügyi kulturáltságáról Bp. 1967. Medicina, 303.
- Székely Lajos: Az általános iskolai tanulók szabadidejének felhasználása, Egészségügyi Felvilágosítás, 1969.4. 167-169.
- Székely Lajos: A szakmunkástanulók szabadidő eltöltésének elemzése EFK Évkönyv, 1970. Bp. 1971. 53-63.
- Székely Lajos: Az óvodai egészségnevelés elmélete és gyakorlata, Bp. 1981. /Fővárosi Egészségnevelési Központ Közleményei/
- Szilágyi Vilmos /válogatás/: A családi élet mai problémái, Bp. 1980. Tankönyvkiadó 149.
- Szluka Emil: Művelődés, sport, szabadidő Dunaujvárosban, Népszabadság, 1978. ápr. 20.5.
- J.Szcsepanski: A szociológia alapjai, Bp. 1968. Kossuth K.
- Tanulmányok, cikkek a fővárosi gyermekvédelem köréből, Föv.Ped.Int.Bp. 1979. 207. /Közlemények 22/.
- Tanulmánygyűjtemény a nevelőotthoni pedagógia köréből /Összeállította Murányi-Kovács Endréné, Bp.1979. Tankönyvkiadó, 376. Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főisk. jegyzetei/
- Takács Ferenc: Testkultura és életmód, Sportvezető, 1978.1.25-26.

- Tomka Miklós: Tevékenységrend, szabadidő, tömegkommunikáció Kortárs, 1974. 9. 1488-1492.
- Tóth Dezső: A szórakozás kulturája, Népszabadság, 1978.101.11.
- Tóth János: Foglalkozások a szabad időben, Köznevelés, 1979.7.21.
- Tóth Károlyné: Napközis csoportok kulturális nevelése, Módszertani Közlemény, 1978.1.43-47.
- Tóth László: A munkára nevelés néhány feltétele és módszere, /In: Balogh István és mások: Munka és művelődés, Bp. 1966. TIT és SZOT 25. 261./
- Tóth László: A szökésről - nevelőotthonokból, Budapesti Nevelő, 1973. 2. 36-104.
- Tunkli László: A bánásmód pszichológiája, Bp. 1978. 1979.Kossuth.
- Tütő László: A szabad idő marxi elmélete, Magyar Hirlap, 1978.226.9.
- Vastagh Zoltán: Mikrocsoportok hatásmegszűrő szerepének kísérlete vizsgálata az általános iskola felső tagozatában, Ped.Szle, 1976. 1.
- Várhegyi György: Mit és mennyit dolgoznak a pedagógusok? Valóság,1973. 10.82.
- Vonsik Gyula /szerk./: Szabadidő és művelődés, Bp.1972.TIT
- M. Vorweg: A közösség szociológiai vizsgálata, Bp.1973.Tankönyvkiadó
- Vörös János: Az ifjúság szabad ideje a középiskolás kollégiumokban Művelődésügyünk, 1971.17. 86-89.
- Vitányi Iván: Mi történik a szabadidőben, Népművelés, 1973.8. 17-19.
- Vitányi Iván: A szabadidő tevékenységek megoszlása és szerkezete /In: A szabadidő szociológiája, Bp.1976. Gondolat/ 131-170/.
- Vitányi Iván: Szabadidő, rekreáció, közművelődés Egyesült Államokban, Kultura és közösség, 1979.4. 74-83.
- Waldmann József: A televízió szerepe ... Népművelési Értesítő, 1973. 3-4. 327-347.
- M. Weber: Gazdaság és társadalom, Bp. 1967.Kossuth K. 55.

- Erich Weber: Das Freizeit problem. Antropologisch-pedagogosche Untersuchung. München-Basel, 1963. 11-17.
- G.E. Zborovszkij- G.P. Orlov: Doszug: Illuzija ili gyejsztvityelnoszty? /Szabadidő: illuzió vagy valóság?/ Szverdlovszk, 1970. 79,87, 131.
- H.J. Zborovszkij: A szabadidő mint szociológiai kategória /In: A szabadidő szociológiája, Bp.1976. Gondolat, 17-49./
- A. Zdarvamiszlov: A szociológiai kutatások módszertana, Bp. 1973. Kossuth K.
- Zsigmondi Mária: Arról, ami nincs /vagy csak kevés van belőle/ Gyermekünk, 1972.2. 5-9.

M E L L É K L E T

SZABADIDŐ TEVÉKENYSÉGI LISTA

Kód

1. Segédmunka-jellegű fizikai tevékenység

- 00 háló-, terem-, körletrendezés
- 01 szobanövények gondozása
- 02 közhasznú társadalmi munka
- 03 kertészkedés
- 04 háziállatok gondozása, tenyésztése
- 05 állatápolás /lóápolás/
- 06 fogathajtás
- 07 gépkocsi szervizelés /tisztítás, mosás/
- 08
- 09

2. Szakmunkához közeli fizikai tevékenység

- 10 lakatosmunka
 - 11 autószerelés, javítás
 - 12 villanyszerelés
 - 13 vízvezeték-szerelés
 - 14 kőműves munka
 - 15 festő-mázoló, pingálós munka
 - 16 asztalos munka
 - 17 szabó, varró tevékenység
 - 18 fodrászkodás
 - 19 autó-, motorvezetés
-

3. Hivatásos jellegű finom, alkotó fizikai tevékenység

- 20 modellezés
- 21 amatőr rádiókészítés, tévé-szerelés
- 22 fotózás, fotó-labor munkák
- 23 egyéb barkácsolás, hobbi tevékenység
- 24 himzés
- 25 horgolás
- 26 egyéb kézimunka
- 27 bélyeggyűjtés, numizmatika, egyéb gyűjtés
- 28 subakészítés, csuhé-munkák
- 29

4. Testedző, mozgásos, sport és játéktevékenység

- 30 játék a szabadban, kisebb versenyek
 - 31 séta, kirándulás, tura
 - 32 testedzés, tömegsport
 - 33 versenyszerű sportolás
 - 34 művészi torna
 - 35 üdülés, táborozás
 - 36 uszás, strandolás
 - 37 horgászás
 - 38 kerékpározás
 - 39 lövészet
-

5. Művészeti, irodalmi tevékenység

a/ aktiv, alkotó tevékenység

- 40 amatőr festés
- 41 amatőr kerámiázás
- 42 amatőr szobrászkodás
- 43 amatőr irodalmi alkotás
- 44 amatőr zenélés
- 45 amatőr színjátszás
- 46 amatőr napi tánc
- 47 bábozás
- 48 irodalmi színpadi szereplés
- 49 énekkarban éneklés

b/ befogadó, feldolgozó tevékenység

- 50 színházba járás
 - 51 kiállítás látogatása
 - 52 muzeumlátogatás
 - 53 könnyűzenei koncerten részvétel
 - 54 komolyzenei hangversenyen részvétel
 - 55 magnóhallgatás
 - 56 szépirodalom olvasása
 - 57
 - 58
 - 59 bármilyen hivatásos művészeti tevékenység
-

6. Tudományos jellegű tevékenység

- 60 szakirodalom olvasása
 - 61 kísérletezés
 - 62 feladatok, példák megoldása
 - 63 tudományos kérdés tanulmányozása
 - 64 idegennyelv tanulása
 - 65 honismereti /helytörténeti/ kutatás, gyűjtés
 - 66 politikai képzésben való részvétel
 - 67 iskolai szakkörben való részvétel
 - 68
 - 69
-

7. Társkapcsolatok ápolása

- 70 vendégségbe hívás, menés; családlátogatás
 - 71 kisebb gyermekek ellátása, játék a kicsikkel
 - 72 családi ünnepély /születésnap, névnap/
 - 73 állami, társadalmi ünnepélyek, politikai rendezvények
 - 74 sportmérkőzés nézése
 - 75 társas-játékok /csoportos játékok, kártya stb/
 - 76 táncolás /nem népi tánc!/
 - 77 uttoró-, KISZ-foglalkozás, kiképzés; funkcióból eredő tevékenység
 - 78 csoportos beszélgetés, vitázás /vitakör/
 - 79 művelődési ház rendezvényeinek látogatása
-

8. Tömegkommunikáció felhasználása

- 80 rádiózás
- 81 televíziózás
- 82 moziba járás
- 83 újságolvasás
- 84 képeslap és folyóiratolvasás
- 85
- 86
- 87
- 88
- 89

9. Egyéni, egyedüli szabadidő-tevékenységek

- 90 pihenés, fekvés, ülés
 - 91 semmittevés /lődörgés/
 - 92 levélírás
 - 93 magánügyek, feljegyzések, utánjárások
 - 94 naplóvezetés
 - 95 magnó-, lemez-, rádióhallgatás egyedül
 - 96 négy szemközti beszélgetés, intim ügyek
 - 97
 - 98
 - 99 negatív időtöltés /szabálysértés, bűnözés, verekedés stb/
-